

T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ İSTANBUL'UNDA FAALİYET GÖSTEREN
YABANCI OKULLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
ENES GÖKSAL

Tez Danışmanı
PROF. DR. ZEKİ TEKİN

Karabük

HAZİRAN/2018

T.C
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ İSTANBUL'UNDA FAALİYET GÖSTEREN
YABANCI OKULLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
ENES GÖKSAL

Tez Danışmanı
PROF. DR. ZEKİ TEKİN

Karabük
HAZİRAN/2018

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	5
DOĞRULUK BEYANI	6
ÖNSÖZ	7
ÖZ.....	8
ABSTRACT.....	9
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	10
ARCHIVE RECORD INFORMATION	11
KISALTMALAR	12
ARAŞTIRMANIN KONUSU	14
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	14
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	14
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	15
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	15
I.BÖLÜM.....	16
1.1. MİSYONERLİK	16
1.2. AVRUPALI MİSYONERLERİN OSMANLI TOPRAKLARINA GELİŞİ	17
1.3. MİSYONERLERİN AMAÇLARI.....	25
1.4. MİSYONERLERİN FAALİYETLERİ.....	26
1.5. OSMANLI DEVLETİ'NDE MİSYONERLİK FAALİYETİNDE BULUNAN BAŞLICA DEVLETLER.....	32
1.5.1. FRANSIZ MİSYONERLİĞİ.....	32
1.5.2. AMERİKAN MİSYONERLİĞİ.....	37
1.5.3. ALMAN MİSYONERLİĞİ	44
1.5.4. İNGİLİZ MİSYONERLERİĞİ.....	46
1.5.5. İTALYAN MİSYONERLİĞİ.....	49
1.5.6. RUS MİSYONERLİĞİ	49
II. BÖLÜM	50
2.1. II. ABDÜLHAMİD'İN EĞİTİM FAALİYETLERİ.....	50

2.2. II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ'NDE ÖNE ÇIKAN EĞİTİM KURUMLARI	59
2.2.1. İPTİDAİ MEKTEPLERİ	59
2.2.2. İDADİ MEKTEPLERİ	64
2.2.3. RÜŞTİYE MEKTEPLERİ	68
2.2.4. DARULMUALLİMİN	73
2.2.5. DARULMUALLİMAT	75
2.2.6. AŞİRET MEKTEPLERİ	77
2.2.7. SAĞIR, DİLSİZ VE KÖRLER MEKTEBİ	79
2.2.8. SANAYİ MEKTEPLERİ	80
2.2.9. DARÜLFÜNUN	82
III. BÖLÜM	85
3. II. ABDÜLHAMİD DEVRİNDE İSTANBUL'DA FAALİYET GÖSTEREN YABANCI OKULLAR	85
3.1. YABANCI OKULLARIN GELİŞİMİ	85
3.2. YABANCI OKULLARIN FAALİYETLERİ	91
3.3. YABANCI OKULLARIN YAPISI	93
3.4. YABANCI OKULLARIN DENETİMİ	95
3.5. FRANSIZ OKULLARI	100
3.5.1. GALATA SAİNT-BENOİT FRANSIZ OKULU	105
3.5.2. SAİNT-BENOİT LAZARİSTE SEMİNERİ	111
3.5.3. SAİNT-BENOİT PROVIDENCE FRANSIZ MÜESSESESİ	112
3.5.4. BEYOĞLU SAİNTE ELİSABETH FRANSIZ ÜCRETSİZ OKULU	112
3.5.5. BEYOĞLU SAİNTE ELİSABETH FRANSIZ YATILI OKULU	112
3.5.6. BÜYÜKADA SAİNT-ANTOİNE FRANSIZ OKULU	113
3.5.7. SAİNTE-PULCHÉRIE CİZVİT ERKEK KOLEJİ	113
3.5.8. BEYOĞLU SAİNT-LOUIS FRANSIZ RUHBAN OKULU	113
3.5.9. TAKSİM SAİNT-VİNCENT DE PAUL FRANSIZ MÜESSESESİ	114
3.5.10. BEBEK SAİNT-JOSEPH FRANSIZ MÜESSESESİ	115
3.5.11. ŞİŞLİ NOTRE DAME DE LA PAIX FRANSIZ MÜESSESESİ	115
3.5.12. ÇUKURBOSTAN SAİNT-JOSEPH FRANSIZ MÜESSESESİ	115
3.5.13. ÜSKÜDAR SAİNT-VİNCENT FRANSIZ MÜESSESESİ	116
3.5.14. PANGALTI FRANSIZ KIZ YATILI OKULU	116

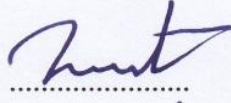
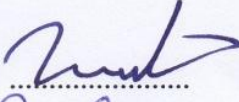
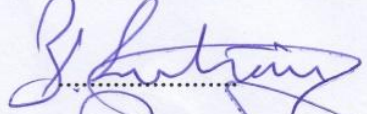
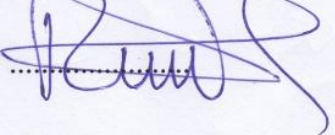
3.5.15. KADIKÖY SAİNT-JOSEPH FRANSIZ KOLEJİ	116
3.5.16. KADIKÖY ERKEK İLKOKULU	121
3.5.17. HAYDARPAŞA SAİNT-LOUIS FRANSIZ ERKEK KOLEJİ ...	121
3.5.18. GALATA SAİNT-PIERRE FRANSIZ OKULU	121
3.5.19. TAKSİM SAİNT-JEAN BAPTİSTE FRANSIZ OKULU	121
3.5.20. PANGALTI SAİNT-ESPRİT FRANSIZ ERKEK OKULU.....	122
3.5.21. BEYOĞLU SAİNT-MICHEL FRANSIZ OKULU	122
3.5.22. FERİKÖY ST-JEAN CHRYSOSTOME-STE JEAPNE D'ARC FRANSIZ KOLEJİ.....	124
3.5.23. PANGALTI NOTRE DAME DE SİON FRANSIZ KIZ LİSESİ..	125
3.5.24. PANGALTI SAİNT-ESPRİT FRANSIZ KIZ OKULU.....	128
3.5.25. KADIKÖY NOTRE DAME DE SİON FRANSIZ KIZ LİSESİ ...	129
3.5.26. KUMKAPI SAİNTE-JEANNE D'ARC FRANSIZ OKULU	129
3.5.27. HAYDARPAŞA SAİNTE-EUPHÉMIE FRANSIZ OKULU	129
3.5.28. FENERBAHÇE SAİNTE-IRENE FRANSIZ OKULU.....	130
3.5.29. KUMKAPI ASSOMPTION FRANSIZ KOLEJİ	130
3.5.30. KUMKAPI ASSOMPTION SEMİNERİ.....	130
3.5.31. FENERBAHÇE ASSOMPTION SEMİNERİ.....	130
3.5.32. ÜSKÜDAR İMMACULÉE CONCEPTION FRANSIZ KOLEJİ	131
3.5.33. BEBEK SAİNT-GABRIEL FRANSIZ OKULU	131
3.5.34. BAKIRKÖY NOTRE DAME DU ROSAİRE FRANSIZ KOLEJİ	131
3.5.35. İMMACULÉE CONCEPTION DE N. D. DE LOURDES FRANSIZ OKULU.....	132
3.5.36. FRANSIZ OKULLARININ FAALİYETLERİ VE DENETİMİ ..	132
3.6. AMERİKAN OKULLARI.....	135
3.6.1. ROBERT KOLEJİ	138
3.6.2. İSTANBUL AMERİKAN KIZ KOLEJİ.....	148
3.6.3. KUMKAPI AMERİKAN MEKTEBİ.....	155
3.6.4. AMERİKAN OKULLARININ FAALİYETLERİ VE DENETİMİ	155
3.7. İTALYAN OKULLARI.....	157
3.7.1. BEYOĞLU ST. ANTOİNE İTALYAN OKULU.....	158
3.7.2. BÜYÜKDERE İTALYAN ERKEK OKULU	159
3.7.3. BEYKOZ İTALYAN OKULU	159

3.7.4. PAŞABAHÇE İTALYAN OKULU	160
3.7.5. BEYOĞLU SAİNTE-MARİE İTALYAN OKULU	160
3.7.6. YEŞİLÖY İTALYAN KIZ OKULU	160
3.7.7. GALATA SAN-PIETRO İTALYAN KIZ OKULU	160
3.7.8. YEDİKULE İTALYAN KIZ OKULU	160
3.7.9. BAKIRKÖY İTALYAN OKULU	161
3.7.10. BEYOĞLU AĞAHAMAMI İTALYAN OKULU	161
3.7.11. BÜYÜKDERE SANTA-MARİA İTALYAN OKULU	162
3.7.12. FERİKÖY GIUSTINIANI İTALYAN OKULU	162
3.7.13. İTALYAN OKULLARININ FAALİYETLERİ VE DENETİMİ.	163
3.8. ALMAN OKULLARI	164
3.8.1. ALMAN MEKTEB-İ KEBİRİ	165
3.8.2. YEDİKULE ALMAN MEKTEBİ	166
3.8.3. HAYDARPAŞA ALMAN MEKTEBİ	166
3.8.4. BEBEK ALMAN MEKTEBİ	167
3.8.5. ALMAN OKULLARININ FAALİYETLERİ VE DENETİMİ.....	167
3.9. AVUSTURYA OKULLARI	168
3.9.1. SANKT GEORG AVUSTURYA LİSESİ.....	169
3.9.2. SANKT GEORG AVUSTURYA KIZ LİSESİ	169
3.9.3. AVUSTURYA OKULLARININ FAALİYETLERİ VE DENETİMİ	170
3.10. İNGİLİZ OKULLARI	171
3.11. RUS OKULLARI	173
SONUÇ	175
KAYNAKÇA.....	178
TABLolar LİSTESİ	188
ÖZGEÇMİŞ	191

TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Enes GÖKSAL'a ait "II. Abdülhamid Dönemi İstanbul'unda Faaliyet Gösteren Yabancı Okullar" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

	Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı	İmzası
Tez Kurulu Başkanı	:PROF. DR. Zeki TEKİN	
Danışman Üye	:PROF. DR. Zeki TEKİN	
Üye	:DOÇ. DR. Barış SARIKÖSE	
Üye	:PROF. DR. Recep KARACAKAYA	

Tez Sınavı Tarihi: 22.06.2018

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserleri kullanışında alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

22/06/2018

Enes GÖKSAL

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti, başlangıcı Fatih Sultan Mehmed'e dayanan ve azınlıklara çeşitli haklar tanınmasıyla beraber ileride baş gösterecek olan azınlık sorunlarıyla karşı karşıya kalmış, Islahat Fermanı'yla beraber azınlıklara verilen haklar artmış, azınlıkların ve özellikle azınlık gruplarına hamilik yapan devletlerin Osmanlı toprakları üzerinde egemen olma çalışmaları da hız kazanmıştır. Ancak azınlıklar ve yabancı devletlerin hamilik çalışmaları sadece Osmanlı topraklarında yaşayan azınlıklar üzerinden olmamış, özellikle İngiltere, Fransa, Amerika, İtalya, Rusya gibi devletler hakimiyet kurmak istedikleri bölgelerde yaşayan azınlıkları da himayelerinde kullanma yoluna giderek, göndermiş oldukları misyonerler vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ni kültürel etkilerine almak ve parçalamak amacını gütmüşlerdir.

Özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde daha aktif olarak faaliyet gösteren yabancı devletler ve Osmanlı Devleti'ne gönderdikleri misyonerler dini kurumlar, hayır cemiyetleri ve eğitim çalışmaları gibi çeşitli kurumlarda çeşitli kimlikler içerisinde çalışmalarını yürütmüşlerdir. Osmanlı Devleti'nde medreselerin eğitimde etkinliklerini giderek kaybetmeleri, yeni çalışmalar ve eserler ortaya koyamamaları eğitime katkılarının giderek azalması medreselerin cazibeleri ve kalitelerini yitirmesine sebep olmuştur. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin ciddi anlamda yaşadığı ekonomik sıkıntılar sebebiyle Osmanlı coğrafyasında bulunan okullar bina, araç-gereç ve eğitimci açısından yeterli seviyede beslenememiş ve ortaya ciddi anlamda bir eğitim problemi çıkmıştır.

Osmanlı Devleti'nin özellikle eğitim alanında ciddi bir boşluk içerisinde olduğunu fark eden misyonerler daha çok bu alana yönelmişler, gerek gayrimüslimlerin ve gerekse Osmanlı çocuklarının eğitim görebileceği okullar açarak kurdukları donanımlı okullarda eğitim yoluyla Osmanlı tebaası olan çocukları etkileme yoluna gitmişlerdir. Misyonerlerin çalışmalarından ve eğitimdeki boşluktan haberdar olan II. Abdülhamid, devlet okullarının sayılarını ve eğitim kalitesini arttırmak için çok ciddi çalışmalarda bulunmuş, bu çalışmalar ve denetimlerle özellikle Müslüman çocuklarının bu okullara gitmesini engellemeye çalışmıştır.

Çalışmalarım sırasında desteğini ve yardımlarını esirgemeyen Danışman Hocam Sayın Prof. Dr. Zeki Tekin'e teşekkürlerimi sunarım.

ÖZ

Yabancı okulların Osmanlı topraklarındaki mevcudiyeti Osmanlı'nın klasik dönemlerine kadar gitmektedir. İlk evrelerinde varlığı pek önemsenmeyen ve tamamen yabancı teba için bir ihtiyaç olarak ortaya çıkan yabancı okullar, ilerleyen süreçler içerisinde Osmanlı Devleti'nin geldiği siyasal seviyeye bağlı olarak fevkalade önemli ve tehlikeli bir hal almıştı. Güç dengelerinin Osmanlı aleyhine geliştiği Tanzimat ve sonrası dönemlerde gayr-i müslim tebaya dönük dini, kültürel ve eğitim alanlarında misyonerlik faaliyetlerinin yoğunlaşması toplumsal kutuplaşmaları artırmış ve gayr-i müslim topluluklar üzerinde ayrılıkçı rüzgarlar estirmiştir. Tehlikenin büyüklüğünü gören II. Abdülhamit acil ve seri tedbirler almış başta İstanbul olmak üzere imparatorluğun her yerinde eğitime dönük atılımlar gerçekleştirmiştir. Ancak bu çabalar yeterli olmamış ve misyonerlerin kurmuş oldukları yabancı okullar hem sayısal hem de nitelik ve tesir anlamında tehlikeli siyasal ve toplumsal tesirler icra etmeye devam etmiştir. Bir milletin kaderinde önemli rol oynayan yabancı okulların serencamına toplu bir bakış atarak dikkatleri çekmek istedik.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid; Türk Eğitim Tarihi; Misyoner Okulları; Yabancı Okullar.

ABSTRACT

The presence of foreign schools in Ottoman lands goes back to the classical periods of the Ottoman Empire. Foreign schools, whose presence was not given importance and formed solely for the needs of the foreign people, ultimately took an important and dangerous situation as the Ottoman Empire evolved into various political stages as time passed. During and after the Tanzimat Reforms, after which the power balance changed against the Ottoman Empire, the fact that missionary activities increased in the religious, cultural and educational fields for the non-Muslim people increased the polarizations and started a wave of separatism among the non-Muslim public. Foreseeing the danger Abdulhamit II took urgent and rapid precautions, making progresses in education all over the empire primarily in Istanbul. However, these efforts were not sufficient and the foreign schools established by the missionaries continued dangerous political and social activities both in quality and effect. We wanted to take attention to the consequences of these foreign schools which took an important part in the fate of a nation.

Keywords: II. Abdulhamid; Turkish Education History; Missionary Schools; Foreign Schools.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	II. Abdülhamid Dönemi İstanbul'unda Faaliyet Gösteren Yabancı Okullar
Tezin Yazarı	Enes GÖKSAL
Tezin Danışmanı	Prof. Dr. Zeki TEKİN
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	22.06.2018
Tezin Alanı	Tarih
Tezin Yeri	Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tezin Sayfa Sayısı	191
Anahtar Kelimeler	II. Abdülhamid, Türk Eğitim Tarihi, Misyoner Okulları, Yabancı Okullar

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of theThesis	Foreign Schools Operating in Istanbul During The Period of II. Abdulhamid
Author of theThesis	Enes GÖKSAL
Advisor of theThesis	Prof. Dr. Zeki TEKİN
Status of theThesis	Master
Date of theThesis	22.06.2018
Field of theThesis	History
Place of theThesis	Karabük University Institute of Social Sciences
Total PageNumber	191
Keywords	II. Abdulhamid, Turkish Education History, Missionary Schools, Foreign Schools

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
A. MKT. MHM	: Sadaret Mektubi Mühimme Kalemî Evrakı
A. MTZ. (04)	: Sadaret Eyalet-i Mümtaze Bulgaristan Evrakı
A. TŞF	: Sadaret Teşrifat Kalemî Evrakı
bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BEO	: Babıali Evrak Odası Evrakı
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DH. EUM. 5. Şb	: Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Beşinci Şube
DH. MKT	: Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî
DH. MUI	: Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı
DH. TMİK. M	: Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu
Ed.	: Editör
HR. HMŞ. İŞO	: Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı
HR. SYS	: Hariciye Nezareti Siyasi
HR. TO	: Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı
İ. DH	: İrade Dahiliye
MF. MKT	: Maarif Mektubi Kalemî
MV	: Meclis-i Vükelâ Mazbataları
s.	: Sayfa

ty.	: Tarih yok
Y. PRK. EŞA :	Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik
Y. PRK. MF	: Maârif Nezâreti Maruzâtı
Y. PRK. NMH	: Yıldız Perakende Evrakı Name-i Hümayunlar
Y. PRK. ŞH	: Yıldız Perakende Evrakı Şehremaneti Maruzatı
Y.RPK. UM	: Yıldız Perakende Evrakı Umumi
Y. PRK. ZB	: Yıldız Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti Maruzatı
ZB	: Zabtiye Nezareti Evrakı

ARAŞTIRMANIN KONUSU

II. Abdülhamid döneminde Osmanlı coğrafyasında özellikle yabancı devletlere bağlı misyonerler faaliyet göstermektedirler. Bu faaliyetleri genellikle eğitim alanında yoğunlaşan misyonerler bağlı buldukları devletler tarafından özellikle ekonomik ve siyasi yönlerden desteklenmişlerdir. Bu desteklemelerle sayıları ve etkinlikleri hızla artan okullara Osmanlı tebaasıyla beraber Müslüman çocukları da ilgi göstermeye başlamış, bunun sonucunda kültürel, dini ve siyasi bir takım sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. II. Abdülhamid, yabancı okulların ve misyonerlerin faaliyetleri karşısında önlemler almak için ciddi çaba sarfetmiş, eğitim alanında birçok yenilik yapılarak, yabancı okulların denetimleri artırılmış, özellikle Müslüman çocukları bu okullardan uzak tutulmaya çalışılmıştır. Misyonerlerin Anadolu'ya gelişleri, II. Abdülhamid döneminde İstanbul'da bulunan okulların eğitim yapıları, öğrencileri ve faaliyetleri, II. Abdülhamid'in eğitim alanında yapmış olduğu yenilikler ve yabancı okulları denetleme çalışmaları çalışmamızda detaylıca ele alınmıştır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Osmanlı Devleti içerisinde yabancı devletlerin misyonerlerinin yapmış olduğu propaganda faaliyetleri, açmış oldukları eğitim kurumlarındaki eğitim programları ve II. Abdülhamid'in Osmanlı topraklarını özellikle eğitim açısından etki altına almak isteyen misyonerlere karşı ne gibi tedbirler aldığını detaylı bir şekilde inceleyerek bu konunun Yüksek Lisans tezi çalışması olarak hazırlanması amaçlanmıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Üç bölümden oluşan çalışmanın I. Bölümünde, tarihsel süreç içerisinde misyonerlerin Osmanlı topraklarına gelişleri, amaçları ve faaliyetleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır. II. Bölümünde, II. Abdülhamid döneminde eğitimin durumu ve eğitimde yenileşme çalışmaları incelenmiştir. III. Bölümünde ise yabancı devletler tarafından

gönderilen ve desteklenen misyonerlerin kurmuş oldukları okullar araştırılarak detaylı bir şekilde çalışmaya yansıtılmıştır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

II. Abdülhamid'in misyonerlerin faaliyetlerine ve yabancı okullar açmalarına karşı olmasına rağmen, misyonerlerin ve açmış oldukları okulların II. Abdülhamid döneminde sayılarının ve faaliyetlerinin artarak devam etmesinin sebepleri ortaya konularak, yabancı okulların, yabancı devletlere bağlı misyonerler tarafından açıldığı göz önünde bulundurulmuş ve konunun siyasi yönleri de incelenerek çalışmaya yansıtılmıştır. II. Abdülhamid döneminde yapılan eğitim yeniliklerinin yabancı okullara olan ilgiyi azaltamamasının sebepleri tüm yönleriyle incelenmiş, bu dönemde okulların çalışmaları ve ortaya çıkan sonuçlar araştırılarak II. Abdülhamid dönemine eğitim çalışmaları çerçevesinde detaylı bir inceleme yapılmıştır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

II. Abdülhamid dönemi İstanbul'unda faaliyet gösteren yabancı okulların ele alındığı çalışmamda, yabancı devletlere bağlı misyonerler tarafından açılan okulların faaliyetlerine dair arşiv belgeleri kısıtlı sayıda bulunabilmiş, konuyla ilgili ulaşılan yabancı okulların ve öğrencilerin sayıları kaynaklarda özellikle okulların tamamının ruhsatları bulunmadığı için farklılıklar göstermiştir.

I.BÖLÜM

1.1. MİSYONERLİK

Latince “missio” teriminden gelmekte olan misyon, sözlük anlamı itibariyle görev ve yetki anlamlarına gelmekte, bu terimden türetilmiş olan misyoner terimiye, görevli olan kişi anlamına gelmektedir. Bununla birlikte kilise tarafından resmen vaaz için görevlendirilmeyi de ifade eden misyon terimini, XVI. yüzyıldan itibaren Cizvitler daha da özel bir anlamda; Hıristiyan uluslarca oluşturulan kolonilere kilise görevlileri gönderilmesini ifade etmek için, Hıristiyan uluslarca kolonileştirilen sömürge bölgelerinin Hıristiyanlaştırılması bağlamında, Hıristiyanlığın yerliler arasında yayılması amacıyla Katolik kilisesince görevlendirilen kilise temsilcilerine “misyoner”, bunların gittikleri ülkeleri ise “misyon ülkeleri” olarak kullanmışlardır. Son dönemlerde bu terimler Hıristiyan olmayan halkların zihinlerinde olumsuz imajlar oluşturduğundan farklı terimlerde kullanılmaya başlanmıştır. Kilise belgelerine göre ise misyonerlik, kilisenin tabiatına ait aslî bir görevdir. Dolayısıyla bu görevin İsa Mesih’in ikinci kez yeryüzüne inerek tanrısal iradeyi tamamıyla yeryüzünde hakim kılıncaya kadar sürdürülmesi gerekmektedir.¹ Hıristiyanlar insanlık fedaisi olarak kabul ettikleri misyonerlere hem saygı duymuşlar hem de destek olmuşlardır. Halkının, krallarının veya imparatorlarının desteğini alan misyonerlerin öncelikli çalışma alanları okullar, yabancı dil kursları, hastaneler, yetimhaneler, yayınevleri ve geniş maksatlı yardım teşkilatlarıdır. Protestanlık ortaya çıkıncaya kadar büyük çaplı bir sorunla karşı karşıya kalmayan Katolik misyonerlerinin, Papa’nın nüfuzunun sarsılmaya başlamasıyla ve Luther’in mezhebinin hızla yayılmasıyla beraber aldıkları tedbirler, havarilerin başlattığı ilk misyonerlik hareketinden sonra ikinci misyonerlik olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla çeşitli kurumlara sahip olma çalışmalarının bu dönemde arttığı Katolik misyonerler Osmanlı Devleti açısından da daha ciddi tehdit oluşturmaya başlamıştır.² Misyonerler misyon faaliyetleri gösterecekleri ülkelerin bütün şartlarını detaylıca ele alır ve analiz ederler. Dolayısıyla asıl görevi misyonerlik olan seyyahlar, doktorlar, mühendisler, jeologlar ve benzeri ilim adamları faaliyet gösterecekleri ülkeyi bütün yönleriyle tanımak için çeşitli görevlerle hedef ülkede çalışmaya başlarlar. Meseleyi örneklendirecek olursak, İtalya, Habeşistan’a girmeden önce bu tür

¹ Şinasi Gündüz, *Misyonerlik*, Birinci Basım, Ankara: Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, 2005, s. 11-13.

² Sevinç, *Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetler*, s. 158.

bir amaç için seyyah adı altında Giuseppe Sapeto'yu 1838 yılında ülkeye sokmuş ve Mr. Sapeto'nun çalışmalarını yaparak ilgili yerlere raporlarını sunması sonucu İtalya ordusu ülkeye girmiştir.³ Sonuç olarak, misyonerler faaliyet gösterdikleri bölgelerde yaşayan halkları etki altına almak için başlıca eğitim kurumları olmak üzere çeşitli kurumlar oluşturmuşlar ve bu vasıtalarla halkın içerisine karışıp dini propaganda yoluyla sonuca ulaşmaya çalışmışlardır. Bunun yanında kimi zaman çıkarları ve hedefleri gereği, siyasiler, tüccarlar ve terör faaliyeti yürütenlerle işbirliği yapmışlar⁴ ve faaliyet gösterdikleri ülkeleri çeşitli yönlerden zarara uğratmışlardır.

1.2. AVRUPALI MİSYONERLERİN OSMANLI TOPRAKLARINA GELİŞİ

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u fethettiğinde Katolik Latinler, Ortodokslar, Ermeniler ve Yahudilerin oluşturduğu Müslüman olmayan dört grup vardır. Fatih, İstanbul'daki Katolik Latinlerinin Papa ile bağlarını zayıflatabilmek amacıyla bağımsız kiliseler kurmalarına, dışarıdaki merkezlerini İstanbul'a getirmelerine ve kendi cemaatlerinin işlerine bakacak bir teşkilat kurmalarına da izin vermiştir. Ancak Latinler herhangi bir müdahale olmamasıyla birlikte haklarının dışına taşmış dolayısıyla bu serbestliklerini kullanarak din adamlarını yetiştirmek amacıyla cemaat içi okullar açmışlardır. Elbette Fatih Latinlerle birlikte, diğer Hıristiyan cemaatlerine de dini serbestlikler ve haklar tanımıştır. Papa XXII. Jean zamanında Dominiken misyonerleri tarafından Katolikleştirilen Ermenilerin bir kısmının 1328 yılında kurmuş olduğu "Birleşmiş Kardeşler" tarikatı Ermenileri daha rahat kontrol edebilmek ve Papalık çizgisinde tutabilmek için Latince öğrenimini gerekli görmüş ve bu amaçla ileride Ermenilerin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklanmalarına yol açacak olan okullar açılmıştır.⁵ Yine Fatih'in azınlıklara verdiği haklar daha sonra Cenevizlilere ve Venediklilere de tanınmıştır.⁶ Bunun devamındaki süreçte Osmanlı Devleti'nin, 1535 yılında Fransızlara tanıdığı kapitülasyonla, ilk kez bir Hıristiyan kral, padişaha eşit bir taraf muamelesi görmekle birlikte, 1583 yılında Fransız elçisi ve Papa'nın temsilcisinin isteğini kabul ederek, kendi halkı sayılan azınlıkların bir başka devletin göndereceği öğretmenler tarafından eğitilmesini kabul etmiştir. Bu tarihten itibaren

³ Necmettin Tozlu, *Kültür ve Eğitim Tarihimize Yabancı Okullar*, Birinci Basım, Ankara: Akçağ Yayınları, 1991, s. 34-35.

⁴ Sevinç, *Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetler*, s. 158.

⁵ Günay, *a.g.e.*, s. 168-172.

⁶ Özbek, *a.g.e.*, s. 116.

artık Osmanlı coğrafyasında yüzlerce misyoner okulu, kilisesi, yetimhanesi vb. merkezlerin açılmasının önü açılmıştır.⁷ İlerleyen süreçlerde Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri arasında da benzer anlaşmalar gerçekleşmiştir. Kapitülasyonlarda doğrudan eğitim kurumu açma özgürlüğü ile ilgili bir madde olmamasına rağmen, Osmanlı Devleti'nin hemen hemen tamamına yakın bir bölümünde faaliyet gösteren yabancı özel okulların, devletin hassas sorunu olan azınlıklar konusu ile yakından ilgilenmeleriyle birlikte büyük devletlerin Osmanlı Devleti üzerinde nüfuz sağlama ve karışıklık dönemlerinde ilgilendikleri veya faaliyet gösterdikleri bölgeler üzerinde hak iddia edebilmelerinin önemli birer aracı olmuştur.⁸

1583 yılında Pera'da yaşayan Hıristiyanların isteği ve Fransız sefirinin aracı olmasıyla Papa, Cizvitleri Latin çocuklarının eğitimleri için İstanbul'a göndermiş ve İstanbul'a gelen Cizvitler burada 1773 yılında kendi faaliyetlerinin durdurulup 1780 yılında Lazaristlere devredilecek olan Saint Benoit okulunu kurmuşlardır. Öğrencilerinin İstanbul'daki Latinler, Rumlar ve az sayıda Yahudilerden oluştuğu okulda Latince, Rumca gramer ve matematik gibi konularla birlikte 17. yüzyılın sonuna doğru Fransızca, Türkçe ve Rumca dersler de verilmiştir. Dolayısıyla özellikle İstanbul'da Cizvitlerin okulları ilk örgütlenen Katolik okulları olma özelliği taşımaktadır. Pera'da yaşayan üst tabaka ailelerin çocuklarının devam ettiği okulsal Capucinlerin 1587 yılında Pera'da kurdukları ve 1637 yılında Fransa kralının okulu büyütmesi sonucu saygınlığı artan ve 1726 yılına kadar mezunlarından birçok şarkiyatçı çıkartan Saint Louis okuludur. Bununla birlikte 19. yüzyılın başlarında kendilerini İngilizlerde desteklediği ve Amerikalılar tarafından örgütlenen Protestanların ilgisi Anadolu'ya yoğunlaşmış, aynı zamanda 1811 yılında İzmir'de Amerikan Ticaret Odası açılmış, American Board of Commissioners for Foreign Missions adlı Amerikan misyoner örgütünün temsilcileri olan Pliny Fisk ve Levi Parson's 1820 yılında İzmir'e gelerek Türkçe, Ermenice, Arapça öğrenmişler ve çeşitli incelemelerde bulunmuşlardır. İlk Amerikan misyoner okulu ise 1824 yılında Beyrut'ta kurulmuştur. Bu yüzyıldan itibaren Protestan okullarının gelişimi Osmanlı Devleti'nde hızlı bir şekilde artarak devam etmiştir.⁹ Roma'da Prens Tiridattes'in hizmetine giren, prensi Hıristiyanlığa ikna ettikten sonra birlikte misyon faaliyetleri

⁷Yıldırım, *a.g.e.*, s. 24.

⁸Özbek, *a.g.e.*, s. 116.

⁹İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Birinci. Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993, s. 37-39.

yürüterek Anadolu'da yaşayan putperest Ermenilerin Hıristiyanlığa geçmesini sağlayan, 257 yılında doğan Gregory isimli misyoner Anadolu'daki misyonerlik faaliyetleri açısından akla gelen ilk isim olmuştur.¹⁰ Katolik misyonerler 16. yüzyıla kadar ciddiye alınacak hiçbir engelle karşılaşmadan Osmanlı Devleti'nde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.¹¹

Avrupa, Rönesans, reform ve sanayi devrimiyle beraber gelişirken, buna karşın Osmanlı Devleti, Avrupa karşısında zayıf kalmış, bu zayıflamayla birlikte 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı ve 1878 yılında da Protestanların durumunu belirleyen nizamname ile¹² ve tüm bunların yanında yabancı devletlerin kapitülasyonlarda yer alan bazı dini ibadet ve eğitim serbestliklerini kendilerine göre yorumlamaları sonucu misyonerlerin Osmanlı coğrafyasına gelmeleri ve coğrafyada faaliyet gösteren misyonerlerin çalışmaları hızla artış göstermiştir.¹³ Vermiş olduğumuz bilgilerle birlikte, kilisenin tabiatına dair asli bir görev olmasıyla sebebiyle Hıristiyan mezheplerinin tarihin her döneminde Doğu ülkelerinde misyonerlik çalışmaları var olmuştur. Ancak belirtmiş olduğumuz üzere misyonerlik sadece dini maksatlara dayanan bir faaliyet olmamış, misyonerler sömürgecilerinde ilgisini çekmiş ve desteklerini almıştır. Dolayısıyla misyonerlerle beraber çalışmaya başlayan ilk sömürgeciler Hollandalılar olmuş ve bu beraberlik Danimarka, İngiltere, Amerika, Fransa, Almanya gibi ülkelerle birlikte devam etmiştir. Sözünü ettiğimiz bu beraberlikle birlikte misyonerlere sağlanan destekler artmış ve Avrupa'da çalışma bölgelerini ülkelere göre düzenleyen sistemli birçok misyoner yetiştirme kurumları kurulmuştur. 19. yüzyılda hızlı bir örgütlenmeye giren, tıbbi amaçlarla kurulan çeşitli derneklerle, pek çok kadın kuruluşlarının da yardım ettiği bu düzenli misyoner örgütlerinin sayısı 20. yüzyılın başlarında 350'yi bulmuştur. Dolayısıyla bu tarihlerden itibaren misyonerler fikirlerini empoze ederek yararlanabilecekleri gençlere yönelmişler, özellikle eğitimi ve okullaşmayı en önemli faaliyet alanları haline getirmişlerdir. Her ne kadar Osmanlı Devleti misyonerlere karşı tavır olsa da bunda

¹⁰ Kozan, *a.g.e.*, s. 65-66.

¹¹ Bayram Küçüköğlü, *Türk Dünyasında Misyoner Faaliyetleri (Dünü Bugünü ve Yarını)*, İstanbul: IQ Kültürsanat Yayıncılık, 2003, s. 105.

¹² Kozan, *a.g.e.*, s. 67-68.

¹³ Günay, *a.g.e.*, s. 186.

çok başarılı olamamış misyonerlerin faaliyetleri artarak devam etmiş, bunun sonucunda da bu okullara Müslüman öğrencilerde devam etmeye başlamışlardır.¹⁴

İngiliz Misyoner Teşkilatı ise 1698,1792 ve 1805 yıllarında günün ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmiş ve 1701 yılında “İncil’i Yayma Cemiyeti” ile “Vaftizci Misyonerler Derneği” kurulmuştur. 1823 yılında ise merkezi Londra’da bulunan, 19. yüzyılda toplam 7 bin şubeye ulaşan ve Doğu’yu tetkik etmek için başkanlığını İngiliz kralının yaptığı Hıristiyanlığı Dünyaya Yayma Cemiyeti kurulmuştur. Bunun yanında Fransız oryantalistler 1787 yılında Şarkiyatçılar Cemiyeti’ni kurarak Journal Asiatique dergisini çıkarmaya başlamışlar, Amerikalılarsa 1810 yılında Boston’da Amerikan Misyon Dostları Derneği’ni, 1814 yılında da Vaftizci misyonerler birliğini kurmuşlardır.¹⁵ Dolayısıyla 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu başta İngiltere, Fransa, Almanya ve Amerika olmak üzere birçok ülkenin kültürel etkisine açık bir ortam görünümündedir.¹⁶ Bu bağlamda yabancı ve azınlık okulları Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyet’e süregelen kurumlardır. İmparatorluk topraklarında faaliyette bulunan azınlık okullarının misyonerlik çalışmalarına öncülük ettikleri bilinmektedir. Bununla birlikte Osmanlı İmparatorluğu’nda yürütülen misyonerlik faaliyetleri Katolikler ve Protestanlar tarafından yürütülmüştür.¹⁷ Katolik misyonerlerin Anadolu’ya geliş sıraları aşağıdaki gibidir.¹⁸

Tablo 1. Katolik Misyonerlerin Anadolu’ya Geliş Sıraları

Fransiskan	I. geliş 1220, II. geliş 1653
Dominiken	XIII. asır, XX. asır arasında kesintisiz
Capucin	I. geliş 1551, II. geliş 1598
Cizvit	1583
Saint Françoise	1584
Reformaliter	1630
Lazarist	1783
Filles de La Charitee	1838

¹⁴Ergün, a.g.e., s. 385-387.

¹⁵Sevinç, *Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetler*, s.159-160.

¹⁶Tevfik Çavdar, *Osmanlıların Yarı-Sömürge Oluşu*, Birinci Basım, İstanbul: ANT Yayınları, 1970, s. 85.

¹⁷Osman Cilacı, *Hristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri*, Altıncı Basım, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005, s. 118.

¹⁸Günay, a.g.e., s. 185, Sevinç, *Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetler*, s.159.

Freres de Ecoles Chretiannes	1842
Notre Dame da Sion	1857
Gürcü rahip ve rahibe	1861
İtalyan Ivrea rahibe	1869
Fransiskan rahibe	1872
Dominiken rahibe	1850-1890
Assomption rahip ve rahibe	1862
Calais’li Fransiskan rahibe	1886
Mariste	1892-1893
Petites Soeurus de Pauvres rahibe	1892
Notre Dame de Lourds rahibe	1896
Salesien	1903

1910 yılında Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde faaliyette bulunan misyoner örgütlerinden eğitimle ilgili olanlarının bir kısmı aşağıdaki gibidir.¹⁹

Tablo 2. Osmanlı Devleti İçerisinde Bulunan Misyoner Eğitim Kurumları

American Christian Hospital Kayseri	1889
American College for Girls İstanbul	1890
American Intersynodical Evangelical	-
Lutheren Orient Society for Mission Work among Muhammedans Doğu Anadolu	1908
Apostolic Institute Konya	1892
Bible Lands Missions’ Aid Society	1854
Board of Directors of the Apostolic Institute Konya	1907
Board of Trustees of St.Paul’s Institute Tarsus	1887
Central Turkey College Antep	1876
Dans Kirke-Mission Arabistan	1904
Deutscher Hilfsbund für christliches	1896

¹⁹ Mustafa Ergün, *a.g.e.*, s. 386-387.

Liebeswerk im orient	
Deutsch Evangelische Kirche in Türkei	1843
Dufferin and Procter Memorial Schools Lübnan	1886
English Mission Filistin	1898
Euphrates College Harput	1878
Foreign Mission Committee of the Reformed Presbyterian Church of Scotland Suriye	1874
Foreign Mission of the Reformed Presbyterian Synod of Ireland	1871
Friend's Armenian Mission Committee	1882
Greek Evangelical Union of Smyrna	1883
Greek Evangelical Union of Smyrna Reference Council in Great Britain	1884
Jaffa Medical Mission Türkiye	1878
Jarusalem and the Last Mission Foundation	1888
Jessie Taylor Memorial School for Muslem and Druse Girls Beyrut	1868
Kaiserwerth Deaconesses' Mission	1836
Konferenz der Deutsch-Evangelischen Gemeinden der Orient	1908
Lebanon Hospital for the Insane	1896
Marsovan Missionary Society	1889
Mennonite Brethren in Christ	1883
Native Medical Mission Suriye	-
Oeslerlands Misionen Suriye	1889
Oriental Orphanage Bursa	1875
Palestine Village Mission	1895
Rheinisch-Westfälischer Diakonnissenverein	1836
Robert College Istanbul	1864

Swedisch Society of Jerusalem	1904
Syrian Protestant College Beyrut	1863
Syrische Waisenhaus Kudüs	1860
Tabeetha Mission Schools Filistin	1863
Trustees of Anadolia College	1894
Trustees of Central Turkey College Antep	1876
Trustees of Eupharates College Funds. Harput	1878
Trustees of Robert College Istanbul	1864
Trustees of Syrian Protestant College	1863
Trustees of the American College for Girls Istanbul	1908
Trustees of the International College İzmir	1903
Verein für das syrische Waisenhaus in Jarusalem	1860

1911 yılında yayınlanan World Atlas of Christian Mission'da verilen rakamlara göre misyonerlerin eğitim rakamları aşağıdaki gibidir.²⁰

Tablo 3. 1911 Yılı Rakamlarına Göre Misyonerlerin Eğitim Kurumları Ve Öğrenci Sayıları

Okul Tipi	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı
Pazar Okulları	28.952	1.412.044
Üniversite ve kolej	86	8.628
Öğretmen yetiştirme	522	12.761
Yüksekokul	1.714	166.447
İlkokul	30.185	1.290.357
Hemşire Okulu	98	663
TOPLAM	61.557	2.890.900

Vermiş olduğumuz tablolarla birlikte sadece Amerikan Board misyonerlerinin 1824 yılından 1886 yılına kadarki süre içerisinde Osmanlı topraklarında 400'e yakın

²⁰ Ergün, a.g.e., s. 387

okul açtıklarını belirtmekte fayda görüyoruz.²¹ Amerikalı misyonerler Osmanlı Devleti içerisinde herhangi bir sıkıntı veya engellemelerle karşılaştıklarında Osmanlı Devleti'ndeki Birleşik Devletler temsilcisine başvurarak sorunların bizzat devletleri aracılığıyla çözülmesi yoluna gitmişlerdir.²² Benzeri faaliyetler diğer devletlerin misyoner grupları içinde geçerli olmuştur. Örneğin; Cizvitler tarafından satın alınan bir evin Osmanlı kanunlarına uygun olmayan bir şekilde erkekler için okul haline getirilmesi üzerine Fransa'nın Beyrut konsolosu nezdinde girişimlerde bulunulmuş; ancak İstanbul'daki Fransa sefaretinin olaya müdahil olmasıyla okul çalışmalarına devam etmiştir.²³ Misyonerlere okulları ve kurumları için yapılan bağışlarda önemli bir destek oluşturmuş ve para kaynağı sorunlarını gidermiştir. Misyonerlere ve okullara yapılan bağış ve yardımlar iyi bir teşkilatlanma ve takip ile gerçekleştirilip, bu bağışların başlangıçtaki yatırım ve masraflar için kullanılması öngörülmekle birlikte okulların maddi anlamda temel amaçları, kendilerine yeterli hale gelmeleri ve kendilerini idare edebilmeleridir. Elbette ki bazı zamanlar okulların belli faaliyetleri için de bağış toplanmakta, bağış verenlerin isimleri binalara verilmektedir.²⁴

Osmanlı Devleti'nin toprakları içerisinde faaliyet gösteren misyonerlerden haberdar olmaması ve onlara karşı tedbirler almamış olması elbette düşünülemez. Ancak her ne kadar Sadrazam Şehid Ali Paşa ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa gibi devlet adamları misyonerlerin faaliyetlerini engellemeye yönelik ciddi tedbirler almışsa da Osmanlı Devleti'nin bu tedbirleri ve engellemeleri karşısında misyonerlerin himaye gördükleri devletlerin elçiliklerine sığınmaları sonucunda Osmanlı Devleti'nin misyonerlere karşı almış olduğu tedbirler başarıya ulaşamamıştır. Örnek verecek olursak, Amerikalılara ait dört yüzü müteceviz mektep, hastane, kütüphane gibi misyoner kurumlarını kapatan Sultan Abdülhamid, bunların geri açılmaması için elinden geleni yapmış, ancak Amerikan hükümetinin Osmanlı Devleti'yle ilişkilerini keseceği tehdidi üzerine talep edilen on tane müessesenin açılmasına müsaade etmek durumunda kalmıştır. Osmanlı Devleti pek tabii olarak misyonerlerin faaliyetlerini takip etmek suretiyle misyonerlerin faaliyetlerinden haberdar ve rahatsızdı. Mâbeyn

²¹ Alan, *Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyoner Okulları*, s. 148.

²² Samuel S. Cox, *Bir Amerikan Diplomatın İstanbul Anıları*, Çev. Gül Çağalı Güven, Birinci Basım, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s. 305.

²³ Gülbadi Alan, "Sultan 2. Abdülhamid'in Hristiyan Misyonerlerini ve Kurumlarını Denetleme Gerekçeleri ve Maruz Kalınan Tepkiler", *Devri Hamid*, Birinci Basım, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, c. 2, 2011, s. 201.

²⁴ George E. White, *Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları*, Çev. Cem Tarık Yüksel, Birinci Basım, İstanbul: Enderun Yayınları, 1995, s. 65.

Başkâtibi Tahsin Paşa; misyonerlerin faaliyetleriyle ilgili bir tahkikat raporu kendisine sunulduğunda “Görüyorsunuz ya, memleketimiz muhteris ecnebilerin cevelângâhi olmuş. Buna karşı bizim için hiç uyumamak, daima müteyakkız bulunmak farz-ı-ayn haline gelmiştir” demiştir.²⁵

1.3. MİSYONERLERİN AMAÇLARI

Misyonerler yazarları, ressamı, sinema ve tiyatro sanatçıları, gazetecileri, fikir ve siyaset adamlarını ve iş adamlarını kendi fikirleri ve amaçları doğrultusunda eğitip, halk nezdinde aydın olarak kabul gören kişiler olarak yetiştirerek bu kişiler aracılığıyla halkı ve yönetimleri istekleri doğrultusunda yönlendirmeyi ve yönetmeyi hedeflemişlerdir.²⁶ 1936 yılında İskenderiye’de bulunan Victoria Koleji’nde İngiliz Mısır Büyükelçisi Lord L’loyd’un yaptığı konuşmada kolej vasıtasıyla İngiliz gibi düşünen insanların ortaya çıkacağını savunması misyonerlerin amaçlarına en güzel örnektir.²⁷ Yine bir başka kolej’in yönetici olan Henry Harris Jessup “Misyonerliğin başarısı için temel şart okuldur. Misyonerliğin yahut İncilin başka yollarla sokulmaya imkân bulunmadığı birçok yere İncil, okul vasıtasıyla sokulabilmiştir.”, “Hıristiyan misyonerleri okulunda eğitim yalnızca gaye için vardır. Bu gaye de insanları İsa ’ya götürmek, fertleri ve milletleri Hıristiyan oluncaya kadar eğitmektir.” demiştir. Yine Amerikan Misyon Teşkilatının en aktif elemanlarından Thomas Christie “Bir misyoner kolejin gerçek ülküsü, yalnızca gençlerin entelektüel ve kültürel düzeylerini yükseltmek değil, en önemlisi onları sadık, istekli ve fedakâr Hıristiyanlar olarak yetiştirmektir.” demiş ve Peder Milligan da “Okul, nesillerin Hıristiyan eğitimi altında yetiştirilmesi için bütün diğer faktörlerden çok daha kuvvetlidir.” ifadelerinde bulunmuştur.²⁸ Misyoner örgütleri eğitim öğretim vasıtasıyla himayesinde buldukları devletlerin ticari faaliyetlerini geliştirmeyi de amaçlamışlardır. E. Mead Earl adlı Amerikalı yazar, “American Mission in the Near East” adlı eserinde misyonların temel işlevinin, ticarete uygun bir ortam hazırlamak olduğunu söylemektedir.²⁹ Roma ve Bizans Kiliseleri’ni birleştirme amaçları taşıyan Katolik misyonerlere karşı, Osmanlı Devleti’nde Fransa ve Rusya’ya karşı kullanabilecek bir

²⁵ Mustafa Müftüoğlu, *Her Yönüyle Sultan İkinci Abdülhamid*, Birinci Basım, İstanbul: Çile Yayınları, 1985, s. 222-225.

²⁶ Sevinç, *Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetler*, s. 152-153.

²⁷ Sevinç, *Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetler*, s. 162.

²⁸ Sevinç, *Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetler*, s. 151-152.

²⁹ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 25.

Protestan zihniyetini oluşturmayı amaçlayan Protestanlar³⁰ ve Ortodokslar, elbette dini maksatlarını aşarak kendi devletlerinin çıkarlarını gerçekleştirme yoluna gitmişlerdir. Dolayısıyla emperyalist ülkeler, sömürmek istedikleri ülkelere silahlı kuvvetlerinden önce misyoner örgütlerini göndermişlerdir.³¹ Kurdukları kurumları kalıcı hale getirebilmek için kurumlarını yabancı fonlardan bağımsız hale getirmeyi amaçlayan misyonerlerse içerisinde yaşadıkları halkın hassasiyetlerini incitmekten kaçınarak dikkatli bir şekilde çalışmalarını yürütmüşlerdir.³²

1.4. MİSYONERLERİN FAALİYETLERİ

Dini misyonlar, eğitim kurumları ve hayır cemiyetlerine sahip olan yabancı devletler³³ ve tabii olarak onların sahada faaliyet gösteren uygulayıcıları olan misyonerler azınlıkların kültürlerinin korunması ve milli şuurlarının uyandırılması için yabancı okulların ve çeşitli sosyal kurumların büyük bir kısmını azınlıkların yoğun olarak buldukları bölgelerde açmışlardır. Ermeniler için Beyoğlu'nda 1834 yılında bir ilkokul, 1878 yılında ise Harput'ta yüksek okul seviyesinde okullar açan Amerikalı misyonerler sadece Ermenilerle yetinmemişler, çeşitli milliyetlere sahip olan toplumun diğer kesimleriyle ilgili de çalışmalarda bulunmuşlardır.³⁴ Bu faaliyetler ölçüsünde Müslümanların güçlü oldukları dönemlerde misyonerler, Müslümanların Hıristiyanlaştırılmasından çok cemaatlerini kendi çizgilerinde tutabilmeyi ve diğer mezheplere mensup bulunan Hıristiyan grupları kendi mezheplerine çekmeyi amaçlamışlardır. İslama karşı mücadele edebilmek için İslamı öğrenmenin gerekliliğine inanılması sonucu 1311-1312 yılında gerçekleşen Viyana Konsili'nde Hıristiyan-Batı ülkelerinde bulunan üniversitelere Arap dili ve İslam kültürü derslerinin verileceği kürsüler kurulması yönünde kararlar alınmıştır.³⁵ Günün şartlarına uygun, toplumun ihtiyaç duydukları iş kollarıyla uğraşan misyonerler, Avrupaî müzik enstrümanları, dürbün, fotoğraf makinesi, bisiklet, motor, lamba, okullardaki laboratuvar donanımları ve tıbbî donanıma sahip hastaneler gibi merak ve hayranlık uyandıran bilgi, beceri ve araç gereçlere de sahiptirler. Misyonerlerin sahip

³⁰ Cilacı, *a.g.e.*, s. 118.

³¹ Sezen Kılıç, *Türk-Alman İlişkileri ve Türkiye'deki Alman Okulları(1852'den 1945'e kadar)*, Birinci Basım, Ankara: Divan Yayıncılık LTD ŞTİ, ty., s. 58.

³² Cox, *a.g.e.*, s. 304-305, Küçüköğlü, *a.g.e.*, s. 103.

³³ Çavdar, *a.g.e.*, s. 85.

³⁴ Arıç, *a.g.e.*, s. 13-14.

³⁵ Kozan, *a.g.e.*, s. 67.

oldukları bu bilgi ve tecrübeler onları akıl hocası konumuna yükseltmiş³⁶ ve etkileyciliklerini artırması sonucu işlerini kolaylaştırmıştır. Yine Dünya Kızılhaç Teşkilâtı, deprem, sel, yangın ve harp gibi afetlere uğrayan milletlerin yardımına gittiği ülkelere misyonerlerini de doktor, hemşire, hastabakıcı gibi görevlerle göndermiştir.³⁷ Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kendilerine dil, tercüme, okullar, hastaneler, mesleki eğitim ve hayır cemiyetleri alanlarında çalışmak üzere strateji belirleyen Protestan misyonerler, kendilerine başta Rum, Ermeni ve Marunî gibi Hıristiyan azınlıkları yardımcı milletler olarak görmüşler, Bab-ı Ali'den misyonerlik çalışmaları için İngiliz büyük elçisi Canning'in desteğini alarak izin dahi çıkarttırmışlardır. Bugün ABD'de yaşayan Ermeni diasporasının çekirdeğini Amerikan Board teşkilatı tarafından seçilip, okullarında yetiştirilip Birleşik Devletlere gönderilen ve geri dönmeyen Ermeniler oluşturmaktadır.³⁸ ABD'ye bağlı misyonerlerin Osmanlı Devleti'nde eğitim açısından ilk hedef aldıkları millet Ermeniler olmuş; ancak Gregoryen ve Katolik Ermeni kiliseleri misyonerlerin bu faaliyetlerine karşı çıkmış ve onların propagandalarından cemaatlerini uzak tutmaya çalışmışlardır.³⁹ Fakat misyonerler Ermenileri etkileri altına almayı başarmışlar, Amerika'ya gönderilen Bulgar ve Ermenilerden Osmanlı topraklarına geri dönenler ise ihtilalci olmuşlardır.⁴⁰ Misyonerler sadece kendi açmış oldukları okullarla ilgilenmemişler bunun yanında diğer azınlık okullarına da çeşitli destekler ve yardımlar sağlamışlardır. Örneğin; misyonerler destek vermiş oldukları Ermeni Protestan cemaatlerine bağlı okulların yerli hocalarını kendi kolejlerinde yetiştirmiş, bu okulların kuruluşlarında para ve malzeme yardımları sağlamış ve çalışmaları süresince de destek vererek gözetim altında tutmuşlardır. Osmanlı Devleti içerisinde ilk Ermenice dil ve Ermenice din kitapları misyonerler tarafından basılmıştır. Ayrıca misyoner olan Cyrus Hamlin'in kendisi tarafından hazırlanan Ermeni harfli matematik kitabı da özellikle Amerikalı misyonerlerin Ermeniler üzerinde olan eğilimini göstermektedir.⁴¹ Ayrıca misyonerler kurdukları vakıflar aracılığıyla öğrencilere burslar vermekle birlikte, mezunlarına da

³⁶ İskender Oymak, *Metot ve Çalışma Alanları Açısından Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010, s. 243.

³⁷ Cilacı, *a.g.e.*, s. 20.

³⁸ İhsan Süreyya Sırma, *Belgelerle 2. Abdülhamid Dönemi*, Birinci Basım, İstanbul: Beyan Yayınları, 2000, s. 37.

³⁹ Oymak, *a.g.e.*, s. 245.

⁴⁰ Kılıç, *a.g.e.*, s. 74.

⁴¹ White, *a.g.e.*, s. 61.

uygun işler bularak onlarla hayat boyu irtibatlarını sürdürmüşlerdir.⁴² Yine elçilik ve konsolosluklar, tüccarlar, seyyahlar, misyonerlik ve dini kuruluşlar, ihtilallerin getirdiği yeni fikirler ve yayınlar gibi alanlarda faaliyet gösteren Fransızlarda Papalıkla işbirliği yapmış ve Katolik Ermenilerini destekleyerek tahrik etmiştir. Fransız ihtilaliyle birlikte Ermeni milliyetçiliğinin özellikle Fransa'nın desteklemiş olduğu üst düzey Katolik Ermeniler tarafından başlatılmasında, 1604-1877 yılları arasında Fransa'da Türkiye, Ermeniler ve hayali Ermenistan konusunda 200 civarında kitap ve makale yayınlanması da Fransa'nın Ermeni sorununun çıkmasında etkili olduğunu ortaya koyan bir gerçektir.⁴³ Ermeni araştırmacı Levon Panos Dabağyan, millî bütünlüğü bölünen Türkiye Ermenilerinin, emperyalist devletlerin adeta oynacağı durumuna gelerek çok büyük kayıplara uğradıklarını ifade eder.⁴⁴ Osmanlı Devleti'nin son döneminde Rusya'nın himayesinde bulunan misyonerler Balkan bölgelerinde, İngiltere'ye bağlı misyonerler Arap bölgelerinde, Amerika'ya bağlı misyonerler Ermenilerin yaşadıkları bölgelerde ve Fransa'ya bağlı misyonerler Kuzey Afrika bölgelerinde ağırlıklı olarak faaliyet göstermişlerdir.⁴⁵

Günümüzde bakıldığında özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda misyonerliğin artık sadece Hıristiyanlığın yayılması gibi masum bir amaca sahip olmadığını, Batılı devletlerin çıkarlarının odaklandığı bölgelerde faaliyetlerini ağırlıklı olarak yürüttüğünü görmekteyiz.⁴⁶ Misyonerler faaliyet gösterdikleri bölgelerde amaçlarına ulaşabilmek adına hangi yol onları sonuca ve başarıya götürüyorsa onu kullanmaktan çekinmemişlerdir.⁴⁷ Dolayısıyla zaman zaman misyonerler, seyahat bahanesiyle Osmanlı Devleti'ne gelerek arsalar satın almışlar ve bir süre sonra buraları ibadet yeri haline getirmişler, yine birçoğu da haneler kiralayarak içinde dini ayinler yapmaya başlamışlardır.⁴⁸ Dolayısıyla burada Mustafa Müftüoğlu'nun eserinde azılı misyonerlerden biri olarak adını zikrettiği Charles. R. Watson'un: "Misyonerlerin güvercinler gibi masum olmaları gerekir. Fakat bu, onların yılanlar gibi kurnaz

⁴² Tozlu, *a.g.e.*, s. 272, 274.

⁴³ Bige Yavuz, "Türk Kurtuluş Savaşı Sırasında Fransa'nın Anadolu'daki Çıkarları ve Ermeniler", *Sömürgecilik Hareketlerinde Fransa ve Anadolu'da Fransız-Ermeni İşbirliği*, Ed. Orhan Kılıç-Mehmet Çevik, Birinci Basım, Elazığ: Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Yayınları/Tarih Şubesi Yayınları, 2003, s. 137.

⁴⁴ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 26.

⁴⁵ Kozan, *a.g.e.*, s. 70-71.

⁴⁶ Sırma, *a.g.e.*, s. 37.

⁴⁷ Tozlu, *a.g.e.*, s. 268-269.

⁴⁸ Alan, "Sultan 2. Abdülhamid'in Hristiyan Misyonerlerini ve Kurumlarını Denetleme", s. 201-204.

olmalarına mani değildir” sözünü aktarmakta fayda vardır. Bu söze örnek olarak Müftüoğlu eserinde, Fransız Cizvitlerinin Arnavutlukta İncil’i Arnavutçanın her lehçesine tercüme ederek köylere kadar götürdüğünden ve fakirlere para dağıtıp, açtıkları mektep, hastane vs. ile yerli halkı ifsad için çalıştıklarını; İtalyan misyonerlerinin de türlü müstear adlarla ve Sünusî şeyhi kıyafetiyle Trablusgarp ve Bingazi havalisinde faaliyet gösterdiklerini belirtir.⁴⁹ Yine son Cezayir valisi Hüseyin Bey’in torunu dahi ilk defa İstanbul’da 1839 yılında görülen Sen Venson Döpol kızlarının İzmir’de açmış oldukları yetimhanede eğitim görerek Hıristiyanlığı kabul etmiş ve hemşire olmuştur. Akabinde, Galata’ya yerleşen hemşireler belediyenin hastanesini de kendi idarelerine almışlardır.⁵⁰ Bir kadın misyoner olan A. Milligan, yatılı kız okullarındaki faaliyetlerinde “Kahire’deki kız kolejlerinde bulunan kızlar, babaları paşa olan kızlardır. Bu kadar kız öğrenciyi Hıristiyanlık etkisi altına alıp toplayacak başka bir yer ve İslam kalesine girmek için bu okullardan daha kestirme bir yol yoktur.” sözünü aktardığı üzere, Osmanlı Devleti’nde Müslümanların kız çocuklarına yönelik eğitim kurumlarının yok denecek kadar az olması sonucu misyonerlerce açılan yatılı ve gündüzlü kız okullarında Müslüman kızlara da yönelik faaliyetler gösterilmiş ve 1830 yılında Beyrut’ta İslam coğrafyasında misyonerlerce açılan ilk kız okulu çalışmaya başlamıştır.⁵¹ Batılı devletlerin çıkarları söz konusu olduğu zamanlarda misyonerlerin faaliyetleri çok daha tehlikeli bir hal almış ve bölücü birer terörist haline gelmişlerdir. Osmanlı Devleti’nin parçalanmasında azınlık ve yabancı okullarda yetişen kadroların büyük payı olmakla birlikte, Bulgar ihtilalcileri, Rum, Ermeni, Arap veya Arnavut ayrılıkçıları misyonerlerin eğitimlerinden geçmişler, Anadolu’daki Ermeni ve Rum ayaklanmalarında, Rumeli, Suriye, Lübnan ve daha güneydeki toprakların elden çıkmasında misyonerlerin faaliyet gösterdikleri okulların büyük payı olmuştur.⁵² Arap hareketinin liderlerinden olan Refik Rızık Selum, Osmanlı Divan-ı Harbi huzurunda: “Ben Fransız mekteplerinde okudum. Bugün Suriye, Irak ve Lübnan’da eşraf ve ağaların evlatları Cizvit mekteplerinde okur. Öteki Arap diyarlarında ise İngilizce hakimdir. Onlar ya İngiliz mekteplerinde, ya da Amerikan kolejlerinde okurlar. Hepsinin gayesi, Türkler hakkında benim sahip olduğum bilgileri telkin etmektir. Hepsi için müşterek düşman Türklerdir. Bu itibarla

⁴⁹ Müftüoğlu, *a.g.e.*, s. 222-223.

⁵⁰ Süleyman Kâni İrtem, *Abdülmeccid Devrinde Saray ve Bâb-ı Âli*, Birinci Basım, İstanbul: Temel Yayınları, 2007, s. 60.

⁵¹ Oymak, *a.g.e.*, s. 244-245.

⁵² Sevinç, *Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetler*, s. 171-172.

Arapları malum, hatta gayri malum gayelere sevk etmek emeline olanların ele alacakları yegane mevzu Türk düşmanlığıdır. Zannediyorum ki, bizim hatamıza bizden sonrakiler de ister istemez düşeceklerdir.” sözlerini söylemiştir.⁵³ Dolayısıyla yukarıda zikrettiğimiz üzere, 1829 yılında Yunanistan’ın, 1908 yılında Bulgaristan’ın ve Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra ise Arap topraklarının Osmanlı’dan ayrılmasında misyonerler ve açmış oldukları kurumlar ciddi rol oynamışlardır.⁵⁴

Amerikan misyoner eğitim faaliyetleri öncelikle, Protestan cemaatinin İncil’i okuyacak eğitime sahip olmasını sağlamak için kiliselerde yetişkinler için açtığı “Pazar Okulları” ile başlar. Akabinde çocuklar için ilkokullar, ilahiyat okulları, liseler ve misyonların kalıcı izlerini sağlayacak olan, ekonomik, politik ve kültür değişikliklerine kadar birçok etkisi bulunan kolejler gelmektedir.⁵⁵ Amerikalı misyonerler Türk-Amerikan ilişkilerinde özellikle 1830 yılı sonrası ABD’nin Türkiye’ye gönderdiği diplomatların seçimi ve Türkiye’deki faaliyetlerinde önemli bir rol oynayarak belirleyici etken olmuşlardır.⁵⁶ Basılı yayınlar çoğaldıkça bunları okuma isteğinin gelişmesi sonucu özellikle Amerikalı misyonerler, kendilerini tamamen bireysel din değiştirme uğraşısından alarak bunu kitlelere yaygınlaştırabilecek eğitime yönelmişlerdir.⁵⁷ Basın-yayın faaliyetlerine de büyük önem veren misyonerler 1831 yılında devrin en modern matbaasını kurmuşlar, 12 yılda 40 bin adet Türkçe İncil basıp dağıtmışlar, 1857 yılına gelindiğinde ise yılda 35.000’in üzerinde eser basacak hale gelmişlerdir.⁵⁸ 1913 yılında Osmanlı Devleti’nde yayımlanan yabancı dildeki gazete ve dergilerin dağılımı aşağıdaki gibidir.⁵⁹

Tablo 4. 1913 Yılında Osmanlı Devleti’nde Yayımlanan Yabancı Dildeki Gazete ve Dergiler

DİL	GAZETE	DERGİ
Fransızca	5	5
Rumca	6	12
Ermenice	6	17

⁵³ Kılıç, *a.g.e.*, s. 75.

⁵⁴ Arıç, *a.g.e.*, s. 14.

⁵⁵ White, *a.g.e.*, s. 62.

⁵⁶ Küçüköğlü, *a.g.e.*, s. 92.

⁵⁷ Alan, *Osmanlı Devleti’nde Amerikan Misyoner Okulları*, s. 60.

⁵⁸ Tozlu, *a.g.e.*, s. 274.

⁵⁹ Çavdar, *a.g.e.*, s. 108.

Arapça	-	3
İngilizce	1	-
Almanca	1	-
İbranice	-	4
Farsça	-	1
Toplam	19	42

1920 yılında ise İstanbul'da yayımlanan 32 gazetenin dillere göre dağılımları aşağıdaki gibidir.⁶⁰

Tablo 5. 1920 Yılında İstanbul'da Yayımlanan Gazetelerin Dillere Göre Dağılımı

Ermenice	7
Fransızca	7
Rumca	7
Türkçe	6
Arapça	2
Yahudice	2
Bulgarca	1

Birçok alanda çalışan bankaları, çocuk yuvalarını, spor kulüplerini, gençlik teşkilatlarını, okulları, sinemaları, tiyatroları, edebiyat eserlerini, gazeteleri ve televizyonları kullanan misyonerler⁶¹ bugün ülkemizde eğitim faaliyetlerini genellikle daha çok Protestan misyoner gruplardan Evangelist ve Baptistler arasında yaygın olan yabancı dille eğitim yapan okullarda veya dil kurslarında göstermektedirler.⁶²

⁶⁰ Tozlu, *a.g.e.*, s. 274.

⁶¹ Küçükoğlu, *a.g.e.*, s. 103.

⁶² Oymak, *a.g.e.*, s. 245-246.

1.5. OSMANLI DEVLETİ'NDE MİSYONERLİK FAALİYETİNDE BULUNAN BAŞLICA DEVLETLER

1.5.1. FRANSIZ MİSYONERLİĞİ

İstanbul fethedildiğinde ortaçağ eğitiminin genel uygulaması gereği her Latin kilisesinde bir okul bulunmakla beraber,⁶³ ancak Fransa'nın I. François zamanından itibaren başlayan Hıristiyanlar üzerindeki etkinliği ve misyonerlik faaliyetleri kapitülasyonlarla beraber ciddi bir şekilde artarak devam etmiştir. 20 Mayıs 1804 tarihli kapitülasyonun 4.maddesinde Fransa kralının ve Fransa kralının muhibbibi ve müttefiki sair Hıristiyan hükümdarların tebaalarının Kudüs'teki mübarek makamları ziyaret etmesi serbest bırakılmış yine 5 Haziran 1673 tarihinde imzalanan kapitülasyonla da Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan Katoliklerin, Fransa vatandaşları gibi işlem göreceği, aynı kapitülasyonun 40. maddesinde ise Fransa ile dost olan ve İstanbul'da elçileri bulunmayan milletlerin, Fransız bayrağı altında Kudüs'ü ve kutsal yerleri ziyaret edebilmelerine ve ticaret yapmak amacıyla gelip gitmelerine izin verilmiştir.⁶⁴ Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Osmanlı Devleti sınırları içerisinde en eski ve etkili kültür kurumlarına sahip Fransızların 19. ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk kültürüne özellikle düşünsel alanda büyük etkileri olmuştur. Fransa'nın özellikle Suriye ve Lübnan'da yoğunlaşan resmi temsilciliklerinin Birinci Dünya Savaşı öncesi Osmanlı Devleti'ndeki dağılımları aşağıdaki gibidir.⁶⁵

Tablo 6. Birinci Dünya Savaşı Öncesi Osmanlı Devleti'nde Bulunan Fransa'nın Resmi Temsilcilikleri

Büyük elçilik	İstanbul
Genel Konsolosluklar	Beyrut, Kudüs, İzmir
Konsolosluklar	Halep, Bağdat, Basra, Şam, Humus, Mersin, Musul, İzmir, Trabzon, Tripoli
Konsolos yardımcılıkları	Adana, Gaziantep, Ayvalık, İskenderun, Ankara, Çanakkale, Diyarbakır, Erzurum, Hayfa, Yafa, Lazkiye, Midilli, Sayda, Amman, Sivas

⁶³Necdet Sevinç, *Ajan Okulları*, Üçüncü Basım, İstanbul: Oymak Yayınları, 1989, s. 57.

⁶⁴Günay, *a.g.e.*, s. 189.

⁶⁵Çavdar, *a.g.e.*, s. 88-89.

Konsolosluk Ajanları	Antalya, Aydın, Antakya, Hama, Humus, İzmit, Manisa, Urfa, Kuşadası.
----------------------	---

Çeşitli yerlerde faaliyet gösteren ve 1910 yılında okullarına yaptığı yardım miktarının 1 milyon frangın üstüne çıkaran Fransa'nın başlıca dini örgütleri Les Pères Lazaristes, Pères des Missions Africaines de Lyon, Frères de la Mission Algérienne, Patriarcat Catholique Latin du Jérusalem, Petits Frères de Marie, Ecole ou Institut Saint Pierre de Père Ratisbonne, Trappistes, Carmelittes, Charisses, Dames de Nazareth, Soeurs de la Présentation, Soeurs du Rosaire, Soeurs Saint-Joseph de l'Apparition, Soeurs Saint Vincent de Paul ou de la Charité'dir.⁶⁶

İzmir de 6 dispanser, 6 eczane ve 1 kreş; Bursa, Tripoli, Kudüs de çok sayıda sağlık ocakları; Yafa, Ramallah, Betlehem, Nazaret, Fenerburnu, İzmit, Musul ve Cizre'de birer dispanseri bulunan Fransa'nın başlıca sağlık kurumları İstanbul'da Fransız Hastanesi, İzmir'de Saint Antoine Katolik Hastanesi, Fransız Askeri Hastanesi, Saint Roch Hastanesi, Yafa'da Saint Louis Hastanesi, Kudüs'de Soeurs Saint Joseph Hastanesi, Beyrut'ta Fransız Hastanesi, Şam'da Soeurs Saint Vincent Hastanesi, Bursa'da Les soeur Saint-Vincent de Paul Hastanesidir.⁶⁷

Fransa'ya bağlı yetimhaneler ve bağlı oldukları kurumlar, buldukları yerlere göre aşağıdaki gibidir.⁶⁸

Tablo 7. Fransa'ya Bağlı Yetimhaneler ve Bağlı Oldukları Kurumlar

Yetimhane	Bölge	Yetim
Soeur Saint-Vincent de Paul yetimhaneleri	Beyrut, Bursa, Kudüs, Tripoli, İzmir ve Suriye'nin değişik yerlerinde	1000
Dame de Nazareth yetimhaneleri	Hayfa ve Nazaret	210
Dame de Sion yetimhaneleri	Ayn-kerim ve Kudüs	430 civarında

⁶⁶ Çavdar, *a.g.e.*, s. 92-93.

⁶⁷ Çavdar, *a.g.e.*, s. 93-94, Sevinç, *Ajan Okulları*, s. 81-82.

⁶⁸ Çavdar, *a.g.e.*, s. 94, Sevinç, *Ajan Okulları*, s. 78-79.

Soeur Saint Joseph de l'Apparition yetimhaneleri	Beyrut, Sayda, Nazaret, Yafa, Kudüs	500-600 civarı
--	-------------------------------------	----------------

Fransa'nın İstanbul ve İzmir'de yayımlanan dergi ve gazetelerine değinecek olursak, İstanbul'da La Turquie, Le Phare de Bosphore, Le Stanboul, Le Bulletin de la Chambre de Commerce Française de Constantinople, L'Osmanlı, Le Moniteur Oriental, Levant Herald, İzmir'de ise, Le Journal De Smyrne, L'impartial, Le Bulletin De La Chambre de Commerce, Française de Smyrne'dir.⁶⁹

1892 yılında İstanbul'da, tamamına yakını Fransa'dan gelen Latin-Katolik misyonerlerce kurulan 306 rahip ve 354 rahibe kurumu vardır.⁷⁰ Dolayısıyla Fransa'nın pek çok yerde izlerini bırakması sonucu Fransızca Osmanlı Devleti'nde neredeyse ülkede ikinci dil haline gelmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan bir yıl önce, tüm Doğu'daki Fransız okulu sayısı 402, bu okullarda eğitim gören öğrenci sayısı ise 112.000'dir. Lozan Barış Antlaşması'yla belirlenen Türkiye sınırları içerisinde 134 Fransız okulu ve bu okullarda öğrenim gören 36.000 öğrenci bulunmaktadır.⁷¹ Elbette misyonerlik faaliyetlerine karşı denetimlerde gerçekleşmiştir. Örneğin; Saint Louis Lisesi, 1609 yılında subaşılar tarafından basılmış, öğretmenler, dönemin paşasının huzuruna çıkartılmıştır.⁷² Ancak bu denetimler başarıya ulaşamamış olsa gerek ki Fransızların Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetleri, etkileri ve kurumsallaşmaları artarak devam etmiştir. Hemen ilerleyen tarihlerde Fransız misyonerlerinin etkileriyle 1663-1702 yılları arasında ciddi sayıda Ermeni, Katolik mezhebine geçmiş ve 1830 yılında Ermeniler yine Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne baskı uygulaması sonucu ayrı bir cemaat olarak tanınmıştır.⁷³ Fransa'nın aktif olarak faaliyet gösteren başlıca misyoner tarikatlarına göz atacak olursak;

Fransiskanlar: 13. yüzyılın başlarında Assisili Aziz Francesco tarafından kurulan tarikat, ibadet kurallarına halkın benimseyeceği şekilde biçim vermiş, geleneksel vaaz çalışmalarının yanında misyonerlik faaliyetlerine de girişmiş, öğrenim ve araştırma alanında Katolikliğe büyük katkılarda bulunmuştur. Francesco, 1209 yılında Roma'ya giderek Papa III. Innocentius'tan tarikat tüzüğü için sözlü onay almış

⁶⁹ Çavdar, *a.g.e.*, s. 94.

⁷⁰ Günay, *a.g.e.*, s. 196.

⁷¹ Yavuz, *a.g.e.*, s. 138.

⁷² Sevinç, *Ajan Okulları*, s. 58.

⁷³ Yavuz, *a.g.e.*, s. 139-140.

ve keşişlerinin sayısı 10 yıl içerisinde 5.000'e ulaşmıştır. Francesco hayattayken tarikatın yoksulluk yemini konusunda tarikat içerisinde farklı görüşler ortaya çıkmış, ilerleyen zamanlarda tarikat içerisindeki çekişmeler yeniden alevlenmiştir. Bu görüş ayrılıklarının sonucunda, günümüzde Fratres Minores, Fratres Minores Conventuales ve Fratres Minores Capucinum adında tarikatın 3 bağımsız kolu ortaya çıkmıştır.⁷⁴

Dominikenler: 1215 yılında Aziz Domingo de Guzman tarafından kurulan tarikat, Papa III. Honorius tarafından onaylanmıştır. Hıristiyan öğretisi üzerinde vaaz vermeyi piskopos ve onların temsilcilerinin ayrıcalığı olmaktan çıkarması ve ilahiyat öğrenimini zorunlu kılmasıyla Hıristiyan öğretilerine büyük bir yenilik getiren tarikat, tefekküre dayalı yaşam biçimiyle etkin din görevlerini birleştirmiştir. Kuruluşundan itibaren 40 yıl içerisinde yetenekli Dominikenler Paris, Bologna, Köln ve Oxford'daki okullarda toplanmışlardır. Ayrıca üniversitelerin önde gelen uzmanlarından çoğunda Dominiken tarikatının geleneğini benimseyerek ileride manastırların yönetiminde görev almışlardır. Günümüzde radyo, televizyon, sinema ve sahneleri kapsayacak şekilde vaaz alanlarını genişleten tarikat yeniliğe ve değişime kararlılıkla karşı çıkmış, 19. ve 20. yüzyılda rahibeleri öğretmenlik, hastabakıcılık ve çeşitli hayır işlerine yönelerek faaliyet göstermişlerdir.⁷⁵

Cizvitler: 27 Eylül 1540 yılında Papa III. Paul tarafından yayımlanan genelgeyle kurulan tarikat bütün insanlığı Hıristiyanlaştırmak ve Hıristiyanların inançlarını taviz vermeden yaşamalarını sağlamayı hedeflemiştir. Kendilerini Papalığa aday olan tarikat üyeleri reformun etkisiyle kiliseye güveni sarsılan Hıristiyanları geri döndürmeye ve dünyada Hıristiyanlığı yaymaya çalışmışlardır. 1556 yılına geldiğinde Avrupa, Asya, Afrika ve Amerika'daki Cizvit misyonerlerinin sayısı 1.000'e ulaşmıştır. 1773 yılında ise 23.000'i bulan tarikatın üye sayısı günümüzde 35.000 üyeyi bulmuş ve Fransiskenlerden sonra ikinci büyük tarikat olmuştur. Cizvit tarikatında eğitime önem vermiş ve yetenekli Hıristiyan liderler, misyonerler, papazlar yetiştirmeyi ve onların vasıtasıyla insanları Hıristiyanlaştırmayı amaçlayan bir eğitim sisteminin temellerini atmıştır. Tarikatın kuruluşundan itibaren dünyanın çeşitli bölgelerinde açılan kolejlerinin sayısı 1773 yılında, içerisinde 15.000 öğretmenin görev yaptığı 800 koleji bulmuştur. Bu süre zarfından günümüze kadar uzanan süre

⁷⁴ Günay, *a.g.e.*, s. 161-163.

⁷⁵ Günay, *a.g.e.*, s. 163-164.

zarfında ise içerisinde 1.500.000'den fazla öğrencinin bulunduğu yaklaşık 2.000 Cizvit kurumu vardır.⁷⁶

Lazaristler: 1625 yılında Paris'te Congrégation de la Mission adıyla kurulan ve Lazaristler olarak adlandırılan tarikat kırsal kesimlerdeki köylülere Katolik öğretisini anlatmayı ve yaymayı amaçlamıştır. 1640 yılından itibaren yabancı ülkelere misyoner yollamaya başlayan tarikatın amacı bu tarihlerden itibaren değişmiş faaliyetlerini özellikle Müslüman ülkelerde tutsak edilmiş Hıristiyanların kurtarılması üzerine yoğunlaştırmışlardır. 1773 yılında Cizvit kurumlarının kapatılmasıyla, Fransız Büyükelçisi Kont de Saint Priest'in talebi üzerine Osmanlı egemenliğindeki topraklarda bulunan Cizvitlere ait kuruluşların Lazaristlere devredilmesi kararı alınmıştır. Lazaristlere devrolan Cizvit kuruluşlarının arasında en önemlisi Galata'daki Saint Benoit Kilisesi ve Manastırı ile St. Benoit okulu olmuştur. Cizvitlerin kurumlarının Lazaristlere devri üzerine 19 Temmuz 1783 yılında İlk Lazarist rahip M. Pierre François Viguier, İstanbul'a iki rahip ve bir Frerle birlikte gelmiştir.⁷⁷ Süleyman Büyükkarcı tarafından 1995 yılında yayımlanan eserde, İstanbul Sankt Georg Avusturya Lisesi ve Ticaret Okulu eski müdürü Ernest Raidl ile yapılan röportajda Lazarist cemiyeti hakkında Raidl, cemiyetlerinin bütün dünyada aşağı yukarı 6.000'e yakın rahibi olduğunu, Amerika'da, Asya'da, Avustralya'da, Avrupa'da bulduklarını, Avusturya'da 34-35 rahipleri olduğunu, Amerika Birleşik Devletleri'nde bütün branşları içine alan 3 üniversiteleri, Polonya ve Avustralya'da 1'er üniversiteleri olduğunu ve esas görevlerinin bir taraftan eğitim, diğer taraftan tebliğ ve şefkat, ihtiyaç içerisinde bulunanlar için yardım etmek olduğunu söylemiştir.⁷⁸

Frerler:1781 yılında kurulan Frerler, 1817 yılında Reünyon Adası, Güney Afrika gibi denizaşırı ülkelerde etkinlik göstermeye başlamakla birlikte 1841 yılında kafaları ve yürekleri eğiterek iyi insan yetiştirme amacını taşıyarak önce İzmir'e daha sonra İstanbul'a gelmek suretiyle Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetlerine girişmişlerdir. Kurucusunun ölümü sırasında 274, Fransız Devrimi'nden sonra kapatıldığında ise 1.000 üyesi bulunan tarikatı 1803 yılında Lyon'da bir araya gelen 30 eski Frer yeniden

⁷⁶ İbrahim Erkek, *Batı'nın Öncü Gücü Misyonerler*, Birinci Basım, Ankara: Öncü Kitap, 2013, s. 56-57.

⁷⁷ Hasan Berke Dilan, *Türk-Fransız İlişkilerinde Saint-Benoit Lisesinin Misyonu*, Birinci Basım, Trakya: Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, ty., s. 59-60, 62.

⁷⁸ Süleyman Büyükkarcı, *İstanbul Sankt Georg Avusturya Lisesi*, Birinci Basım, Konya: Damla Ofset Matbaacılık ve Tic. A. Ş., 1995, s. 209.

canlandırmıştır.⁷⁹ Fransa da 1.500'ü ve her düzeyde 2.000 dolayında okulu olan Frerlerin, 1904 yılında Fransa'daki dinsel cemaatlerin etkinliklerini yasaklayan yasayla birlikte okulları birbiri ardına kapatılmış ve aynı yıl ülkeyi terk etmişlerdir. Bunun sonucunda dünyanın dört bir yanına dağılan Frerlerin sahip oldukları 500'ün üzerindeki okula, çok sayıda yenileri eklenmiştir. 1914 yılında patlak veren Birinci Dünya Savaşı'yla beraber Fransa'dan geri çağırılan Frerler ülkelerine geri dönmüş ve 1918 yılında sona eren savaşla birlikte Fransa'da yerleşme hakkını yeniden elde etmişlerdir.⁸⁰

1.5.2. AMERİKAN MİSYONERLİĞİ

Dini amaçlarla başlayan ve sonrasında askeri, kültürel ve ekonomik amaçlar edinen Amerikan misyoner faaliyetleri Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıldan itibaren başlamış ve hızla artış göstermiştir. 1886 yılında 32 Protestan misyoner örgütüne sahip olan Amerika'nın Osmanlı Devleti'ne ağırlık vererek çalışmalarını yürüten; İstanbul, Harput, Arapgir, Antakya, Ankara, Kayseri, Erzurum, Bursa ve Antep'te bulunan kiliseleri himayesine alan ve eğitim kurumları da açarak faaliyet sahasını genişleten en ciddi örgütlerinden biri olan "American Board of Commisaioners for Foreign Missions" adlı örgütü 1810 yılında Boston'da kurulmuştur.⁸¹ 1920 yılında teşkilata mensup Pliny Fisk ve Levi Parsons isimli iki misyonerin İzmir'e gelmesiyle⁸² kısa sürede hızla yayılacak olan Osmanlı Devleti'ndeki Amerikan misyoner faaliyetleri ciddi anlamda başlamıştır. Osmanlı Devleti, 16. yüzyıldan itibaren hızla teknikleşen Amerika'nın aradığı pazar açısından da önemli bir alan oluşturmakla birlikte,⁸³ ABD, Bakü ve Orta Doğu petrollerinden pay almak için⁸⁴ de yoğun faaliyetlerde bulunmuştur. Dolayısıyla ilk etapta İstanbul'u misyonerlik faaliyetleri için merkez seçen misyonerler ilerleyen yıllarda bu ve çeşitli sebeplerle Orta Doğu'ya yönelmişlerdir.⁸⁵ Müslümanların Protestanlaşmasının zor olduğunu düşünen

⁷⁹Frère Ange Michel, *Saint Joseph'in Öyküsü 1*, Çev. Demir Alp Serezli, Birinci Basım, İstanbul: Apa Ofset Basım Hizmetleri, 2002, a.g.e., s. 13.

⁸⁰ Michel, a.g.e., s. 76-77.

⁸¹ Günay, a.g.e., s. 200-201.

⁸² M. Hidayet Vahapoğlu, *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*, Birinci Basım, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997, s. 109.

⁸³ Tozlu, a.g.e., s. 39.

⁸⁴ Alan, *Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyoner Okulları*, s. 190.

⁸⁵ Tozlu, a.g.e., s. 35.

misyonerler⁸⁶ ilk olarak İzmir'deki Yahudi dönmeleri olan azınlıkların üzerinde faaliyet göstermek istemiş ancak başarılı olamayınca Hıristiyan azınlıkların yaşadıkları bölgelere yoğunlaşmaya başlamışlardır.⁸⁷ Kendi açtıkları kurumların ve okulların dışında özellikle Ermeniler ve Rumlar olmak üzere gayrimüslimlerin kendilerine ait olan okullarına da destek olmuşlardır.⁸⁸

Düğünler, ölümler, bayramlar, yiyecek çeşitleri, evcil hayvanlar, geçim kaynakları, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri ile ilgilenen misyonerler sosyal hayatın içerisinde olmuşlar, bununla birlikte Ermenice, Türkçe ve Rumca kitaplar da basarak basın-yayın faaliyetlerine büyük önem vermişlerdir. Bu şekilde Osmanlı toplumunun her kesimine ulaşmayı hedefleyen misyonerler, ayrıca İstanbul'da Protestan Ermeni kilisesi olmak üzere Anadolu'nun birçok bölgesinde Protestan kiliseleri kurmuşlar, azınlıklar üzerindeki faaliyetlerindeki en büyük başarıya ise özel olarak ilgilendikleri Ermeniler üzerinde ulaşmışlar ve onları teşkilatlarında çeşitli görevlere de getirmişlerdir.⁸⁹ İlk başta misyonerlerin faaliyetlerine direnen Ermeniler, Amerikalı Protestan misyonerlerin 1836 yılında Beyoğlu'nda açmış oldukları ilk ilkokulu kendi toplumlarının zihnini bulandırdığı gerekçesiyle misyonerlerle birlikte Osmanlı yönetimine şikayet etmiş ve 1838 yılında okul kapatılmıştır. Ancak her ne kadar Ermenilerin ileri gelenleri ve Ermeni Patrikhanesi misyonerlerin kendi toplumları üzerindeki Protestanlaştırma faaliyetlerine karşı koymuşlarsa da ve hatta Osmanlı Devleti'yle işbirliği yapmış olsalar da⁹⁰ yine de sonuç başarısızlıkla sonuçlanmış ve misyonerlerin Ermeniler üzerindeki etkileri gittikçe yıkıcı bir hal almıştır. Nitekim 1876 yılında Ermenilere Protestanlığı yaymak isteyen misyonerler Harput'ta bir kolej açmışlar yine İstanbul'da açtıkları Robert Koleji vasıtasıyla ileride Osmanlı Devleti'ne başkaldıran en azılı komitacılar ve Bulgaristan'daki, "Milli Hareketin" başına geçecek olanlarda dahil olmak üzere Bulgar öğrenciler üzerinde yoğun faaliyetler göstermişlerdir.⁹¹

⁸⁶ Ayhan Öztürk-Özgür Yıldız, *Amerikan Protestan Misyonerlerinin Türkiyedeki Faaliyetleri(1820-1938)*, Birinci Basım, Kayseri: Arka Oda Yayınları, 2007, s. 32.

⁸⁷ Tozlu, *a.g.e.*, s. 36.

⁸⁸ Özgür Yıldız, *Anadolu'da Amerikan Misyonerleri*, Birinci Basım, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015, s. 102.

⁸⁹ Öztürk, Yıldız, *a.g.e.*, s. 32-33.

⁹⁰ Günay, *a.g.e.*, s. 203.

⁹¹ Levon Panos Dabağyan, *Sultan Abdülhamid ve Ermeniler*, Birinci Basım, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2001, s. 176-177.

Modern imkanlarla çalışan Amerikan Bord teşkilatının asıl hedefi ülkesinin siyasi hakimiyetini ve kültür etkisi güçlendirmektir. Bu açıdan bakıldığında ABD ile çıkarları uyuşan İngiltere, Kırım Harbi sırasında kendi himayelerinde Amerikan Bord misyonerlerine yardım cemiyeti kurmuş ve çeşitli illerde Amerikan misyoner kurumlarına yardımlar yapmıştır.⁹² Yine siyasi çıkarları gereği ABD Lozan'a katılmamış olsa da Türkiye'de bulunan misyonerleri vasıtasıyla murahhaslara mektup yazmış ve Ermenistan Devleti'nin kurulması için ifadelerde bulunmuştur.⁹³ Yine İngiltere ABD ile uyuşan çıkarları gereğince Osmanlı Devleti'ne baskılar uygulamış ve bu baskılar sonuç vererek 1846 yılında İstanbul'da Protestan Kilisesi açılmıştır. Dolayısıyla misyonerlerin yoğun faaliyetleri ve baskılar sonucunda 1850 yılında Osmanlı Devleti, Protestanları ayrı bir millet olarak tanımak zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti'nde yoğun olarak faaliyet gösteren Amerikan Board Teşkilatı 1871 yılında Anadolu'daki faaliyetlerini üç misyon bölgesine ayırarak örgütlemiştir. Bu bölgeler ve içeriğini kapsayan iller aşağıdaki gibidir.⁹⁴

Tablo 8. Amerikan Board Teşkilatı'nın Anadolu'daki Misyon Bölgeleri

Misyon	Merkezi	Kapsadığı İller
Batı Türkiye Misyonu	İstanbul	İzmit, Bursa, Manisa. Kayseri. Sivas, Merzifon
Merkezi Türkiye Misyonu	Antep	Halep, Antakya, Adana, Maraş
Doğu Türkiye Misyonu	Harput	Bitlis, Erzurum, Mardin

30 sene içerisinde yukarıda belirttiğimiz üç misyondaki okul sayısını 220'den 14.414'e çıkartan⁹⁵ Amerikalı misyonerler XIX. yüzyılın ortalarına doğru ve özellikle açılış tarihleri 1830 ve 1840'lı yıllara rast gelen 12 tane okulu Osmanlı Devleti'nde açmışlardır.⁹⁶ 1895 yılında ise Anadolu'da Amerikan Board Teşkilatı'na mensup 427 misyoner görev yapmaktadır.⁹⁷ 1893 yılında ise Osmanlı Devleti'nin Türkiye Cumhuriyeti'ni oluşturan topraklarında 223'ü Amerika'dan gelen, 1.094'ü yerli

⁹² Sevinç, *Ajan Okulları*, s. 26,28.

⁹³ Alan, *Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyoner Okulları*, s. 193-194.

⁹⁴ Günay, *a.g.e.*, s. 205.

⁹⁵ White, *a.g.e.*, s. 63.

⁹⁶ Vahapoğlu, *a.g.e.*, s. 109.

⁹⁷ Günay, *a.g.e.*, s. 205-206.

Ermeniler arasından seçilip yetiştirilen ve 1.317 misyoneri görev yapan Amerikan Board Teşkilatının faaliyetleri sonucu bugünkü Türkiye sınırları içerisinde 155 kilise ve 281 daha küçük çapta ibadet yeri olmak üzere toplam 436 ibadet yeri bulunmaktadır.⁹⁸ ABD'nin Osmanlı Devleti'ndeki resmi temsilcilikleri aşağıdaki gibidir.⁹⁹

Tablo 9. ABD'nin Osmanlı Devleti İçerisindeki Resmi Temsilcilikleri

Büyük Elçilik	İstanbul
Konsolosluklar	İzmir, Kudüs
Konsolos yardımcılıkları	Halep, İzmir, Yafa, Beyrut, Tripoli ve Mersin
Konsolos Ajanları	İskenderun, Şam, Çanakkale, Hayfa, Lazkiye, Mülilli, Sayda, Amman ve Trabzon

ABD'nin dini kurumları American Board of Mission, American Presbyterian Board of Foreign Mission, Eglise Presbyterienne réformé du Nord de l'Amérique, Alliance Chrétienne de New York'tur.¹⁰⁰

1909 yılında Anadolu'da 10 sağlık kuruluşu bulunan Amerikan Board, 1822-1881 yılları arasında Malta, İzmir ve İstanbul matbaalarında %48'i Ermenilere, %24'ü Rumlara, %14'ü Bulgarlara, %6'sı İtalyanlara, %4'ü Yahudilere ve %4'ü de Türklere yönelik olmak üzere kitap, kitapçık, dergi ve bunlar gibi yayınlar olmak üzere toplam 725 basım yapmıştır. 1914 yılında ise Anadolu'da 137 kiliseleri, 9 hastaneleri ve içlerinde 25.199 öğrencinin öğrenim gördüğü 8'i kolej ve 46'sı ortaokul ve lise, 369'u ilkokul olmak üzere çeşitli seviyelerde toplam 423 okulları olan Amerikan Board Teşkilatına bağlı 151 misyoner ve 1204 yerli yardımcı çalışmaktadır.¹⁰¹ Osmanlı Devleti'nde misyonerlik faaliyetleri için ABD tarafından en az 10.000.000\$ harcanmakla beraber 1820 yılında başlayan misyonerlik faaliyetlerinden itibaren

⁹⁸ Alan, *Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyoner Okulları*, s. 145.

⁹⁹ Çavdar, *a.g.e.*, s. 98.

¹⁰⁰ Çavdar, *a.g.e.*, s. 98.

¹⁰¹ Erkek, *a.g.e.*, s. 151-152.

7.000.000 kadar İncil ve Hıristiyanlığı anlatan çeşitli kitaplar gönderilmiştir.¹⁰² 1909 yılındaki Amerikan Board Teşkilatının misyon okullarının sayısı aşağıdaki gibidir.¹⁰³

Tablo 10. Amerikan Board Teşkilatı'nın Anadolu'daki Misyon Okulları ve Öğrenci Sayıları

	MİSYON OKUL SAYISI	KAYIT SAYISI
Batı Anadolu	144	8126
Orta Anadolu	103	7357
Doğu Anadolu	90	4531
Toplam	337	20014

Osmanlı Devleti'nde misyoner veya eğitsel faaliyetler gösteren Amerikan dernekleri veya diğer imtiyazlı örgütler aşağıdaki gibidir.¹⁰⁴

Tablo 11. Osmanlı Devleti'nde Faaliyet Gösteren Amerikan Dernekleri ve Örgütleri

Örgüt	Merkez	Bölge
American Board of Mission	Boston	Türkiye'nin, Bulgaristan'ın bir kısmı da dahil olmak üzere Balkanlardaki (Avrupa) toprakları ile Suriye haricinde Asya topraklarında
Presbyterian Board of Foreign Missions	New York	Suriye'de
United Presbyterian Mission Board	New York	Mısır'da
Board of Mission of the Methodist Episcopal Church	New York	Balkanların güneyinde yer alan kısım dışında Bulgaristan'da
Foreign Mission Board of the Reformed Presbyterian	New York	Kuzey Suriye'deki putperest Nusariye

¹⁰² Oymak, *a.g.e.*, s. 258.

¹⁰³ Stone, *a.g.e.*, s. 145.

¹⁰⁴ Cox, *a.g.e.*, s. 298-299.

Church		kabilesinin topraklarında faaliyet gösterir
American Bible Society	New York	Yukarıdaki derneğin alanlarında kullanılan Kutsal Yazıların büyük bölümünü sağlar
Constantinople Bible House	New York	Mütevellileri, İstanbul'daki yukarıda belirtilen derneklerin birkaçı tarafından kullanılan binaları denetler.
Baptist Publication Society	New York	İstanbul'da bir misyoner ile eşinin geçimini sağlar.
Church of Disciples	--	İstanbul'da bir misyoner ile eşinin geçimini sağlar.
Beyrut'taki Syrian Protestant Kolej mütevellileri	New York	--
İstanbul'daki Robert Kolej mütevellileri	New York	--

Yukarıdaki tabloda belirttiğimiz dernek ve birliklerin Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetlerine ilişkin istatistikler aşağıdaki gibidir.¹⁰⁵

Tablo 12. Osmanlı Devleti'nde Faaliyet Gösteren Amerikan Dernekleri ve Örgütlerine Dair İstatistikler

Faaliyet gösterilen kent, kasaba ve köyler	394
Dernekte faaliyet gösteren kadın ve erkek Amerikan yurttaşları	254
Çeşitli bölümlerde yardımcı veya temsilci olarak istihdam edilen Türkler	1049
Lise ve kolejlerin sayısı	35

¹⁰⁵ Cox, *a.g.e.*, s. 299-300.

Yatılı kız okullarının sayısı	27
İlkokulların sayısı	508
Bu derneklerin eğitim kurumlarında eğitim gören öğrenciler	25.171
Vaaz yerleri (yaklaşık)	400
Her Pazar ayinine ortalama toplam katılım	50,000
Örgütlü kiliseler	138
Kilise üyelerinin sayısı	10.776
Kutsal Kitap'ın ve kısmi Kutsal Yazılanın yıllık ortalama satışı	50,000
Dinsel kitaplar, risaleler, okul kitapları, vb. yıllık ortalama satışı (yaklaşık)	100,000
Dernekler tarafından yayımlanan gazeteler veya diğer süreli yayınların sayısı	13
Gayrimenkul, kitap imalat makine ve malzemeleri, satışıdaki kitap stoku, okul gereçleri, vs. (yaklaşık)	1.000.000\$
Osmanlı Devleti içindeki derneklerin okul ve kolejleri desteklemek, bina kiralrı ve onarımları, gayrimenkul vergileri, kitap ve gazete üretimi ve derneklerin yukarıda belirtilen çeşitli faaliyetleri için istihdam edilen 1.303 kişinin ücretleri, yıllık harcamaları	360,000\$

Vermiş olduğumuz tablodaki faaliyetlerin 9-10 sene içerisindeki ilerlemeleri İskender Oymak'ın eserinde Dr. Talmage'den alıntıyla verdiği bilgiye göre aşağıdaki gibidir.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Oymak, *a.g.e.*, s. 257-258.

Tablo 13. Osmanlı Devleti'nde Faaliyet Gösteren Amerikan Dernekleri ve Örgütlerine Dair İstatistikler

Amerikan misyonları gündüz mekteplerinde	27.000 öğrenci
pazar okullarında	35.000 öğrenci
Türkiye'nin yalnız Asya kısmında ki Amerikan misyoneri	152
Yerli yardımcı	800
Kilise	101
Kilise üyesi	12.000
Taraftar	47.000
Kolej	48
Kızlar için yüksek okul ve umumi okul	350
Mahalli Hristiyan teşkilatlarının yıllık masrafları	60.000\$

Osmanlı Devleti yer yer İngilizlerin desteğini, yer yerde kendi ülkelerinin elçilikleri vasıtasıyla desteğini alan Amerikalı misyonerlerin faaliyetlerini de izlemiş, incelemelerde bulunmuş ve ciddi oranda olmasa da bazı ciddi faaliyetler sergileyen misyonerleri de sınır dışı etmiştir.¹⁰⁷

1.5.3. ALMAN MİSYONERLİĞİ

Filistin-Suriye Bölgesi ve Doğu Anadolu'da faaliyet gösteren ve 1860 yılından itibaren Osmanlı Devleti'ne gelen, çoğunluğunu Alman Yahudilerinin oluşturduğu misyonerler 1867 yılında çıkartılan yabancılara Osmanlı Devleti'nde toprak satın alma iznini veren kararnameyle ve 1869 yılında Osmanlı Devleti'nin Prusya Krallığı ile yapmış olduğu anlaşmayla, faaliyet gösterdikleri bölgelerde çeşitli yerleşim yerleri kurmaya başlamışlardır. Jerusalem Verein-Kudüs Birliği, Evangelische Bund-Protestan Birliği, Deutsche Orient Mission-Alman Doğu Misyonu gibi misyoner kuruluşlarının faaliyet gösterdiği Filistin'e giden Alman İmparatoru II. Wilhelm, buradaki misyonerlere destek olmuş, kilise, okul, hastane, yetimhane gibi kurumlar

¹⁰⁷ Günay, *a.g.e.*, s. 206.

için Alman Dışişleri tarafından Filistin’de arazi satın alınmaya başlanmıştır.¹⁰⁸ Dolayısıyla misyonerliği organize etmek için dini gazeteler, kitaplar dağıtan¹⁰⁹ çoğunluğu 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında İstanbul, Edirne, Selanik, Üsküp, İzmir, Aydın, Bursa, Eskişehir, Elazığ, Maraş, Muş, Malatya, Urfa, Van, Halep gibi şehirlerde kurulan okul, yetimhane, hastane gibi kurumların yanında, 400 Protestan Alman misyonerin faaliyet gösterdiği 1900 yılında Filistin’de, 1902 yılında Almanların 13 okul, 6 kilise, 6 hastane ve 5 yetimhaneleri bulunmaktadır. Alman kültürünü empoze etme ve Hıristiyanları kendi denetimindeki mezheplere çekme amacını taşıyan ve 1895 yılından itibaren yetim Ermeni çocuklarını Osmanlı’ya karşı yetiştirmeye çalışan Alman okullarının Birinci Dünya Savaşı öncesindeki sayıları 23 kadarken, savaş sonrasında 140’ı bulmuştur.¹¹⁰ Başlıca Alman Dini Teşkilatları ise Werte des Tomples, Verein Vom Heiligien Grabe, Commuzaute Eangelique, Jarusalem Verein, Das Hailigie Land Zions Veren, versin von der unkeflekten, Deutscher Palastin Verein’dir. Bu teşkilatlardan Werte des Tomples Katolik olup, diğerleri Protestan’dır.¹¹¹

20. yüzyıla girildiğinde Osmanlı Devleti’ndeki Alman resmi temsilcilikleri aşağıdaki gibidir.¹¹²

Tablo 14. 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Devleti’nde Bulunan Alman Resmi Temsilcilikleri

Büyük Elçilik	İstanbul
Konsolosluklar	İzmir, Beyrut, Kudüs, Şam ve Mersin
Konsolos yardımcılıkları	Halep, Hayfa, Yafa, Lazkiye, Sayda, Amman, Tripoli
Konsolos ajanlıkları	İskenderun, Antakya, Çanakkale

Birçoğu dini bir yapıda olan ve Kudüs, Suriye, Halep ve civardaki vilayetlerde bulunan çeşitli sosyal alanlarda faaliyet gösteren Alman hayır cemiyetleri, Union Catholique Allemande de la Terre-Saint, Des Soeurs de L’Ordre de Saint- Charles Borromée Rahibeleri, Berlin Orşilim Cemiyeti, Wilhelma Kumpanyası, Saruna

¹⁰⁸ Erkek, *a.g.e.*, s. 153-154.

¹⁰⁹ Günay, *a.g.e.*, s. 219.

¹¹⁰ Erkek, *a.g.e.*, s. 154-155.

¹¹¹ Günay, *a.g.e.*, s. 219, Çavdar, *a.g.e.*, s. 95-96.

¹¹² Çavdar, *a.g.e.*, s. 95.

Kumpanyası, Luman Frankfurt Cemiyeti, Kaiserswerth Reich und Stiftliche Diakonisseverein Rahibeler Cemiyeti, Verein der Tempel Gessellschaft, Moraf Biraderler Hayır Cemiyeti, Redanpetor Alman Protestan Cemaati, Fondation Evangelique de Jérusalem Cemiyeti, Bodoşlayim Cemiyeti, Deutscheverein für Erfoschung Palaestinas, Vorderasiatische Gessellschaft, Münchener Orientalische Gessellschaft, Deutsche Gessellschaft für Erforschung Anatoliens, Kaisersverein Augusta Victoria Stiftung Cemiyeti, Deutschen Hilfbundes für christliches Liebeswerk im Orient ve Schweizer Freunden Cemaati'dir.¹¹³

1.5.4. İNGİLİZ MİSYONERLERİĞİ

Protestanlığı yaymak ve faaliyet gösterdikleri bölgeleri İngiltere'nin siyasi ve askeri hamlelerine hazırlamak amacıyla özellikle Islahat Fermanı'nın ilanından sonra hızla artış gösteren ve 1903 yılında sadece sağlık kuruluşlarının ve okullarının 149 sayısını bulduğu ve 1914 yılı itibariyle sadece okullarının 178 sayısına ulaştığı çoğu ruhsatsız okullar, hastaneler, kiliseler kurarak, İstanbul, İzmir, Aydın, Suriye, Filistin ve Lübnan bölgelerinde yoğun faaliyetler gösteren İngiltere, 1834 yılında Osmanlı Devleti'nin koyduğu Hıristiyanlara mezhep değiştirme yasağını baskılar sonucunda 1844 yılında Osmanlı Devleti'ne kaldırmıştır.¹¹⁴ Osmanlı Devleti'ne ilgisi 18. asrın ortalarına doğru Moravya Kilisesi'nin çalışmalarıyla başlayan İngiltere¹¹⁵ 1815 yılında "Church Missionary Socieiy" (CMS) isimli İngiliz misyonerlik cemiyeti aracılığıyla kurmuş olduğu matbaalarla yayınlar yaparak Malta Adası üzerinden başlatmış olduğu misyonerlik faaliyetleriyle birlikte 1840 yılından itibaren Osmanlı topraklarındaki Protestanları himaye etmeye başlamıştır.¹¹⁶ Birinci Dünya Savaşı'ndan önce İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ndeki resmi temsilcilikleri aşağıdaki gibidir.¹¹⁷

Tablo 15. Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı Devleti'nde Bulunan İngiliz Resmi Temsilcilikleri

Büyükelçilik	İstanbul
Genel konsolosluklar	Beyrut, Bağdat, İzmir

¹¹³ Şamil Mutlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 1999, s. 97-98.

¹¹⁴ Erkek, *a.g.e.*, s. 106-107.

¹¹⁵ Sevinç, *Ajan Okulları*, s. 24-25.

¹¹⁶ Erkek, *a.g.e.*, s. 105-106.

¹¹⁷ Çavdar, *a.g.e.*, s.86.

Konsolosluklar	Halep, Ankara, Basra, Şam, Erzurum, Kudüs, Mersin, Trabzon ve Tripoli
Konsolos yardımcılıkları	Ayvalık, Hayfa, Lazkiye, Midilli, Sayda, Amman, Sisam, Kuşadası, İzmir, Van
Konsolosluk ajanları	Aydın, İskenderun, Antakya, Kerbela, Yafa

İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren dini kurumları, The Church Missionary Society, The British-Syrian Mission, Anglican Bishop's Blyth Mission veya Bishop's Gobal Fund for Missions, The Babtist Missionary Society, English Presbyterian Mission to the Jews, The Church of Scollland Jewish Mission, The Free Church of Scotland Jewis Mission, The Christian Alliance, The Friends of Foreign Mission, Irish Presbyterian Mission, Jerusalem Christ Union Mission to the Jews, London Society for promotion Christianity among the Jews, London Religious Tract's Society, The British and Bible Society, Smyrna Rest, Saint George's train home for Moslem Girls, Society for the Promotion of Female Education in the East'tir.¹¹⁸

İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nde en yaygın kurumu olan sağlık kurumlarının başlıcaları aşağıdaki gibidir.¹¹⁹

Tablo 16. Osmanlı Devleti'nde Faaliyet Gösteren Başlıca İngiliz Sağlık Kurumları

İzmir	British Sea Man's Hospital
Yafa ve civarı	Church Missionary Society'nin dispanserleri
Amman	British Syrian Mission'un küçük bir hastanesi
Lübnan	Quaker derneği olan Friends of Foreign Mission'un iki hastanesi
Taberiye	Free Church of Scotland Jewish Mission'un hastanesi
Nazareth ve Şam	Edinburgh Medical Mission'nun kurduğu sağlık ocakları

¹¹⁸ Çavdar, *a.g.e.*, s. 86-87.

¹¹⁹ Çavdar, *a.g.e.*, s. 87-88.

İsrail bölgesi	Mildway Medical Mission'nun meydana getirdiği bir doktor ve altı hemşireden müteşekkil gezici sağlık kurumu
Kudüs	Geniş imkanlara sahip iki hastane

Kurmuş oldukları müesseseler yoluyla özellikle Suriye, Filistin, Lübnan bölgelerinde Hıristiyanlığa mensup halkları Protestanlığa çekmeye çalışmakla birlikte, onları isyana teşvik etmiştir.¹²⁰ Bununla birlikte İngiliz misyoner teşkilatları, Müslüman ülkelerinde her tarafın emniyetsiz hale getirilmesinin sağlanması ve karışıklıklar çıkartılması üzerine de kararlar almışlardır.¹²¹ Bu doğrultuda Protestan misyonerler Ermenileri de kendi kiliselerine çekebilmek için görkemli tapınaklar, okullar ve hastaneler açmışlar ve Ermeni komitecilerine de düzenli olarak maaş bağlamışlardır.¹²² İbrahim Erkek, eserinde İngiliz misyonerlerinin İslahat Fermanı'nın ardından Müslümanlar arasında da çalışmaya başladığını belirtmiş ve Beyrutlu gazeteci Abdüganî el-Arisî'nin (ö. 1916), "Lübnan'da okullar açısından İngilizler, Fransızları geçtiler. Hiçbir ufak köy yoktur ki, orada bir İngiliz okulu bulunmamış olsun. Bu okulların öğretmenleri, Katolik iken Protestan yapılmış Hıristiyanlardan ve aslen Protestan olanlardan oluşmuştur. Bu okulların görevi çocukların kalbine İngilizlik ve Protestanlık sevgisi aşılardan ibarettir." sözlerine yer vermiştir.¹²³ Asrın son çeyreğinde ise Ortadoğu, Asya ve Afrika ülkelerinde 7.000 şubeyi aşan ve Hıristiyan Genç Erkekler Cemiyeti ile Hıristiyan Genç Kızlar Cemiyeti'ni faaliyete geçiren ve bugün üye sayısının 1.500.000'e ulaştığı C.M.S.'nin 1903 yılı raporlarına göre Ortadoğu'da 141 misyoner, 183 yerli yardımcı, 3 muhabir, 75 okul ve 4.600 öğrencisi bulunmaktadır.¹²⁴

¹²⁰ Erkek, *a.g.e.*, s. 107.

¹²¹ Sırma, *a.g.e.*, s. 37.

¹²² Tolga Başak, *İngiltere'nin Ermeni Politikası(1830-1923)*, Birinci Basım, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008, s. 48.

¹²³ Erkek, *a.g.e.*, s. 107.

¹²⁴ Sevinç, *Ajan Okulları*, s. 25-26.

1.5.5. İTALYAN MİSYONERLİĞİ

19. asır sonunda Osmanlı Devleti ile yakın ilişkiler kuran İtalya,¹²⁵ ilk olarak okullarını 1861 yılından itibaren S. Maria, Loggia Massonica ve S. Maria'nın Droperis kiliselerinde açarak Osmanlı Devleti'ndeki okullaşma faaliyetlerini devam ettirmiş, süre gelen yıllarla birlikte 1932-1933 yılında İstanbul'da 8, İzmir'de 5 ve Edirne'de de 1 olmak üzere toplam 14 okula sahip olmuştur.¹²⁶ 19. yüzyılın sonuna kadar Fransız himayesinde kalmayı tercih eden¹²⁷ ve Katolikliği benimsemiş olan ve Sünusi şeyhi kıyafetleriyle Trablusgarp ve Bingazi bölgelerinde faaliyet gösteren İtalyan misyonerleri aynı zamanda Anadolu'nun güney sahillerinde de faaliyet göstermişlerdir.¹²⁸ İtalya'nın Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren hayır kurumları Societa Katolika İtalianadi Benifincenca, Salésien Doden Bosko Cemiyeti, Dante Allighieri Cemiyeti, Associazione Nazionale İtaliana, İtalyan Amele Cemiyeti'dir.¹²⁹

1.5.6. RUS MİSYONERLİĞİ

Ermeni Gregoryen okullarında geniş etkileri bulunan Rusya'nın, Filistin'in Nazaret ve Kudüs bölgelerinde birer liseleri ile birkaç ilkokulları bulunmaktadır. Diğer ülkeler arasında Osmanlı Devleti içerisinde kültürel etkisi çok daha az olan Rusya daha çok Bulgar ve Ermeniler gibi azınlıklar ile etkisini sürdürmüştür. Rusya'nın, Osmanlı Devleti'ndeki resmi temsilcilikleri aşağıdaki gibidir.¹³⁰

Tablo 17. Osmanlı Devleti'ndeki Rus Resmi Temsilcilikleri

Büyük Elçilik	İstanbul
Genel konsolosluk	Beyrut, Erzurum, Kudüs, İzmir ve Trabzon
Konsolosluklar	Halep, Bağdat, Şam, Hama, Mersin, İzmir
Konsolos yardımcılıkları	Çanakkale, Yala, Lazkiye, Midilli, Amman, Van
Konsolosluk ajanları	Hayfa, Nazaret, Sayda ve Tripoli

¹²⁵ Çavdar, *a.g.e.*, s. 105.

¹²⁶ Günay, *a.g.e.*, s. 218.

¹²⁷ Mutlu, *a.g.e.*, s. 41.

¹²⁸ Müftüoğlu, *a.g.e.*, s. 223.

¹²⁹ Mutlu, *a.g.e.*, s. 40.

¹³⁰ Çavdar, *a.g.e.*, s. 104-105.

II. BÖLÜM

2.1. II. ABDÜLHAMİD'İN EĞİTİM FAALİYETLERİ

1876 yılında II. Abdülhamid'in tahta çıkışıyla beraber ilan edilen Kanun-u Esasi'nin 15. ve 16. maddeleriyle, Osmanlı Devleti'nde yaşayan herkesin özel öğretim hakkı olduğu ve bütün okulların devlet tarafından denetleneceği, inanç konusuna giren eğitim hariç Osmanlı Devleti'nde yaşayan herkesin eğitiminde birlik sağlanacağı,¹³¹ ilköğretimin zorunlu hale getirileceği, eğitim dilinin Türkçe olacağı kanunlaştırılmış ve modern eğitimin temelleri atılmıştır.¹³² Osmanlı Devleti'ndeki öğrencilerin misyoner okullarına yönelmesini önlemek amacıyla eğitim sisteminde de birtakım ıslahatlara girişilmiştir.¹³³ II. Abdülhamid döneminde çok sayıda rüştiye ve idadi açılarak sıbyan mekteplerinin sayıları azaltılmış ve yeni yöntemlerle eğitim yapan ilköğretim okulu düzeyindeki mekteplerinin sayısı artmıştır.¹³⁴ 1900 yılında 30 bini aşan ilkokullarla birlikte 1878 yılında 300 olan ortaokul sayısı 695'e çıkmış ve buna ek olarak 109 yeni lise açılmıştır.¹³⁵ Dolayısıyla Abdülhamid'in kendi döneminde açmış olduğu okulların sayısı 15.000'i geçmiştir.¹³⁶ II. Abdülhamid döneminde özellikle idadiler ülke çapında yaygın olarak açılmıştır.¹³⁷ Abdülhamid döneminde eğitimin taşralara kadar ulaşmasında ciddi bir mesafe alınmış ve bu dönemde rüştiyelerin sayısı 250'den 600'e, idadilerin sayısı ise 5'ten 104'e, Darulmualliminlerin sayısı ise 4'ten 32'ye yükselmiştir.¹³⁸ Ayrıca kız mektepleri çoğunlukla vilayet merkezlerinde olmak üzere sancak ve kaza merkezlerinde de açılmıştır. Bununla beraber müfredatta da

¹³¹ Gürbüz, *a.g.e.*, s. 19.

¹³² A. Şevki Duymaz, "II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Yapıları", *Devr-i Hamid*, Birinci Basım, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2011, c. 5, s. 171.

¹³³ Gülbadi Alan, "Sultan II. Abdülhamid'in Hristiyan Misyonerlerine ve Kurumlarına Karşı Takip Ettiği Politikalar", *Devr-i Hamid*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, c. 2, 2011, s. 234.

¹³⁴ Gürbüz, *a.g.e.*, s. 19-20.

¹³⁵ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 228.

¹³⁶ Duymaz, *a.g.e.*, s. 183.

¹³⁷ Mustafa Şanal, "II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim, Ortaöğretim ve Yükseköğretim Uygulamaları", *Devr-i Hamid*, Birinci Basım, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, c. 3, 2011, s. 400.

¹³⁸ Erdoğan, *a.g.e.*, s. 183, İbrahim Bozdemir, *Osmanlı Sıbyan Mekteplerinde Eğitim ve Öğretim*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Medeniyeti ve Sosyal Bilimler Bölümü, İstanbul, 1991, s. 68.

geliştirmeler yapılmış, rüştiyelerin büyük kısmında ve idadilerin hemen hemen hepsinde Fransızca dersi verilmiştir.¹³⁹

II. Abdülhamid, ülke içerisindeki birliği korumaya ve kendisine bağlı kamu görevlileri yetiştirmeye büyük önem vermiş,¹⁴⁰ medreseleri birçok alanda yeni açılan müesseselerle birlikte sistem dışına itmiştir.¹⁴¹ Bu bağlamda, Mülkiye Mektebi'ni 1885 yılında yatılı okula dönüştürerek, müfredatına dini ve ahlaki dersler ekletmiş ve dini hassasiyetlere sahip kamu görevlileri yetiştirmeyi hedeflemiştir. Bununla birlikte ülke düzeyinde de, tüm okullarda müfredatta din derslerinin sayısı artırılmış, Harbiye, Mülkiye ve Halkalı Ziraat Mektebi'nde Arap, Arnavut ve Kürt çocukları için özel sınıflar açılmış ve bu çocuklar için 1892 yılında İstanbul'da Aşiret Mektebi açılmıştır.¹⁴² Yukarıda bahsetmiş olduğumuz eğitimde dini ağırlık 1882 yılında din derslerinin arttırılmasına yönelik tavsiyelerde bulunan bir komisyonun kurulması ile başlamaktadır. Müfredatlarında din dersleri yer almayan veya çok az yer alan her düzey okula 1880 yılının ortasından itibaren din dersleri eklenmeye başlanmış, saatleri artırılmış ve öğrencilere camide namaz kılmaları dahil olmak üzere ibadet zorunluluğu getirilmiştir.¹⁴³ Ancak tüm bunların yanında eğitimde bazı mevcut sıkıntılar devam etmiştir. Örneğin, Abdülhamid döneminde en yaygın şekilde okutulan Said Bey'in Ahlak-ı Hamide'sinde sanayiye ve ticarete karşı çıkılmaktayken, tarih kitaplarında ise ilerlemeci ve modernleşmeci görüşler bulunmaktadır.¹⁴⁴

Osmanlı Devleti'nde öğrencilerin daha iyi eğitim alabilmesi için yurtdışına da öğrenciler gönderilmiştir. II. Abdülhamid 1896 yılında Avrupa'ya tıp eğitimi için öğrenci göndermenin yararından çok zararı olduğunu ifade etmiş ve Avrupa'dan öğretmen getirilerek öğrencilerin kendi ülkelerinde eğitim almasını istemiştir.¹⁴⁵ II. Abdülhamid her ne kadar yurtdışına öğrenci göndermenin zararlı olduğunu düşünse de İttihat ve Terakki'nin kurucu 5 isminden birisi olan Şerafettin Mağmumi 1897 yılında Paris'e kaçarak burada tıp alanında uzmanlaşmayı tercih etmiş, Cenevre'de İttihat ve

¹³⁹ Selçuk Akşin Somel, "Abdülhamid Devri Eğitim Sistemine Genel Bir Bakış", *Sultan 2. Abdülhamid ve Dönemi*, Ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul: Sultanbeyli Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Kültür Yayınları, 2012, s. 148.

¹⁴⁰ Gürbüz, *a.g.e.*, s. 20.

¹⁴¹ Alkan, *a.g.e.*, s. 303.

¹⁴² Gürbüz, *a.g.e.*, s. 19-20.

¹⁴³ Alkan, *a.g.e.*, s. 304

¹⁴⁴ Somel, *a.g.e.*, s. 150.

¹⁴⁵ Erdoğan, *a.g.e.*, s. 187.

Terakki'nin Cenevre kolunda ve cemiyetin yayın organı Osmanlı'nın yayınlanmasında aktif rol alan Akil Muhtar'da yine tıp eğitimi için Cenevre'ye 1896 yılında kaçarak gitmiştir. Yine Gülhane Tıbbiyesi'nde öğrenciyken Cenevre'ye kaçarak İttihat ve Terakki Cemiyeti için çalışmaya devam eden isimlerden biriside Tunalı Hilmi'dir. Abdülhak Şinasi'de 1905 yılında Fransa'ya kaçmış ve Paris'te 2. Jön Türk kongresine katılmış, Siyasal Bilgiler Fakültesine kaydolmuştur. Yahya Kemal Beyatlı'da 1903 yılında Paris'e kaçarak giden isimlerden birisidir.¹⁴⁶

Kanuni döneminden itibaren başlayan Osmanlı'nın devlet kurumlarındaki bozulmalar ilmiye teşkilatında da ortaya çıkmış, medreseler bozulmuş, ilme rağbet azalmış, kadrolar rüşvetle verilmeye başlanmış dolayısıyla telif eserlerin sayıları da düşmüştür. Bu bozulmayla birlikte medrese öğrencileri de Anadolu'da çıkan bazı isyanlarda çeşitli şekillerde rol almışlardır.¹⁴⁷ Osmanlı Devleti'nde medrese eğitimi, nüfus yoğunluğu, devlet kurumlarındaki bozulmalar, ulemâzâdegan sınıfının doğması, ilmiyeye ait kanun ve geleneklerin çiğnenmesi, öğretim ve yöntem alanında bozulmalar, disiplin alanında bozulmalar ve müderrisliğe atanma yönteminin bozulması gibi sebeplerle bozulmuştur.¹⁴⁸ Medreselerin ıslahının başarısızlıkla sonuçlanmasıyla birlikte 1868 yılında uygulamaya konan ve Ahmet Cevdet Paşa'nın başkanlığında hazırlanan Mecelle'yle beraber medrese dışında hukukçu yetiştirmek amacıyla 2 Temmuz 1870 yılında Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'de memurlar için Kavanin ve Nizamât Dershanesi isimli kurslar açılmış ve 17 Haziran 1880 yılında da şer'i hukukun alanına girmeyen meseleler için hakim ve savcılar yetiştirmek amacıyla Adliye Nezareti'ne bağlı Mekteb-i Hukuk-ı Şahane kurulmuş ve hukuk eğitimine taleplerin artmasıyla beraber vilayetlerde de hukuk mektepleri açılmıştır. Açılan sivil hukuk mektepleriyle ve yine açılacak olan Darülfünun'da, Ulum-u Diniye'nin kurulmasıyla hukuk ve din medreselerinin tekelden ciddi bir şekilde çıkartılmaya başlanmıştır.¹⁴⁹ Tanzimatla beraber başlayan eğitimdeki modernleşme hareketiyle, medreselerin kapatılmaması sonucu eğitimde kültürel ikileşme ortaya çıkmış ve medreseliler ile mektepliler yönetim ve kültürel alanda çatışmaya girmişlerdir.¹⁵⁰ II. Abdülhamid döneminde, sanayi eğitim okullarında, askeri eğitim sisteminde ve

¹⁴⁶ Erdoğan, *a.g.e.*, s. 229-231, 233, 236-237.

¹⁴⁷ Ergün, *a.g.e.*, s. 23.

¹⁴⁸ Kazıcı, *a.g.e.*, s. 179-182.

¹⁴⁹ Gürbüz, *a.g.e.*, s. 21, 24.

¹⁵⁰ İlber Ortaylı, *Türkiye İdare Tarihi*, Birinci Basım, Ankara: Doğan Basımevi, 1979, s. 273.

medreselerde düzenlemelere gidilmiş, mesleki eğitim amacıyla sivil idadiler, ziraat, sanayi, ticaret şubeleri olarak ayrılmış ve bir çok alanda mesleki okullar açılmıştır. Böylelikle Mülkiye Mektebi, Hukuk Mektebi, Lisan Mektebi, Ticaret Mektebi, Ziraat Mektebi, Dilsiz ve Âmâlar Mektebi, Sanayii Nefise Mektebi, Kız Sanayi Mektebi, Darülfünun, Darulmuallimin ve Darulmuallimat gibi eğitim kurumları kurulmuştur.¹⁵¹ İstanbul'da öğrenci sayısının 4.500'ü bulunduğu 28 özel Türk okulu bulunmakla birlikte¹⁵² 1873 yılına gelindiğinde Müslümanlar için Darüşşafaka adındaki ilk özel okul açılmış ve zamanla bu özel okullar artış göstermiştir. Bununla birlikte 1882 yılında Ticaret Mekteb-i Âlisi, 1883 yılında Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şahane, 1884 yılında Hendese-i Mülkiye Mektebi gibi bağımsız sivil statüde mesleki eğitim yapan yüksekokullar açılmıştır. 1901 yılında ise daha önce kapanmış olan Darülfünun, Darülfünun-i Şahane ismiyle yeniden açılmıştır. Yine bu dönemde sadece Galatasaray Sultanisi kurulabilmiştir.¹⁵³ Bunlara ek olarak 1887 yılında Amerikan Asmaları ve Aşı Uygulama Mektebi, Selanik Ziraat Mektebi, 1890 yılında Halkalı Ziraat Mektebi ve 1891 yılında da Bursa'da açılan ziraat okullarıyla beraber, 1898 yılında Ankara'da Çoban Mektebi ve 1900 yılında da İzmir Seydiköy'de Bağcılık ve Aşı Uygulama Mektebi,¹⁵⁴ 1887 yılında Amelî Ziraat Mektepleri, yine aynı yıl Fenn-i Resim ve Mimarî Mektebi, 1889 yılında Polis Dershanesi ve 1892 yılında Gümrük Memurları mektebi¹⁵⁵ gibi okullarda kurulmuştur. Türk özel eğitimini geliştirmek amacıyla 1909 yılında Kadıköy'de kurulan Osmanlı İttihat Mektepleri Cemiyeti gibi bir takım örgütlerde kurulmuştur.¹⁵⁶

II. Abdülhamid, ders kitaplarıyla birlikte ülkede bulunan tüm eserlerin denetimini yapan Maarif Nezareti'nin taşra teşkilatını oluşturmuş¹⁵⁷ askeri okullar haricindeki sivil okulların müfredat programlarına göre hazırlanacak olan ders kitaplarının içerikleri de ayrıntılı olarak belirtilmiştir.¹⁵⁸ Bu dönemde siyasi olan kitapların sansürlenmesi kararlaştırılmış, ilk yasaklanan kitap ise, içerisinde Sultan Abdülaziz'in tahttan indirildiği ve akabinde intihar ettiği ifadesi bulunan, yurt dışında

¹⁵¹ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 226.

¹⁵² Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, On üçüncü Basım, Ankara: Pegem Akademi, 2008, s. 240.

¹⁵³ Gürbüz, *a.g.e.*, s. 21-22, 27.

¹⁵⁴ Ergün, *a.g.e.*, s. 26.

¹⁵⁵ Mehmet Tosun, *Osmanoğulları ve Aydınların Anlatımıyla İmparatorluğun Yüzük Taşı 2. Abdülhamid*, Birinci Basım, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2009, s. 466.

¹⁵⁶ Akyüz, *a.g.e.*, s. 277.

¹⁵⁷ Gürbüz, *a.g.e.*, s. 20.

¹⁵⁸ Alkan, *a.g.e.*, s. 307, 311.

eğitim gören Selim Sabit Efendi'nin Osmanlı Tarihi kitabı olmuştur. Bunun yanında öğrencilerin modern düşünce ve felsefeyle ilgilenmeleri yönetim açısından sorun edilmemiş, siyasal açıdan bir sıkıntı teşkil etmediği için sansüre tabi tutulmamıştır.¹⁵⁹

II. Abdülhamid döneminde öğrencileri teşvik etmek amacıyla yüksekokul birincilerine ve ikincilerine verilmek üzere maarif madalyaları hazırlanmıştır.¹⁶⁰ Buna ek olarak matbaaların sayısı artırılmış ve çeşitli ilim dallarında yeni eserler basılmış, sözlükler ve ansiklopediler yayımlanmıştır. II. Abdülhamid, Müze-i Hümâyûn, Askerî Müze, Yıldız Arşivi ve Kütüphanesi, Bâyezîd Kütüphanesi'ni kurdurmuş, şehirlerin fotoğraflarını içeren albüm koleksiyonları hazırlanmıştır.¹⁶¹ Yine II. Abdülhamid döneminde okul tarihçeleri, eğitim istatistikleri ve eğitim salnameleri gibi çalışmalarda yapılmıştır.¹⁶² Çoğu 1880-1900 yılları arasında eğitime başlayan, vilayetler ve sancak merkezlerinde açılan bu kurumlar arasında en önemlisi bugün ki eğitim kurumlarına benzeyen, idadiler içerisinde toplu eğitim yapılan ve bunun için içerisinde sıra, kara tahta, harita vb. ders araç-gereçlerine uygun boyutlarda bulunan derslikler içeren okullardır.¹⁶³ 1892-1893 yılına gelindiğinde ise çoğu ilköğretim seviyesinde olan, eski usulle eğitim veren okul sayısı 18.938 iken yeni usul ile eğitim veren okul sayısı ise 3.057'dir.¹⁶⁴

1904 yılında Maarif Nazırı Haşim Paşa, okullardaki bozukluğun öğretmenlerden kaynaklandığını ileri sürmüştü, öğretmenlerin iyi ahlaklı ve şahsiyet sahibi dindarlardan seçilmesini tavsiye etmiş ve II. Abdülhamid de İslamiyet'e karşı propagandaları önlemek amacıyla modern fikirli ve İslam ruhunu almış olan ilim adamlarının okullara müdür olarak tayin edilmesini emretmiştir. II. Abdülhamid döneminde Osmanlı toprakları dışında yaşayan Müslümanlar da çocuklarının Osmanlı okullarında okuması yönünde taleplerde bulunmuşlar ve ülke dışında yaşayan çeşitli Müslüman milletlerden kontenjan yetersizliği dolayısıyla sayıları az da olsa öğrenci alınabilmiştir.¹⁶⁵ Her ne kadar maarifin ekonomik kaynağının çok az olması sonucu okulların mali giderlerinin vakıflar aracılığıyla giderilmesi, eğitime aktarılmak üzere

¹⁵⁹ Erdoğan, *a.g.e.*, s. 188.

¹⁶⁰ Cezmi Eraslan, *Doğruları ve Yanlışlarıyla Sultan 2. Abdülhamid*, Birinci Basım, İstanbul: Yeni Asya Yayınları A.Ş., 1996, s. 91.

¹⁶¹ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 227, 234.

¹⁶² Alkan, *a.g.e.*, s. 303.

¹⁶³ Duymaz, *a.g.e.*, s. 175, 183.

¹⁶⁴ Oymak, *a.g.e.*, s. 255.

¹⁶⁵ Eraslan, *a.g.e.*, s. 90-91, 93.

öşür ve müsakkafat vergilerinin artırılması,¹⁶⁶ yıkılmaya yüz tutmuş ve şahısların ellerine düşmüş vakıfların gelirlerinin eğitim bütçesine aktarılması,¹⁶⁷ 1909 yılında durumu olmayan öğrenciler hariç, Mülkiye ve Ticaret Okulu öğrencileriyle, yatılı Kız Sanayi Okulu ve yatılı idadilerde okuyan öğrencilerden ücret alınmaya başlanması gibi¹⁶⁸ kısmen bazı okullardan ücretler alınması gibi düzenlemelere gidilse de ders programlarında yapılan yetersiz düzenlemeler, idarelerin yeteri kadar İslamileştirilememesi,¹⁶⁹ eğitim için yeterli kaynağa ulaşamaması, öğrencilere eğitim için yeterli koşulların tam olarak sağlanmamış olması ve eğitim kadrosu ile eğitim seviyesinin yeterli olmaması¹⁷⁰ nedeniyle eğitim kurumları istenilen seviyeye çıkartılamamıştır. Bununla birlikte, yukarıda II. Abdülhamid döneminde açılan okullar arasında bahsetmiş olduğumuz Aşiret Mektebi, öncelikli olarak çeşitli şekillerde Osmanlı Devleti'ne sorunlar oluşturan ve Arabistan civarında bulunan aşiretlerin devlete bağlılığı için açılmış ilerleyen zamanlarda Kürt aşiretlerinden ve Arnavutluk'tan gelen çocuklar da bu okullarda eğitim görmüşlerdir.¹⁷¹ Stanford J. S.haw'ın, II. Abdülhamid'in Osmanlı toplumu içerisinde yaşayan aşiretleri, toplumun üyeleri haline getirmek istediğini belirttiği¹⁷² bu okul için, Abdülkadir Özcan, iptidai ve rüştiye seviyesinde, ücretsiz ve yatılı olarak 1892 yılında Yıldız Sarayı'na bağlı olarak açılan okulun birtakım siyasi sebeplerle ve öğrencilerinin yemekleri beğenmeyip ayaklanmaları nedeniyle 1907 yılında kapatıldığını belirtmiştir.¹⁷³

II. Abdülhamid döneminde kızların eğitimine de önem verilmiştir. 1904 yılı itibariyle İstanbul'da, Darulmuallimat, Yatılı Kız Sanayi Mektebi, Gündüzlü Kız Sanayi Mektebi, Üsküdar Kız Sanayi Mektebi, Kız Rüştiye Mektebi, Beşiktaş Kız Rüştiyesi, Fındıklı Kız Rüştiyesi, Üsküdar Kız Rüştiyesi, Sultan Ahmed Kız Rüştiye Mektebi, Eyyüb Kız Rüştiye Mektebi, Molla Gürani Kız Rüştiye Mektebi, Fahit Kız Rüştiye Mektebi, Küçük Mustafa Paşa Kız Rüştiye Mektebi, Hamidiyye Kız Mektebi, Kadıköy Hamidiyye Kız Rüştiye Mektebi¹⁷⁴ bulunmakla beraber, 1905-1906 yılında

¹⁶⁶ Duymaz, *a.g.e.*, s. 170, Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev. Mehmet Harmancı, Birinci Basım, İstanbul: E Yayınlar A.Ş., c. 2, 1983, s. 303.

¹⁶⁷ Eraslan, *a.g.e.*, s. 86-87.

¹⁶⁸ Ergün, *a.g.e.*, s. 165.

¹⁶⁹ Eraslan, *a.g.e.*, s. 95.

¹⁷⁰ Duymaz, *a.g.e.*, s. 171.

¹⁷¹ Alkan, *a.g.e.*, s. 306.

¹⁷² Tosun, *a.g.e.*, s. 443.

¹⁷³ Tosun, *a.g.e.*, s. 6-7.

¹⁷⁴ Sırma, *a.g.e.*, s. 67-70.

Osmanlı topraklarında, 77 kız rüştiyesi, 1 kız öğretmen okulu, 307 kız iptidai mektebi bulunmaktadır. II. Abdülhamid döneminin sonlarında ise kız ibtidai mekteplerinin sayısı 349'a çıkmıştır.¹⁷⁵ II. Abdülhamid devrinde kurulan yüksekokullar Mekteb-i Mülkiyye, Mekteb-i Hukuk, Darülfünun, Sanayi-i Nefise, Dar'ül Muallimin-i Aliye, Hendese-i Mülkiyye, Maliye Mektebi, Ticaret Mektebi, Halkalı Ziraat Mektebi Alisi, Ticaret-i Bahriyye, Dar'ül Muallimat, Dilsiz ve A'ma Mektepleri'dir.¹⁷⁶

II. Abdülhamid döneminde bugünkü Türkiye coğrafyasında açılan idadiler; Adana, Ankara, Balıkesir, Bursa, İzmir, Konya, Kütahya, Diyarbakır, Sivas, Trabzon, Amasya, Yozgat, Çanakkale, Çankırı, Elazığ, İstanbul, Erzurum, Kayseri, Niğde, Kastamonu, Bolu, Kırşehir, Burdur, Kırklareli, Maraş, Samsun, Tokat, Denizli, Isparta, Sinop, Çorum illerini kapsamaktadır. Yine Türkiye dışında da Yunanistan, Makedonya, Arnavutluk, Kosova, Suriye, Irak, Filistin, Yemen, Lübnan'da çeşitli idadiler açılmıştır. Rüştiyeler ise, İzmir, Erzurum, Merzifon, Trabzon, İzmit, Çanakkale, İstanbul, Yozgat, Kastamonu ve Sivas'ta açılmıştır. Yine iptidailerden bazıları ise İstanbul, Konya, Erzurum, Kırklareli, Trabzon, Şanlıurfa, Tokat, Ankara, Afyon, Burdur, Bursa'da açılmıştır.¹⁷⁷ II. Abdülhamid döneminde okulların gelişim tablosu ortalama olarak aşağıdaki gibidir.¹⁷⁸

Tablo 18. II. Abdülhamid Döneminde Eğitim Veren Okulların Yıllara Göre Sayıları

	1877	1893	1907
İdadi	9	55	88
Rüşdiye	400	413	458
Öğretmen Okulu	4	16	30

İptidai ve Rüştiye seviyesinde eğitim veren özel İslam okulların sayısı ise 1883 yılında 6, 1888 yılında 17, 1893 yılında 20 ve 1903 yılında 28'dir.¹⁷⁹

Abdülhamid, sadece okullar açmakla kalmamış, Osmanlı tebaasından olan çocukları da yabancı okullardan uzak tutmaya çalışmıştır. Örneğin, Beyrut

¹⁷⁵ Alkan, *a.g.e.*, s. 313-314.

¹⁷⁶ Dabağyan, *a.g.e.*, s. 24-25.

¹⁷⁷ Duymaz, *a.g.e.*, s. 176-183.

¹⁷⁸ Alkan, *a.g.e.*, s. 313.

¹⁷⁹ Alkan, *a.g.e.*, s. 314.

valiliğinden merkeze gönderilen yazıda Sivas ve Diyarbakır'da ve devletin diğer bölgelerinde bazı Ermeni çocuklarının zaman zaman Amerikan ve Fransız Cizvit okullarına devam ettiğinin anlaşıldığı bildirilmiş, bu okulların eğitimi konusunda her ne kadar tedbirler alınmış olsa da, yine de yabancıların amaçlarına hizmet eden bu okulların zararlı duyguları uyandırmaya müsait olduğundan Osmanlı tebaasından olan çocukların yabancı okulların zehirli fikirlerinden etkilenmemesi için her türlü teftişten uzak bu okullara gönderilmesinin engellenmesi için Anadolu'daki vilayet valilerine emirlerin bildirilmesi kararı çıkmıştır.¹⁸⁰ Ayrıca Osmanlı yönetimi, yabancı ve azınlık okullarına Müslüman çocuklarının gönderilmemesi konusunda çok hassas davranmıştır. Örneğin; Ortaköy'de bulunan Ermeni Kız Mektebine polis komiseri Faik Bey'in bacanağının kızının devam ettiği yapılan teftişle anlaşılmış ve irade gereği okula devamı yasaklanarak bir İslam kız mektebine kayıt ettirilmesinin gerekli olduğu zaptiye nezaretine yazılmıştır.¹⁸¹ Şayet Müslüman çocuklarının gidecekleri bir İslam mektebi yoksa, ilgili bölgede bir mektep açılması yoluna gidilmiştir. Örneğin, Preveze'de bulunan İtalyan mektebinin öğrencilerinin büyük kısmının Müslüman çocuklarından olduğu anlaşılması üzerine, Müslüman çocuklarının bu okuldan alınıp Preveze'de kızlar için kız mektebi açılması gerekli görülmüş, bölge halkının yardımlarıyla uygun bir yer kiralanarak ve geçici bir öğretmen bulunarak eğitime başlanmıştır.¹⁸² Bir başka örnek ise, Selanik'te Mösyö Kiro isimli Fransızın mektebine 1 erkek, Alyans Esranit isimli okula 3 erkek, Bafra'da 2, Ordu'da 1 Müslüman çocuğunun Ermeni mekteplerine devam ettikleri haber alınması üzerine devamları yasaklanmıştır.¹⁸³ Yine Üsküp Sırp konsolosunun Bulgar mektebinden çıkan öğrencilerden bazılarını Belgrat mekteplerine göndermek için teşvikte bulunup, birtakım Bulgar gençlerini yol masraflarını karşılayarak götürmekte olduğu anlaşılmış, bu sakıncalı durumun engellenmesi için Bulgar mektebinden çıkıp Belgrat mekteplerine gitmek üzere olan 8 öğrencinin Mekteb-i Sultaniye yerleştirilmesi konusunda karar alınmıştır.¹⁸⁴ Ancak bu denetlemeler sırasında ruhsata tabi olmayan mektepler çeşitli zorluklarda çıkartmışlardır. Örneğin; Kadıköy'de, Moda ve Yel değirmeni mahallerinde kız Fransız mektepleri öğrencileri ellerinde çalgı aletleriyle kutladıkları gül bayramına özel günde içlerinde birtakım Müslüman kız çocuklarının

¹⁸⁰ BOA, A. MKT. MHM, 702/33/1315R.

¹⁸¹ BOA, Y. PRK. MF., 3/15/1311Ş.

¹⁸² BOA, DH. MKT., 1797/94/1308Ca.

¹⁸³ BOA, Y. PRK. MF., 2/90/1310Z.

¹⁸⁴ BOA, Y. PRK. MF., 2/90/1310Z.

görüldüğü hatta Yel değirmeninde ikamet etmekte olan kolağalarından Ömer Bey'in kızları Safvet ve Nimet Hanımların görüldüğü haberinin alınması üzerine yapılan incelemede Moda Caddesi'nde bulunan "Dam Dosiyon" ve Haydarpaşa Yel değirmeninde bulunan "De La Sampison" isimli mekteplerin baş rahibelerinden ifade istendiğinde sadece Katoliklerin getirildiği cevabı alınmış, ancak mektep ruhsata bağlı olmadığından teftiş edilememiştir.¹⁸⁵ Yabancı okulların ruhsata bağlanması konusunda yabancı elçiliklerin ağır davrandığı, bu mekteplerde maarif memurlarına kapıların bile açılmadığı belirtilmektedir.¹⁸⁶

Osmanlı yönetimi tüm bu denetim ve önlemleriyle beraber yabancı okulları büsbütün dışlamamıştır. Meseleyi örneklendirecek olursak, Beyoğlu'nda bulunan İngiliz mektebi müdiresi Matmazel Porte'ye 3. Rütbeden şefkat nişanı verilmiştir.¹⁸⁷ Yine padişahın mektebe teveccühünden dolayı Beyoğlu'ndaki Saint Joseph mektebi müdürü Andrei Limonaty tarafından ve 2. Müdür Rahib Merab tarafından teşekkür edilmiştir.¹⁸⁸ Alman mektebi çocukları her sene bir kere Anadolu yakasında bulunan Sultaniye isimli yere gezintiye çıkartılırken bu defa, padişah tarafından Alman imparatoruna hediye edilen ancak teslim emri henüz çıkmamış olan Tarabya bahçesine gezinti için izin istenmiştir.¹⁸⁹ Padişah tarafından Saint Joseph Katolik Mektebindeki öğrencilere hediyeler, müdürlere ise nişan ve mektebe 100 lira verilmiş ve mektep kabul edilmiştir. Bu paralardan 15 lirası kazazede olan 7 öğrencilerin kıyafetlerine, 20 lirası bir bir öğrencilerin ellerine, 13 lirası diğer öğrencilere ve 8 lirası da 2 yabancı öğretmene verilerek, padişaha teşekkür edilmiştir.¹⁹⁰ Yine padişah tarafından verilen bir şenliğe Fransız mektebi öğrencilerinin öğretmenleri ve kalfalarıyla geleceğine binaen bir protokol pusulası hazırlanmıştır.¹⁹¹ Osmanlı Devleti'nde mektep ve diğer hayır kurumları için konser ve oyun sergilemek eskiden beri yürürlükte olduğundan Galata Saint Benoit Fransız Mektebi tarafından da Darülaceze yararına konser verilmek istenmiştir.¹⁹² Benzer örneği gayrimüslim okulları içinde vermek mümkündür. Üsküdar Selami Mahallesinde bulunan Berberyan isimli Ermeni

¹⁸⁵ BOA, MF. MKT., 633/54/1320Ra.

¹⁸⁶ BOA, DH. MKT., 1996/35/1310S.

¹⁸⁷ BOA, İ. DH., 1165/91059/1307Ca.

¹⁸⁸ BOA, Y. PRK. NMH., 10/108/1326Z.

¹⁸⁹ BOA, Y. PRK. EŞA., 2/19/1297C.

¹⁹⁰ BOA, Y. PRK. MF., 3/41/1312Za.

¹⁹¹ BOA, A. TŞF., 26/99/1273Za.

¹⁹² BOA, DH. MKT., 2177/77/1316Za.

mektebinin bütçe açığının kapatılması için Union Fransızda 1322 yılında konser verilmesi için Berberyar Efendi tarafından ruhsat istenmiş, adı geçen yerde yabancılar tarafından balo ve konser verilmiş olsa da mektepler ve kiliseler tarafından verilmesinde ve zabıta memurlarının Union Fransız serbestçe girip çıkamamasından dolayı da sakıncalı bulunmuştur.¹⁹³ Ancak mektep tarafından verilen yeni arzuhalde konserlerin 1323 senesinde Beyoğlu'ndaki Tepebaşı'nda bulunan belediye tiyatrosunda verilmesi için ruhsat talep edilmiş ve konserin orada verilmesinde Osmanlı yönetimi tarafından sakınca görülmemiştir.¹⁹⁴ Ayrıca Osmanlı yönetimi ilmi çalışmalarda bulunmak isteyen yabancı okul öğretmenlerine de önlemini almak kaydıyla yardımcı olmuştur. İstanbul Rus Atika Mektebi müdürü Uspenki'nin Selanik ve Manastır demiryolu hattının 153. ve 154. kilometreleri arasında hafriyat çalışması ile araştırmada bulunmasına müsaade edilmiş, ancak hal ve hareketlerinin göz altında tutularak, uygunsuz davranışları görüldüğünde konu hakkında bilgi verilmesi Manastır vilayetine yazılmıştır.¹⁹⁵ Her ne kadar Abdülhamid dönemine tekabül etmese de belirtmekte fayda gördüğümüz bir genelge 1336 tarihli bir belgede geçmektedir. Osmanlı yönetimi düşman devletler tebaasından olan öğretmenlerin çalışmalarına son verilmesi konusunda genelge yayınlamıştır. Ancak Robert Koleji müdürü konuyla ilgili bir dilekçe vermiş, 6 İngiliz, 2 Rus, 4 Yunan tebaasından olan 12 öğretmenin yerlerine başka öğretmen bulunmasının mümkün olmadığı ve senelik kontratlarının yapıldığı ve 4 aydır görevlerine devam etmekte oldukları için bu öğretmenlerin mektepte çalışmalarına müsaade istenmiş, Osmanlı yönetimi tarafından bu talep olumlu karşılanmıştır.¹⁹⁶

2.2. II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ'NDE ÖNE ÇIKAN EĞİTİM KURUMLARI

2.2.1. İPTİDAİ MEKTEPLERİ

II. Abdülhamid devrinde 1879 yılında Mekâtib-i sîbyaniye dairesi kurulmuş ve ilköğretim eğitimi mekâtib-i sîbyaniye ve mekâtib-i ibtidaiye olmak üzere iki bölüme

¹⁹³ BOA, ZB., 29/33/1322Ks.

¹⁹⁴ BOA, ZB., 29/49/1323N.

¹⁹⁵ BOA, DH. MKT., 2150/4/1316Ş.

¹⁹⁶ BOA, MV., 211/74/1336Ca.

ayrılmıştır.¹⁹⁷ 1882 yılında bu dairenin adı “Mekatib-i İbtidaiye Dairesi” olarak değiştirilmiştir.¹⁹⁸ 1891 yılında iptidai mektepler için ilk detaylı düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeye göre, şehir ve kasaba iptidailerinin eğitim süresi 3 yıla indirilmiş, köy iptidailerini 4 yıl olarak düzenlenmiş, Osmanlı Tarihi ve Coğrafyası gibi dersler programlardan çıkartılmış, din ve ahlak derslerinin saatleri artırılmış, iptidai mektepleri için genel bir program, İstanbul iptidailerini için ayrı bir program ve köy iptidailerini içinse ayrı bir program hazırlanmış ve okullara atanacak olan öğretmenlerin Darulmuallimin-i İbtidai’den mezun olmaları yada sınav sonunda yeterli bulunmaları ve iyi ahlaklı olmaları şartı konulmuştur.¹⁹⁹

Osmanlı coğrafyasında iptidai mekteplerin başlangıcına ve sayılarına göz atacak olursak, İstanbul’da 1872 yılında Nuruosmaniye Camii içerisinde Sabit Efendi tarafından hazırlanan yeni eğitim usulünün uygulamaya geçirilerek denenmesi amacıyla açılan “Nümûne İbtidai” okulundan iyi sonuçlar alınması üzerine bu okulların yaygınlaştırılmasına ve sıbyan okullarının da bu sisteme geçirilmesine karar verilmiştir. Ancak 1876 yılına kadar bu okullardan Nuruosmaniye, Simkeşhâne ve Saraçhane iptidai okulları olmak üzere 3 tanesi açılabilmiş,²⁰⁰ Osmanlı genelinde ise bu sayı 200’e çıkmıştır.²⁰¹ 1876 yılından 1885 yılına kadar bu okulların sayısı 44’ü bulmuştur.²⁰² 1894-1895 yılları arasında tüm Osmanlı coğrafyasında 47’si İstanbul’da olmak üzere 4992 ibtidai mektep, 196’sı İstanbul’da olmak üzere 18.893 sıbyan mektebi bulunmaktadır.²⁰³ 1898 yılına gelindiğinde ise Osmanlı coğrafyası içerisinde iptidailerin sayısı 3057’ye yükselmiştir.²⁰⁴ 1905-1906 yılında ise bu sayı Osmanlı genelinde 7313’ü bulmuştur.²⁰⁵ 1881-1882 yılında İstanbul’da 122’si erkek 95’i kız toplam 217 sıbyan mektebi bulunmaktadır. 1906-1907 yılında ise 4659 erkek iptidaisi, 349 kız iptidaisi ve 5073 karma iptidai bulunmaktadır.²⁰⁶

¹⁹⁷ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Birinci Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, s. 67-68.

¹⁹⁸ Şanal, “II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim”, s. 381.

¹⁹⁹ Songül Keçeci Kurt, *Osmanlı Devleti’nde Kadınların Eğitimi(1839-1920)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Erzurum, 2008, s. 32.

²⁰⁰ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, s. 70.

²⁰¹ Şanal, “II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim”, s. 381.

²⁰² Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim*, s. 73.

²⁰³ Keçeci Kurt, *a.g.e.*, s. 41.

²⁰⁴ Şanal, “II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim”, s. 381.

²⁰⁵ Mustafa Özal, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi*, Birinci Basım, İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2011, s. 29.

²⁰⁶ Keçeci Kurt, *a.g.e.*, s. 41.

1891 yılında öğretim süresi 3 yıl olan mekteplerin ders programları aşağıdaki gibidir.²⁰⁷

Tablo 19. 1891 Yılı 3 Yıl Öğrenim Süresi Olan İptidailerin Ders Programları

Ders Adı	1.Yıl	2. Yıl	3. Yıl
Kur'an-ı Kerim	12	6	5
Tecvid	-	2	2
İlmihal	2	3	3
Ahlak	-	2	2
Elifba	12	-	-
Sarf-ı Osmanî	-	-	2
İmla	3	3	2
Hesap	1	2	2
Kıraat	3	2	1
Mülahhas Tarih-i Osmanî	-	-	2
Muhtasar Coğrafya-i Osmanî	-	2	2
Hüsn-i Hat	1	2	2

1891 yılı öğretim süresi 4 yıl olan mekteplerin ders programları aşağıdaki gibidir.²⁰⁸

Tablo 20. 1891 Yılı 4 Yıl Öğrenim Süresi Olan İptidai Mekteplerin Ders Programları

Ders Adı	1.Yıl	2. Yıl	3. Yıl	4. Yıl
Kur'an-ı Kerim	-	6	5	5
Ecza-yı Şerife	12	-	-	-
İlmihal	-	3	3	3
Elifba-i Osmanî	12	-	-	-
Hesab-ı Zihni	6	2	-	-
Hat	-	2	2	2
Hesap	-	-	3	3

²⁰⁷ Şanal, "II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim", s. 382.

²⁰⁸ Şanal, "II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim", s. 382.

1902 yılında köy ibtidailerinde yapılan ders programlarındaki değişikle beraber okutulan dersler aşağıdaki gibidir.²⁰⁹

Tablo 21. 1902 Yılı Köy İptidai Mekteplerinin Ders Programları

Dersin Adı	1. Yıl	2. Yıl	3. Yıl	4. Yıl
Kur'an-ı Kerim	-	6	6	6
Tecvid	-	-	2	2
İlmihal	-	3	3	3
Ahlak	-	-	-	1
Elifba	12	-	-	-
Kıraat	4	3	2	3
İmla	-	2	2	-
Hesap	1	2	2	2
Hat	1	1	1	1
Ziraat	-	-	1	1

1902 yılında kasaba iptidailerinde yapılan ders programlarındaki değişikle beraber okutulan dersler aşağıdaki gibidir.²¹⁰

Tablo 22. 1902 Yılı Kasaba İptidai Mekteplerinin Ders Programları

Dersin Adı	1. Yıl	2. Yıl	3. Yıl
Kur'an-ı Kerim	-	6	5
Tecvid	-	2	2
İlmihal	2	3	3
Ahlak	-	2	2
Elifba	12	-	-
Sarf-1 Osmanî	-	-	2
İmla	3	2	2
Hesap	1	2	2
Kıraat	3	2	1
Mülahhas Tarih-i	-	-	2

²⁰⁹ Şanal, "II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim", s. 382-383.

²¹⁰ Şanal, "II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim", s.383.

Osmanî			
Muhtasar Coğrafya- i Osmanî	-	-	2
Hüsn-i Hat	1	1	1
Ticaret, Sanat, Ziraata Mûteallik Mâlumât	-	2	-

1904 yılında Maarif Nazırı Haşim Paşa tarafından tüm iptidai mektepler için hazırlanan programda okutulan dersler aşağıdaki gibidir.²¹¹

Tablo 23. 1904 Yılında Maarif Nazırı Haşim Paşa Tarafından Tüm İptidai Mektepler İçin Hazırlanan Ders Programı

1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf
Elifba	Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim
Kıraat	İlm-i Hal	Tecvid
Eczâ-i Şerife	Kıraat	İlm-i Hal
Yazı	Hesap	Kavâid ve İmlâ
İlm-i Hal	Yazı	Hesap
		Muhtasar Tarih-i Osmanî
		Ahlakî Kıraat

1899 yılı İstanbul'da bulunan Zükür ve İnas Mekâtib-i İbtidâîyesi'nde okutulan dersler aşağıdaki gibidir.²¹²

Tablo 24. 1899 Yılı İstanbul'da Bulunan Zükür ve İnas Mekâtib-i İbtidâîyesi'nin Ders Programı

Dersin Adı	1. Yıl	2. Yıl	3. Yıl
Alfabe	24	-	-
Kur'an-ı Kerim	6	6	6
Tecvid	-	1	2

²¹¹ Şanal, "II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim", s. 384.

²¹² Keçeci Kurt, a.g.e., s. 36.

İlm-i Hal	-	2	2
İmla	8	5	4
Kırâat	8	5	4
Sarf-ı Osmanî	-	1	2
Hesab	1	2	2
Hüsn-ü hat	1	2	2

2.2.2. İDADİ MEKTEPLERİ

1876 yılına kadar taşrada 1, İstanbul'da ise 4 veya 5 civarında idadi açılmıştır. 1877 tarihli devlet salnamesinde ise İstanbul'da 6 tane idadi olduğu görülmektedir. Özellikle maddi imkansızlıklar yüzünden açılmayan idadilere kaynak aktarmak üzere Sadrazam Sait Paşa, ilköğretim için kabul edilen öşrün öşrü nispetindeki vergiyi kaldırmış, 1300 mali yılından itibaren aşarın seb'i (1/7) ve rub'u (1/4) alınmış, müsakkafat vergisinin de %6'sı eğitime aktarılmıştır. Bunun sonucunda 1885 yılında Bursa, Edirne, Yanya, Çanakalle'de başlayan idadi açma girişimleriyle devam eden süreç İzmir, Selanik, Trabzon, Rodos, Konya, Elazığ, Ankara, Üsküp, Priştine, Serfice, Gümölcine, Manisa, Adana, Halep, Kudüs, Maraş, Kırşehir, Çankırı, Teke, Bitlis, Muş, Kastamonu, İzmit ve Sivas şehirleriyle devam etmiştir.²¹³ Bu süreçte idadiler rüştiyelerle birlikte yükseköğretime öğrenci yetiştiren ve serbest meslekler, mahalli ve resmi hizmetler için görevliler yetiştiren kurumlar olmuştur.²¹⁴

1892 yılında idadiler için 128 maddelik bir talimatname hazırlanmış, müdürlerin, muavinlerin, mubassırların görevleri ve öğrencilerle ilgili konular ayrıntılı bir biçimde hükümlere bağlanmıştır.²¹⁵ Abdülhamid döneminde vilayet merkezlerinde rüştiyelerle birlikte 7 yıllık, sancak merkezlerinde ise 5 yıllık idadiler açılmıştır. Her iki tip idadilerde rüştiye sınıflarını içine almakla beraber 7 yıllık idadiler yatılı, 5 yıllık idadiler ise gündüzlüdür. Bu ayrıma gidilmesinin en önemli sebebi ise her vilayette eğitim bütçesinin 7 yıllık yatılı idadiler açılmasına gücünün yetmemesidir.²¹⁶ 1905-1906 yılında 9'u İstanbul'da olmak üzere İmparatorluk genelinde 93 idadi

²¹³ Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim*, s. 118-119.

²¹⁴ Şanal, "II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim", s. 390.

²¹⁵ Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim*, s. 126, 128.

²¹⁶ Şanal, "II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim", s. 390-391.

bulunmaktadır. Ayrıca 5'i İstanbul'da olmak üzere 11 tane özel idadi, 5 tane de askeri idadi bulunmaktadır.²¹⁷

1892 yılında vilayet merkezlerinde açılan 7 yıllık idadilerde okutulan dersler aşağıdaki gibidir.²¹⁸

Tablo 25. 1892 Yılı Vilayet Merkezlerinde Açılan 7 Yıllık İdadilerin Ders Programları

Dersin Adı	1. Yıl	2. Yıl	3. Yıl	4. Yıl	5. Yıl	6. Yıl	7. Yıl
Ulûm-ı Diniye	-	2	2	2	2	2	2
Edebiyat ve Ahlak	-	-	-	-	-	2	2
Arapça	3	3	3	3	2	-	-
Farsça	-	2	2	2	-	-	-
Türkçe	6	5	3	2	2	-	-
Fransızca	-	-	4	5	5	5	3
Hesap	2	2	2	3	-	2	2
Hendese	-	-	2	2	3	-	-
Cebir	-	-	-	-	-	2	1
Müsellesat	-	-	-	-	-	-	1
Kozmoğrafya	-	-	-	-	-	-	2
Makine	-	-	-	-	-	-	2
Coğrafya	2	2	2	2	2	2	-
Tarih	-	2	3	2	2	2	2
Usul-i Defteri	-	-	-	-	2	2	-
Malumat-ı Fenniye	-	-	-	-	3	-	-
Hikmet-i Tabiiyye ve Kimya	-	-	-	-	-	3	2

²¹⁷ Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim*, s. 128-129.

²¹⁸ Şanal, "*II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim*", s. 391.

Mevalid ve Hıfzıssıhha	-	-	-	-	-	-	3
Kavânin	-	-	-	-	-	2	2
Hüsn-i Hat	1	1	1	1	1	-	-
Resim	1	1	1	1	1	1	1

1892 yılında sancak merkezlerinde açılan 5 yıllık idadilerde okutulan dersler aşağıdaki gibidir.²¹⁹

Tablo 26. 1892 Yılı Sancak Merkezlerinde Açılan 5 Yıllık İdadilerin Ders Programları

Dersin Adı	1. Yıl	2. Yıl	3. Yıl	4. Yıl	5. Yıl
Ulûm-i Diniye	3	2	2	2	2
Arapça	3	3	3	3	2
Farsça	-	2	2	2	-
Türkçe	6	5	3	2	2
Fransızca	-	-	4	5	5
Hesap	2	2	2	3	-
Hendese	-	-	2	2	3
Coğrafya	2	2	2	2	2
Tarih	-	2	3	2	2
Usul-i Defteri	-	-	-	-	2
Malumât-ı Fenniye	-	-	-	-	3
Hüsn-i Hat	1	1	1	1	1
Resim	1	1	1	1	1

1898-1899 yılında 7 yıllık idadilerde okutulan dersler aşağıdaki gibidir. Ayrıca tablodaki ilk beş yıl, 5 yıllık gündüzlü idadilerde de okutulan derslerdir.²²⁰

²¹⁹ Şanal, "II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim", s. 392.

Tablo 27. 1898-1899 Yılı 7 Yıllık İdadilerin Ders Programları

Dersin Adı	1. Yıl	2. Yıl	3. Yıl	4. Yıl	5. Yıl	6. Yıl	7. Yıl
Maa Tecvid Kur'an ve Ulûm-ı Diniye	3	2	2	2	2	1	2
Türkçe	7	6	4	3	2	2	-
Edebiyat ve Ahlak	-	-	-	-	-	2	1
Kitabet-i Resmiye	-	-	-	-	-	1	1
Arabî	1	2	2	2	2	1	1
Farisi	-	1	2	1	-	-	-
Fransızca	-	-	3	3	4	4	5
Kavânin	-	-	-	-	-	2	2
Hesap	2	2	2	2	1	-	-
Usul-i Defter	-	-	-	1	1	-	-
Cebir	-	-	-	-	2	2	-
Hendese	-	-	1	2	2	2	-
Müsellesat	-	-	-	-	-	-	1
Kozmoğrafya	-	-	-	-	-	-	1
Makina	-	-	-	-	-	-	1
Hikmet-i Tabiiyye ve Kimya	-	-	-	-	-	3	3
Mevâlid	-	-	-	-	-	2	2
Coğrafya	2	2	2	2	2	2	1
Tarih	-	2	2	2	2	1	1
İlm-i Servet	-	-	-	-	-	-	2
Malûmat-ı Nafia ve	1	1	1	1	1	-	-

²²⁰ Şanal, "II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim", s. 393-394.

Hıfzıssıhha							
Hüsn-i Hat	1	1	1	1	1	-	-
Resim	1	1	1	1	1	-	-
Elsine	-	-	-	2	2	2	1

1898-1899 yılında askeri idadilerde okutulan dersler aşağıdaki gibidir.²²¹

Tablo 28. 1898-1899 Yılı Askeri İdadilerin Ders Programları

Dersin Adı	1. Yıl	2. Yıl	3. Yıl
Akaid	36	36	36
Fransızca	108	144	180
Cebir	108	-	-
Hendese	72	72	-
Müsellesat	-	72	-
Makina	-	-	72
Kozmografya	-	-	36
Mantık	-	-	36
Kitabet	108	108	72
Coğrafya	108	-	-
Tarih-i Umumi	36	96	-
Tarih-i Osmanî	-	-	36
Resim	36	108	72

2.2.3. RÜŞTİYE MEKTEPLERİ

1876 yılında İmparatorlukta sayıları 20.000'e ulaşan öğrencinin bulunduğu 423 rüştiye bulunmaktadır.²²² 1293 yılı devlet salnamesinde rüştiyeye devam eden öğrenci sayısının İstanbul'da 2.099 kişiden oluştuğu ve İmparatorluk toplamında 19.330 olduğu ortaya konmuştur.²²³ II. Abdülhamid döneminde 5 daireye ayrılan Maarif nezaretinde "Mekâtib-i Rüştiye" dairesi kurulmuş ve başına dönemin önde gelen

²²¹ Şanal, "II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim", s. 395-396.

²²² Şanal, "II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim", s. 387.

²²³ Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim*, s. 95.

eğitimcilerinden olan Selim Sabit Efendi getirilmiştir. 1891 yılında Zühtü Paşa'nın Maarif Nazırlığı döneminde askeri ve sivil rüştiyelerin programları birleştirilmiş ve sivil rüştiyeleri bitirenlere de askeri mektebe girme hakkı tanınmıştır.²²⁴ 1892 yılında ise rüştiyelerin öğrenim süresi 3 yıla indirilmiştir. 1883 yılında İstanbul rüştiyelerinden mezun olan 150 öğrencinin diploma töreninde konuşan Mekatib-i Rüştiye müdürü Selim Sabit Efendi İmparatorluk genelinde içerisinde 25-30.000 kadar öğrencinin devam ettiği 460 kadar rüştiyenin bulunduğunu söylemiştir.²²⁵

1876-1877 yılında İstanbul'da 309 öğrencinin eğitim gördüğü 9 kız rüştiyesi ve içerisinde 1795 öğrencinin eğitim gördüğü 21 erkek rüştiyesi bulunmaktadır. 1903 yılında ise İstanbul'da bulunan kız rüştiyesi sayısı içerisinde 1640 öğrencinin bulunduğu 11'dir.²²⁶ Ayrıca, İstanbul ve çevresi başta olmak üzere 1875 yılında çeşitli vilayetlerde askeri rüştiyeler kurulmaya başlanmış, bu sayı 1895-1896 yılında içerisinde 8247 öğrencinin eğitim gördüğü, 6'sı İstanbul'da olmak üzere 29' ulaşmıştır. Aynı dönemde 9 askeri idadide 3957 öğrenci, askeri yüksek okullarda ise 15351 öğrenci eğitim görmektedir.²²⁷

1877 Osmanlı-Rus savaşının başlamasıyla sayıları 400 civarında olan rüştiyelerin bir kısmı kapanmışsa da 1878 yılından itibaren ıslah ve yeniden açma çalışmalarıyla, kapanan rüştiyelerin eksikliği giderilmiştir. Ancak 1880 yılından itibaren idadilerin ön plana alınmasıyla rüştiyeler ikinci planda kalmış, 1889 tarihli irade ile de idadi bulunan yerlerdeki rüştiyelerin kapanmasına karar verilmiştir. Boşalan rüştiye binaları ise iptidailere tahsis edilmiştir.²²⁸ Tüm bu düzenlemelerle birlikte 1906-1907 yılında içerisinde 40.000 civarında öğrenci bulunan 619 Rüştiye eğitim vermektedir.²²⁹ 1909 yılına gelindiğinde ise İstanbul'da 33 resmi, 6 askeri ve 39 özel rüştiye bulunmaktadır.²³⁰

1877-1909 yılları arasında İstanbul'da bulunan rüştiye ve öğrenci sayıları aşağıdaki gibidir.²³¹

²²⁴ Şanal, "II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim", s. 388.

²²⁵ Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim*, s. 96.

²²⁶ Keçeci Kurt, *a.g.e.*, s. 53-54.

²²⁷ Ahmet Cihan, *Osmanlı'da Eğitim*, Birinci Basım, İstanbul: Akademik Kitaplar, 2014, s. 210-211.

²²⁸ Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim*, s. 101.

²²⁹ Şanal, "II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim", s. 390.

²³⁰ Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim*, s. 101.

²³¹ Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim*, s. 97.

Tablo 29. 1877-1909 Yılları Arasında İstanbul’da Bulunan Rüştîyelerin ve Öğrencilerin Sayısı

Yıl	Rüştîye Sayısı	Öğrenci Sayısı
1877	21	1795
1878	21	1584
1879	21	1300
1880	19	1114
1881	19	1182
1882	19	1510
1883	19	1655
1884	20	1451
1895	11	3213
1899	15	4001
1901	15	4277
1902	16	-
1907	20	5500
1909	18	6000

1891 yılındaki rüştîyelerin ders programı aşağıdaki gibidir.²³²

Tablo 30. 1891 Yılı Rüştîyelerin Ders Programları

Dersin Adı	1. Yıl	2. Yıl	3. Yıl	4. Yıl
Ulûm-ı Diniye	2	2	2	2
Arabiye	4	3	2	2
Farisi	-	2	2	2
Kavaid-i Osmanî	-	2	2	-
Kıraat-ı Türkî	2	2	-	-
Lügat ve İmla	3	2	2	-
Lügat-ı Kitabet ve İnşa	-	-	-	2

²³² Şanal, “II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim”, s. 388.

Fransızca	-	-	3	3
Coğrafya	2	2	2	2
Tarih	-	-	2	2
Mâlumât-ı Fenniye	-	-	-	2
Mebadi-i Hendese	-	-	-	1
Hesap	2	2	2	-
Hesap ve Usûl-i Defteri	-	-	-	2
Hüsn-i Hat	2	1	1	1
Resim	1	1	1	1

1892 yılındaki rüştiyelerin ders programı aşağıdaki gibidir.²³³

Tablo 31. 1892 Yılı Rüştiyelerin Ders Programları

Dersin Adı	1. Yıl	2. Yıl	3. Yıl
Kur'an-ı Kerim, Tecvid ve Ulûm-i Diniye	4	4	4
Ahlak	2	2	1
Türkçe	6	5	3
Arapça	2	2	2
Farsça	-	2	2
Hendese	-	-	1
Coğrafya	2	2	2
Tarih	-	2	2
Ziraat, Ticaret ve Sanayiye Dair Mâlumât	1	1	1
Hıfzıssihha	-	-	1

²³³ Şanal, "II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim", s. 389.

Hüsn-i Hat	1	1	1
Resim	1	1	1

1899 yılı iptidailer ile birlikte 6 senelik kız rüştiyelerinde okutulan dersler aşağıdaki gibidir.²³⁴

Tablo 32. 1899 Yılı İptidailer İle Birlikte 6 Senelik Kız Rüştiyelerinin Ders Programları

Dersin Adı	1. Yıl	2. Yıl	3. Yıl	4. Yıl	5. Yıl	6. Yıl
Elifba ve şifahi malumat	18	-	-	-	-	-
Kur'an-ı Kerim maatecvid	4	6	5	3	2	1
Ulumu dinîye	-	2	2	2	2	2
Kıraat	4	4	4	2	1	1
İmlâ	4	4	3	2	1	1
Kitabet	-	-	-	-	1	1
Kavaid-i Lisan-ı Osmanî	-	-	2	2	1	2
Arabî	-	-	-	-	2	2
Farisî	-	-	-	-	1	1
Hüsn-i hat	-	2	2	1	1	1
Dürüs-i eşya ve malumat-ı nafia	2	2	2	1	1	1
İdare-i	-	-	-	2	2	2

²³⁴ Keçeci Kurt, *a.g.e.*, s. 58-59.

beytiye						
Ahlak	-	-	-	1	1	2
Hifz-1 sihhat	-	-	-	-	1	1
Hesap	2	2	2	2	1	1
Coğrafya	-	-	-	2	2	2
Tarih	-	-	-	2	2	1
Elhüneri	2	2	2	2	2	2

2.2.4. DARULMUALLİMİN

16 Mart 1848 yılında dönemin Mekatib-i Umumiye Nazırı Kemal Efendi'nin çabalarıyla, öğretmen ihtiyacı olan mekteplere ve rüştiye mekteplerine öğretmen yetiştirmek ve ilim ve bilginin kolay bir şekilde öğretim yollarını bulmak amacıyla Darulmuallimin kurulmuştur. 1868 yılında Darulmuallimin-i Sıbyan'ın açılmasından sonra, Darulmuallimin, Darulmuallimin-i Rüşdi adını almıştır. 1874 yılında Sıbyan, Rüştiye ve İdadi şubelerinden oluşan Darulmuallimin-i Kebir kurulmuştur. Sıbyan şubesi 2 yıl, Rüştiye ve İdadi şubeleri 3 yıl öğretim süresine sahip olmakla birlikte, idadi şubesi 1877 yılında 2 yıl öğretim süresiyle eğitime başlamıştır.²³⁵ 1891 yılında ise Darulmuallimin-i Âliye Nizamnamesi yayınlanmış ve okulun, öğrenim süresi 2'şer yıldan oluşan İptidaiye, Rüştiye ve Âliye şubeleriyle eğitime devam etmesi kararlaştırılmıştır.²³⁶

1891 yılı nizamnamesine göre, iptidai şubesine girebilmek için öğrencilerin, sarf, nahiv, Kıraat-ı Türki ve Hatt-ı İmlâ'dan girecekleri sınavda başarılı olmaları, iyi ahlaklı olmaları, 18 yaşından küçük, otuz yaşından büyük olmamaları, ileride öğretmenliği kabul etmediği takdirde öğrenim süresince kendine verilen maaşı geri ödemeyi kabul etmeleri, sakat ve malul olmamaları şartları aranmıştır.²³⁷ Rüştiye sınıflarına girebilmek için iptidaiye şubesinden mezun olmak, dışarıdan başvuranlarınsa ibtidai mezuniyet belgelerini ibraz etmesi, yoksa iptidaiye şubesi

²³⁵ Mustafa Şanal, "II. Abdülhamid Döneminde Öğretmen Yetiştirme Uygulamaları", *Devr-i Hamid*, Birinci Basım, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, c. 3, 2011, s. 410-413.

²³⁶ Şanal, "II. Abdülhamid Döneminde Öğretmen", s. 415.

²³⁷ Şanal, "II. Abdülhamid Döneminde Öğretmen", s. 421-422.

mezunları gibi yazılı ve sözlü sınava girmeleri ve iyi ahlaklı olmak şartıyla 20 yaşından büyük olmamaları gerekmektedir.²³⁸ Yine bu nizamnameye göre, iptidaiye şubesindeki öğrencilere ayda 50 kuruş burs verilmesi, eğitimlerinde gerekli olan malzemelerin devlet tarafından karşılanması, mezunlarına öğretmen olabilmede diğer kurum mezunlarına göre öncelik hakkı verilmesi ve mezunların istedikleri takdirde diğer şubelere de devam edebilmesi haklarının verilmesi kararlaştırılmıştır.²³⁹

1900 yılında Darulmuallimin-i Aliye'nin Rüştüye Şubesi'nde okutulan dersler aşağıdaki gibidir.²⁴⁰

Tablo 33. 1900 Yılı Darulmuallimin-i Aliye'nin Rüştüye Şubesi'nin Ders Programı

Ders Adı	1. Yıl	2. Yıl
Kavaid ve İmlâ	1	-
Usul-i Tedris	1	2
İnşa	1	1
Arabî	3	3
Farisî	1	1
Fransızca	2	2
Hesap	2	2
Usul-i Defteri	1	1
Cebir	1	1
Hendese	1	1
Hikmet	1	2
Mevâlid	1	1
Coğrafya	2	1
Tarih	2	2
Hüsn-i Hat	1	1
Resim	1	1
Ulûm-ı Diniye	-	2

²³⁸ Şanal, "II. Abdülhamid Döneminde Öğretmen", s. 415.

²³⁹ Şanal, "II. Abdülhamid Döneminde Öğretmen", s. 422.

²⁴⁰ Şanal, "II. Abdülhamid Döneminde Öğretmen", s. 417.

1900 yılında Darulmuallimin-i Aliye'nin İptidaiye Şubesi'nde okutulan dersler aşağıdaki gibidir.²⁴¹

Tablo 34. 1900 Yılı Darulmuallimin-i Aliye'nin İbtidaiye Şubesi'nin Ders Programı

Ders Adı	1. Yıl	2. Yıl
Kur'an-ı Kerim maa Tecvid ve Fıkh-ı Şerif	4	3
Türkçe Kavâid ve İmlâ	3	-
Usul-i Tedris	-	1
İnşa	-	2
Arabî Sarf ve Nahiv	2	2
Kavâid-i Farisî ve Gülistan	2	2
Fransızca	-	1
Hesap	2	2
İlm-i Eşya	1	1
Coğrafya-i Umumî ve Osmanî	2	2
Tarih-i İslâm	2	1
Hüsn-ü Hat	1	1

2.2.5. DARULMUALLİMAT

1 Eylül 1869 tarihinde Maarif Nazırı Saffet Paşa tarafından hazırlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde kız sıbyan mektepleri ve rüştiyesine öğretmenler yetiştirmek üzere İstanbul'da bir Darulmuallimat açılması öngörülmesi üzerine başlatılan çalışmalarla İstanbul'da Yerebatan Caddesi'nde bir konak kiralanmak suretiyle 26 Nisan 1870 yılında ilk Darulmuallimat açılmıştır.²⁴² Darulmuallimat ilk mezunlarını 1873 yılında 17 kız öğrenciyi mezun ederek vermiştir.²⁴³

²⁴¹ Şanal, "II. Abdülhamid Döneminde Öğretmen", s. 423-424.

²⁴² Şanal, "II. Abdülhamid Döneminde Öğretmen", s. 426-427.

²⁴³ Keçeci Kurt, a.g.e., s. 85.

1892 yılında Darulmuallimat'ta 6 yıllık bir ihtiyat kısmı hazırlık okulu niteliğinde kurulmuş,²⁴⁴ 1895 yılında ise Darulmuallimat ile İhtiyat kısmına özel talimat ile, okulun idari yapısı, öğretim kadrosu, öğrencileri, ders programı gibi konularda düzenlemelere gidilmiştir. Bu talimata göre, okul iptidaiye ve rüştiye mekteplerine öğretmen yetiştirmek amacıyla kurulmuş olup öğretim süresi 3 yıl olarak belirlenmiştir. Darulmuallimat'ta bulunacak olan ihtiyat kısmı rüştiyelere denk olup, buradan mezun olanlar diğer rüştiyelerden mezun olanlar gibi yapılacak olan sınavda başarılı oldukları takdirde Darulmuallimat'a girebilecektir. Ayrıca okulun Maarif Nezareti tarafından atanacak olan idarecilerinden müdür erkek olup, müdür yardımcısı bayan olacaktır. Müdire okulun dış işleri ve yazışmalara müdahil olmayacak, iç işlerinde müdürün onayını alacaktır. Müdire devamlı, müdür ise haftada en az 2 kez okul içerisinde denetimlerde bulunacaktır.²⁴⁵

1877-1878 yılında Darulmuallimat'ta okutulan dersler aşağıdaki gibidir.²⁴⁶

Tablo 35. 1877-1878 Yılı Darulmuallimat'ın Ders Programı

1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf
Ulûm-ı Diniye	Arabî	Arabî
Kıraat-i Türkiye	Farisî	Farisî
Arabî	Coğrafya	Hesap
Farisî	Hesap	İmlâ ve İnşa
Lisan-ı Osmanî	Tarih-i Osmanî	Coğrafya
İmlâ	İnşa	Tarih-i Osmanî
Hesap	Türkî Kavaid	Rik'a
Resim	İmlâ	Makina
Sülüs	Sülüs	
Rik'a	Rik'a	
Dikiş	Resim	
	Makina	

²⁴⁴ Şanal, "II. Abdülhamid Döneminde Öğretmen", s. 430.

²⁴⁵ Şanal, "II. Abdülhamid Döneminde Öğretmen", s. 431.

²⁴⁶ Şanal, "II. Abdülhamid Döneminde Öğretmen", s. 428-429.

1895 Talimatıyla İptidai ve Rüştiye sınıfları için ortak bir program hazırlanmıştır. Bu program aşağıdaki gibidir.²⁴⁷

Tablo 36. 1895 Yılı Darulmuallimat'ın İptidai ve Rüştiye Sınıfları İçin Hazırlanan Ortak Ders Programı

Ders Adı	1. Yıl	2. Yıl	3. Yıl
Arabî	2	2	2
Farisî	1	1	1
Kavâid-i Osmaniye ve Müntahabat	1	1	1
Kitabet ve Tatbikat-ı Kavâit	1	1	2
Hüsn-i Hat	1	1	1
Usul-i Tedris	2	1	1
Ahlâk	-	2	1
İlm-i Eşya	1	1	1
Mevâlid ve Ulûm-ı Tabiiye	-	1	1
Hıfzıssihha	-	1	1
İdare-i Beytiyye	1	2	2
Hesap	2	1	1
Hendese	1	1	1
Resim	1	1	1
Coğrafya	2	1	1
Tarih	1	1	1
Musiki	1	1	1
El Hüneleri	4	3	3

2.2.6. AŞİRET MEKTEPLERİ

II. Abdühamid, aşiretlerin yoğun ve hakim olduğu bölgeleri korumak amacıyla aşiret reislerinin çocuklarının Osmanlı kültürüyle devlete bağlı olacak şekilde

²⁴⁷ Şanal, "II. Abdülhamid Döneminde Öğretmen", 431, 433.

yetiştirilmesi için Aşiret Mektebi'nin açılmasında fayda görmüştür. 1892 yılında Osman Nuri tarafından bir layiha hazırlanarak, Esmâ Sultan'ın oturduğu Kabataş'taki saray, II. Abdülhamid'in iradesiyle Aşiret Mektebi olarak açılmış²⁴⁸ ve açıldığı sene 50 Arap çocuğuyla eğitime başlamıştır.²⁴⁹ 5 yıllık yatılı olarak eğitim veren mektep öğrencilerine ayda 30 kuruş maaş verilmesi, mezunlarının ise aşiretlerine geri döndüklerinde, bölgelerinde açılacak okullarda öğretmenlik yada diğer kurumlarda memurluk yapabilmesi kararlaştırılmıştır.²⁵⁰

1892 yılında öngörüldüğü gibi 5 yıllık olarak açılmayan, ancak 2 yıl öğretim süresi olan okulda okutulan dersler aşağıdaki gibidir.²⁵¹ Aşiret Mektebi, ilerleyen yıllarda 5 yıllık hale getirilmiş ve okutulan dersler zaman zaman değiştirilmiştir.²⁵²

Tablo 37. 1892 Yılı Aşiret Mektebi'nin Ders Programı

1. Sınıf	2. Sınıf
Elifba	Kur'an-ı Kerim
Ecza-i Şerife	İlm-i Hal
Kıraat-ı Türkiye	Kıraat-ı Türkiye
Hesap	Hesap
Hatt-ı Rik'a	Hatt-ı Rik'a

Okulda 1895 yılında okutulan dersler aşağıdaki gibidir.²⁵³

Tablo 38. 1895 Yılı Aşiret Mektebi'nin Ders Programı

1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf
Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim	Maatecvid Kur'an-ı Kerim
İlm-i Hal	Tecvid	Tecvid	Ulum-i Diniye
Esmâ-i Türkiye	Ulum-ı Diniye	Ulum-i Diniye	Arabi
Lügat	Lügat	Sarf-ı Osmanî	Farisi

²⁴⁸ Kodaman, "II. Abdülhamid ve Aşiret Mektebi", s. 324-326.

²⁴⁹ Kodaman, "II. Abdülhamid ve Aşiret Mektebi", s. 328.

²⁵⁰ Kodaman, "II. Abdülhamid ve Aşiret Mektebi", s. 326.

²⁵¹ Kodaman, "II. Abdülhamid ve Aşiret Mektebi", s. 326-327.

²⁵² Kodaman, "II. Abdülhamid ve Aşiret Mektebi", s. 329.

²⁵³ Kodaman, "II. Abdülhamid ve Aşiret Mektebi", s. 329.

Hesap	Hesap	Hesap	Sarf-ı Osmani
İmla	Kıraat-ı Türkiye	Kıraat-ı Türkiye	Usul-i Kitabet ve İmla
Hat	İmla	Coğrafya-yı Osmaniye	Coğrafya-ı Umum
	Hatt-ı Rik'a	Tarih-i İslam	Hesap
		İmla	Malumat-ı Mütenevvia
		Hatt-ı Rik'a	Hutut

Aşiret Mektebi, aşiret mensubu öğrencilerin yemeği beğenmeyerek idareye isyan etmeleri sonucu 1907 yılında kapanmıştır.²⁵⁴

2.2.7. SAĞIR, DİLSİZ VE KÖRLER MEKTEBİ

Sağır Dilsiz Mektebi 1889 yılında Hamidiye Ticaret Mektebi bünyesinde açılmıştır. Hamidiye Ticaret Mektebi bütçesinden 3.400 kuruş ayrılan okulun müdürlüğüne Ferdinand Grati getirilmiştir. 5 sınıfla eğitim veren okulun açılmasında Ferdinand Grati, Maarif Nazırı Münif Paşa ve Maarif Nezareti memurlarından Aziz Bey'in çalışmaları etkili olmuştur. Okula alınacak kitap ve ders araçları ve gereçleri için de bir defaya mahsus 3.000 kuruş ödenek verilmiştir. 1891 yılında ise 150 kuruş ödenekle körler sınıfı açılmış, bu sınıf içinde bir defaya mahsus olmak üzere 6.000 liralık ödenek verilmiştir. 1891 yılında Hamidiye Ticaret Mektebi'nin Bayezid Merkez Rüşdiyesi'ne dönüştürülmesiyle okul önce Kaptan İbrahim Paşa Mektebi'ne daha sonra ise çeşitli sebeplerden dolayı başka okullara taşınmıştır. En son Ayasofya Merkez Rüştiyesi'ne nakledilen okul, sık sık yer değiştirmesi sonucu ciddi manada öğrenci kaybı yaşamıştır. Mektep için yeni bir bina yapılarak imkanlarının ciddi manada iyileştirilmesine karar verilmiş, ancak okulun binası inşa edilememiştir.²⁵⁵ 1891 yılında körler sınıfında Türkçe, Fransızca, müzik, coğrafya ve hesap dersleri verilmektedir. 31 Ağustos 1893 tarihli Servet-i Fünûn'da yayınlanan haberle okulun

²⁵⁴ Kodaman, "II. Abdülhamid ve Aşiret Mektebi", s. 334.

²⁵⁵ Sezai Balcı, "Sultan 2. Abdülhamid Devrinde Engelli Eğitimi(1889-1909): Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi", 2. *Abdülhamid Sempozyumu*, Birinci Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, c. 2, 2014, s. 291-296, 298.

müfredatına değinilmiş, dilsiz öğrencilere hüsn-i hat, hesap, kozmografya, coğrafya, harita, resim ve tezyinat dersleri verildiği belirtilmiştir. 1886 yılında 4 yıl olan eğitim süresi 5 yıla çıkartılmış, ertesini yıl ise okuldan müzik dersleri kaldırılmıştır. Ancak amalar sınıfı öğrencilerinin bu durum üzerine okuldan ayrılmalarıyla amalar sınıfı kapatılmıştır.²⁵⁶

2.2.8. SANAYİ MEKTEPLERİ

Osmanlı Devleti'nde modern sivil teknik eğitime geçiş için her ne kadar 1847 yılında Zeytinburnu'nda bir sanayi mektebi inşa edilmek istense de mektep açılmamıştır. Benzer girişim 1862 yılında da gündeme gelmiş ancak maddi sıkıntılar sebebiyle hayata geçirilememiştir. Bu konuda en önemli adım 1861 yılında Niş'e vali olarak atanan Mithat Paşa'dan gelmiş, 1863 yılında Niş'te kimsesiz çocukların meslek sahibi olmaları için Paşa tarafından Niş İslahhanesi açılmıştır. Bu adım halk tarafından destek görünce 1865 yılında Rusçuk ve Sofya'da da birer ıslahhane açılmasını sağlamıştır. Takip eden süreçte Anadolu'da ıslahhaneler açılmaya devam etmiş ve 1868 yılında Mithat Paşa'nın çabalarıyla İstanbul Sanayi Mektebi açılmıştır. 5-14 yaş aralığında eğitim veren ıslahhanelerde, temel dini-ahlaki eğitim, terzilik, kunduracılık, dericilik, matbaacılık, marangozluk gibi meslekler öğretilmiştir. İlerleyen dönemlerde sanayi mektebi olarak anılmaya başlayan ıslahhanelerden Avrupa'ya eğitim almaları için öğrenciler gönderilmiştir. II. Abdülhamid'in sanayiyle ilgili konularla yakından ilgilenmesi ve sanayi mekteplerini çağdaştırmaya yönelik talimatları sanayi mekteplerinin canlanmasına zemin hazırlamış ve mektepler Hamidiye sıfatıyla faaliyete geçmeye başlamışlardır.²⁵⁷ Kuruluş tarihleri, mali imkanları, eğitmeni kadrosuna göre farklı seviyelerde eğitim veren sanayi mekteplerinin eğitim sürelerinde farklılık göstermektedir. Arapça, Farsça, Hesap, Kavaid-i Osmani, Kur'an-ı Kerim ve Ulûm-i Diniyye dersleri tüm mekteplerin teorik programlarında yer almaktadır. Ancak büyük vilayetlerde bu derslere ek olarak Coğrafya, Tarih, Türkçe, Fransızca, Hikmet, Kimya, Hendese, Kozmografya, Kitabet, Makine, Malumat-ı Fenniye ve resim dersleri de verilmiştir. Ayrıca terzilik, kunduracılık, marangozluk, mücellitlik, litoğraflik,

²⁵⁶ Sezai Balcı, *Osmanlı Devleti'nde Engelliler ve Engelli Eğitimi Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi*, Birinci Basım, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2013, s. 125-126.

²⁵⁷ Mehmet Ali Yıldırım, "Abdülhamid Devrinde Mesleki-Teknik Eğitimin Gelişimi: Vilayet Sanayi Mektepleri", 2. *Abdülhamid Sempozyumu*, Birinci Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, c. 2, 2014, s. 217-219.

tesviyecilik, dökümcülük, demircilik, dokumacılık ve tornacılık dersleri de verilmekle birlikte, Osmanlı Devleti'nin mektep muafiyetini sağlamasıyla mekteplerde ithal makine ve çeşitli alet ve edevatlar yer almaya başlamıştır.²⁵⁸

II. Abdülhamid döneminde kızlara da sanayi alanında eğitim imkanı sağlanmıştır. 1878 yılında İstanbul'da Üsküdar Kız Sanayi Mektebi, 1879 yılında İstanbul Aksaray'da Kız Sanayi Mektebi ve 1882-83 yılında İstanbul Cağaloğlu'nda yatılı Kız Sanayi Mektebi açılmıştır. 1898 yılında Cağaloğlu Kız Sanayi Mektebi'nde 180, Aksaray Kız Sanayi Mektebi'nde 156 öğrenci bulunmaktadır.²⁵⁹ Ayrıca Sofya, İşkodra, Bursa, Kastamonu, Sivas, Halep, Edirne, İzmir, Erzurum, Bosna, Trabzon, Diyarbakır, Bağdat, Selanik, Şam, Trablusgarp, Prezrin ve Üsküp'te de yine kız sanayi mektepleri açılmıştır.²⁶⁰ 1884 yılında iptidai sınıflarıyla beraber eğitim süresi 5 yıl olan mektebin,²⁶¹ 1892 yılına ait ders programında eğitim süresinin 7 yıla uzatıldığı görülmektedir.²⁶² II. Abdülhamid döneminde sanayi mektepleri öksüz kızlara el becerileri kazandırmayı hedeflemiştir. Yine bu dönemde ücret karşılığı hizmet veren özel kız sanayi mekteplerinin açılmasına da izin verilmiştir. 1911 yılından itibaren maddi ve yer sıkıntılarından ötürü kız sanayi mekteplerinin yatılı kısımları kapatılmıştır. Kız sanayi mektepleri 1927 yılından itibaren Kız Sanat Enstitüleri olarak yapılandırılmıştır.²⁶³

1892 yılı iptidai ve rüştiye sınıflarından oluşan kız sanayi mektebinde okutulan dersler aşağıdaki gibidir.²⁶⁴

Tablo 39. 1892 Yılı Kız Sanayi Mektebinin Ders Programı

Ders Adı	1. Yıl	2. yıl	3. Yıl	4. yıl	5. Yıl	6. Yıl	7. Yıl
Elifba ve şifahi malumat	18	-	-	-	-	-	-
Kur'an-ı Kerim	6	4	4	4	3	2	2

²⁵⁸ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 223.

²⁵⁹ Keçeci Kurt, *a.g.e.*, s. 103-105.

²⁶⁰ Keçeci Kurt, *a.g.e.*, s. 107.

²⁶¹ Keçeci Kurt, *a.g.e.*, s. 106.

²⁶² Keçeci Kurt, *a.g.e.*, s. 105.

²⁶³ Keçeci Kurt, *a.g.e.*, s. 109-110.

²⁶⁴ Keçeci Kurt, *a.g.e.*, s. 105-106.

maa'tecvid							
Ulumu dinîye	-	2	2	2	1	1	1
Kıraat ve İmla	8	6	6	6	2	1	1
Kitabet	-	-	-	-	-	1	1
Kavaid	-	-	2	3	2	-	-
Arabi	-	-	-	-	-	1	2
Farisi	-	-	-	-	-	1	1
Hüsni Hat	-	2	1	1	1	1	1
Dürüs-i eşya ve malumat-ı nafia	2	2	1	1	1	1	1
İdare-i beytiye	-	-	-	-	2	2	2
Ahlak	-	-	-	-	1	1	1
Hifzı sıhhat	-	-	-	-	-	1	1
Hesap	2	2	2	1	1	1	1
Coğrafya	-	-	-	-	2	2	2
Tarih	-	-	-	-	2	2	1
Resim ve Hendese	-	-	-	-	1	1	1
El hüneri	6	12	12	12	12	12	12
Toplam	18	30	30	30	30	30	30

2.2.9. DARÜLFÜNUN

1846 yılında Meclis-i Maarif-i Muvakkat'ın kararıyla kurulması planlanan Darülfünun'un tüm hazırlıklarının yapılarak inşa edilen binasının tamamlanmış odalarında eğitime başlanarak açılması 1863 yılını bulmuş, binası ise 1865 yılında

tamamlanmıştır. Açıldığında, fizik, kimya, biyoloji, astronomi, tarih ve coğrafya gibi dersler halka açık konferanslar şeklinde verilmiş olup bu eğitim çeşitli sebeplerle kesintilere uğramıştır. 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'yle ilmi, idari, mali ve hukuki durumu belirlenen ve Hikmet ve Edebiyat, İlm-i Hukuk ile Ulûm-i Riyaziye ve Tabiiyye bölümlerinden oluşacak bir Darülfünun-i Osmanî kurulmasına karar verilmiş, 1870 yılında yine halka açık konferanslarla eğitimine devam etmiş, ancak yöneticilerin ve halkın ilgisinin azalması sonucu 1873 yılında kapanmıştır. 1874 yılında Galatasaray Sultanisi içerisinde Hukuk, Turuk ve Maabir ve Edebiyat şubeleriyle Darülfünun-i Sultani adıyla yeniden açılrsa da ortaöğretimin yetersizliği, finans sorunları, araç-gereç eksikliği ve yeterli sayıda eğitici kadrosu oluşturulamaması sonucu 1877-1878 eğitim yılından itibaren kapanmıştır.

II. Abdülhamid'in talimatı üzerine Said Paşa Darülfünunla ilgili bir layiha hazırlamış, Avrupa ve Amerika'daki Darülfünunların 5 bölümden meydana geldiğini, Mekteb-i Sultani ve idadilerden mezun olanların Darülfünun diplomasına sahip olduktan sonra memuriyete alınmalarının üzerinde durmuş, Edebiyat ve Fünun şubelerinde okutulacak dersleri belirtmiş ve Darülfünun açılmasının devlete katkılarından söz etmiştir. II. Abdülhamid'in Darülfünun'un yeniden açılması talimatı üzerine 1900 yılında Maarif Nezareti tarafından Nizamname ve ders programları hazırlanarak Meclis-i Vükelâ'da görüşüldükten sonra Maarif Nazırı Said Paşa tarafından II. Abdülhamid'e sunulmuş ve aynı yıl II. Abdülhamid tarafından Nizamname ve ders programı yürürlüğe konulmuştur.

Öğrenim süresi 4 yıl olan 30 öğrenci kontenjanlı Ulûm-i Âliye-i Diniye Şubesi, öğrenim süresi 3 yıl olan 25 öğrenci kontenjanlı Edebiyat Şubesi ve öğrenim süresi 3 yıl olan 25 öğrenci kontenjanlı Ulûm-i Riyaziye ve Tabiiyye Şubesi ile Mekteb-i Mülkiye-i Şahane binasında eğitime başlanmış, yönetim görevi Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'nin müdürüne verilmiş, toplam 80 kişilik kontenjana girebilmek için öğrencilerin Mekteb-i Sultani, Mekteb-i Ticaret, Darüşşafaka veya Mekteb-i İdadi diplomalarından birine sahip olması ve 18 yaşını doldurmuş olup, iyi ahlaklı, bulaşıcı hastalığa ve mahkumiyete sahip olmayan öğrencilerin başvurması kararlaştırılmıştır. Darülfünun-i Şahane'de okutulması kararlaştırılan dersler aşağıdaki gibidir.²⁶⁵

²⁶⁵ Şanal, "II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim", s. 397-399.

Tablo 40. 1900 Yılı Darülfünun-i Şahane'nin Ders Programı

Ulûm-i Âliye-i Diniye Şubesi	Edebiyat Şubesi	Ulûm-i Riyaziye ve Tabiiyye
Tefsir	Edebiyat-ı Osmaniye	Cebr-i Âlâ
Hadis	Edebiyat-ı Arabiye	Hendese-i Halliye
Usûl-i Hadis	Edebiyat-ı Farisiye	Hesab-ı Tamamî ve Tefazulî
Fıkıh	Edebiyat-ı Fransaviye	Hesab-ı İhtimalî
Usûl-i Fıkıh	Tarih-i Osmanî	Hikmet-i Tabiiyye
İlm-i Kelam	Tarih-i Düvel	İlm-i Ahvâl-i Cevviye
Tarih-i Din-i İslam	Coğrafya-i Umumi ve Osmanî ve Umranî	Kimya-i Uzvî

Sonuç olarak, II. Abdülhamid döneminde yetişen kuşak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olmuş ancak devlet okulları, millet okulları ve yabancı okullar olmak üzere 3 farklı kaynaktan beslenen okullar öğrencilere farklı düşünme yolları vermiştir.²⁶⁶ Her ne kadar bu sorun II. Abdülhamid dönemine ait eğitimin ve birlik içerisinde bir toplum oluşturulmasının önünde duran bir engel olsa da, Avni Özgürel, modern eğitim konusunda bugün en sert muhaliflerinin dahi II. Abdülhamid'in hakkını teslim etmekten kaçınmadıklarını ve bugün Türkiye'de bulunan gözbebeği niteliğindeki eğitim kurumlarının neredeyse tamamının II. Abdülhamid döneminde kurulduğunu söylemiştir.²⁶⁷ Ancak II. Abdülhamid'in uyguladığı ilerlemeci ve bilimsel eğitim programı kendisine muhalif bir kuşak oluşmasına sebep olmuş her ne kadar eğitim sisteminde dini konulara ağırlık verildiyse de kendisini tahttan indiren, yine bu okullarda yetişen kuşak olmuştur.²⁶⁸ Dönemin tüm bu eğitim çalışmalarının sonucunda okullardan mezun olan ve 1908 Jön Türk devrimiyle beraber siyaset sahnesine çıkan kişilerin önemli bir kısmının ilerlemeci ve pozitivist bir düşünce biçimine sahip oldukları görülmüştür.²⁶⁹

²⁶⁶ Shaw, *a.g.e.*, s. 305.

²⁶⁷ Tosun, *a.g.e.*, s. 54.

²⁶⁸ Alkan, *a.g.e.*, s. 317

²⁶⁹ Somel, *a.g.e.*, s. 152.

III. BÖLÜM

3. II. ABDÜLHAMİD DEVRİNDE İSTANBUL'DA FAALİYET GÖSTEREN YABANCI OKULLAR

3.1. YABANCI OKULLARIN GELİŞİMİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı devletlerin okullaşmasının başlangıcı yabancıların kendilerine yakın olan mezheplerin kiliselerini ve okullarını açma konusunda Osmanlı Devleti'ndeki azınlıklara yardımcı olmaları veya kendilerine tanınan imtiyazlarla elçiliklerinin yakınlarında kendi çocukları için okul açmaları şeklinde gerçekleşmiştir. İlk olarak Müslümanlara yönelik faaliyetlerde bulunma eğiliminde olan yabancılar bu konuda başarılı olamayınca Osmanlı Devleti içerisindeki diğer dinlere mensup olan milletlere yönelmişlerdir.²⁷⁰ Dolayısıyla yabancı okullar, Osmanlı Devleti'nde bulunan azınlık okullarını kendi himayelerine alma ve Osmanlı topraklarındaki okullarını hızlı bir şekilde yaygınlaştırmak üzere iki önemli strateji uygulamışlardır.²⁷¹

Yabancı devletlerin, Osmanlı Devleti içerisindeki okullaşmalarının asıl temelini kapitülasyonlar sağlamıştır. Dolayısıyla 1535 yılında Fransızlara verilen ilk kapitülasyonla bu imtiyazların önü açılmış ve zamanla diğer devletlerde bu imtiyazlara sahip olmuşlardır. Her ne kadar kapitülasyonlar genellikle ticari ilişkilere dayansa da yabancı devletler bu imtiyazları kendi lehine kullanarak faaliyet alanlarını genişletmişler ve Osmanlı Devleti içerisindeki etkinliklerini artırmışlardır. Osmanlı Devleti'nde yabancılar bir lütuf olarak verilen bu okullar zamanla yabancı devletlerin bir hakkı olarak Osmanlı Devleti'nin karşısına çıkmış ve sayıları hızla artış göstermiştir. Bunu tetikleyen en önemli unsurlar ise özellikle 1869 yılı Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne kadar yabancıların okul açmasını yasaklayan veya düzenleyen herhangi bir kanun bulunmaması, 1856 yılında Islahat Fermanı'nın ilan edilerek Hıristiyan halkın okul, mezar, kilise açmalarının ruhsata bağlanması,²⁷² 1859 yılında Osmanlı Devleti'ndeki Amerikan misyonerlerinin faaliyetlerinin

²⁷⁰ Kılıç, *a.g.e.*, s. 55, 78.

²⁷¹ Küçüköğlü, *a.g.e.*, s. 99.

²⁷² Kılıç, *a.g.e.*, s. 57-60, 66.

kapitülasyonların kapsamına alınması,²⁷³ 1867 yılında yabancılara toprak mülkiyeti hakkının tanınmış olması²⁷⁴ ve 1875 yılında yayımlanan ve içerisinde Hıristiyanların her türlü işlerinde ve okul açmalarında kolaylık sağlanacağı yönünde madde bulunduran Adalet Fermanı'yla, azınlıklara yeni haklar verilmesi²⁷⁵ gibi sebeplerdir. Her ne kadar ilerleyen dönemlerde II. Abdülhamid birtakım önlemler almış olsa da, Ahmet Zühdü Paşa, Ahmet Cevdet Paşa, Mihran Boyacıyan gibi devlet adamları tarafından da bu okulları kontrol altına almaya yönelik çalışmalar yapılmışsa da başarıya ulaşamamıştır.²⁷⁶ Bu başarısızlığın en büyük sebebi ise okullar açan misyoner örgütlerine yapılan müdahaleler sonucunda Osmanlı Devleti'nin misyoner örgütlerini destekleyen devletlerle karşı karşıya kalmış olmasıdır.²⁷⁷ Dolayısıyla yabancı devletler misyonerlerini ve kurumlarını hukukî açıdan destekledikleri gibi maddi açıdan da desteklemişlerdir. 1880'li yıllarda okullarına 600.000 frank yardım yapan Fransa, 1900'lü yıllarda yardımını 800.000 franka çıkarmış, 1910 yılında 1.000.000, 1914 yılında ise bu miktar 1.270.000 frankı bulmuştur. Rusya'da bu miktara yakın parayı okulları için ayırırken, İtalya'nın okullarına ayırdığı miktar 1.000.0000 frank kadardır. 1886 yılında okullar için 200.000 dolar harcayan Amerika'nın ve 1914 yılında yabancı kültürel kuruluşlar tarafından Amerikan okullarında kullanılmak üzere 39.524.000 dolar yardımları olmuştur.²⁷⁸

13 Eylül 1891 yılında Mihran Boyacıyan tarafından hazırlanan raporda Beyrut'ta bulunan yabancı okullara bağlı buldukları devletler tarafından yapılan yardım miktarları aşağıdaki gibidir.²⁷⁹

Tablo 41. 1891 Yılında Mihran Boyacıyan Tarafından Hazırlanan Rapora Göre Beyrut'ta Bulunan Yabancı Okullara Bağlı Buldukları Devletler Tarafından Yapılan Yardım Miktarları

Fransız Okulları	140.000
İngiliz Okullar	125.000
Alman Okulları	85.000

²⁷³ Küçüköğlü, *a.g.e.*, s. 93.

²⁷⁴ Ceyhan Demirtaş, *Haç'lı Emperyalizm*, Birinci Basım, İstanbul: Habora Kitabevi, 1967, s. 103.

²⁷⁵ Yıldız, *a.g.e.*, s. 99.

²⁷⁶ Kılıç, *a.g.e.*, s. 78-79.

²⁷⁷ Alan, "*Sultan 2. Abdülhamid'in Hristiyan Misyonerlerini ve Kurumlarını Denetleme*", s. 210.

²⁷⁸ Küçüköğlü, *a.g.e.*, s. 104-105.

²⁷⁹ Alan, "*Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyoner Okulları*", s. 161-162, Kılıç, *a.g.e.*, s. 64, Vahapoğlu, *a.g.e.*, s. 15, 166.

Rus Okulları	5.000
İtalyan Okulları	32.000
Amerikan Okulları	100.000

Yukarıda belirtmiş olduğumuz yardımların yanında yabancı okullara Müslüman Türklerde dahil olmak üzere halktan sağlanan yardımlar ve düzenledikleri çeşitli faaliyetlerde gelir kaynağı oluşturmaktadır.²⁸⁰

Okulları açan ve yöneten misyoner teşkilatları okulların faaliyetlerini kendileri organize etmiş ve okul yöneticilerini kendileri atamışlardır. Okullarda danışman olarak faydalandıkları yerli halk ise ancak misyonerlerin istedikleri niteliklere kavuşmaları durumunda okul yönetiminde görevlendirilmiştir.²⁸¹ Türkler gibi Araplarında çok fazla ilgi göstermediği yabancı okullara devam eden Müslüman öğrenciler, prens, paşa, banka müdürü, komisyoncu, tıp doktoru, hukukçu, irat sahibi gibi genellikle okumuş ve yüksek mevkili ailelerin çocukları olmuşlardır.²⁸²

Osmanlı Devleti'nde Amerika, Fransa, İngiltere, İtalya, Avusturya, Almanya, Rusya, Bulgaristan ve İran tarafından yabancı okullar açılmıştır.²⁸³ Yabancı okulların Osmanlı Devleti içerisinde batılı anlamda okulların açılmasının zeminini hazırlamakla beraber,²⁸⁴ toplumda yabancı dil bilenlerin sayısının artması, kızların eğitime katkı sağlamaları gibi olumlu gösterilebilecek faaliyetleri olsa da²⁸⁵ genellikle azınlıkların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde açılan bu okullar,²⁸⁶ Hıristiyanların bağımsızlık fikirlerini desteklemesi sonucu Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını hızlandırmış,²⁸⁷ zamanla Türklerin de yabancı okullara ilgi duyarak çocuklarını bu okullara göndermeleri sonucu,²⁸⁸ her okulun mensup olduğu devletin yabancı dilini yayması ve misyonerlerce kurulup yönetildiği için dini boyutları da olması sebebiyle çeşitli yönlerden gerçekleşen kültürel etkilenme²⁸⁹ sonucu özellikle Tanzimat döneminde

²⁸⁰ Vahapoğlu, *a.g.e.*, s. 166.

²⁸¹ Küçüköğlü, *a.g.e.*, s. 100.

²⁸² Kılıç, *a.g.e.*, s. 73, 78.

²⁸³ Küçüköğlü, *a.g.e.*, s. 98.

²⁸⁴ Kılıç, *a.g.e.*, s. 76, Güven, *a.g.e.*, s. 177.

²⁸⁵ Akyüz, *a.g.e.*, s. 247.

²⁸⁶ Tosun, *a.g.e.*, s. 6.

²⁸⁷ Kılıç, *a.g.e.*, s. 76.

²⁸⁸ İsmail Güven, *Türk Eğitim Tarihi*, Birinci Basım, Ankara: Naturel Yayıncılık, 2010, s. 175.

²⁸⁹ Küçüköğlü, *a.g.e.*, s. 107.

Türk öğrencilerde dahil olmak üzere öğrencilerin bir kısmının Batı hayranı olarak yetişmesine sebep olmuştur.²⁹⁰

Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren yabancı okulların sayılarına değinecek olursak, bu okulların sayılarında ruhsatsız okulların değerlendirmeye alınıp alınmaması, okulların sayılarıyla ilgili yeterli kaynakların olmayışı²⁹¹ gibi nedenlerle çeşitli farklılıklar olmakla beraber en azından bir fikir verebilmesi açısından yıllara göre dağılımı aşağıdaki gibidir.

1870-1890:²⁹²

Tablo 42. 1870-1890 Yılları Arasında Tespit Edilen Yabancı Okulların Sayıları

Fransa	72
İngiltere	83
Amerika	465
Avusturya	7
Almanya	7
İtalya	24
Rusya	44
İran	2
Yunan	3

1897:²⁹³

Tablo 43. 1897 Yılı Tespit Edilen Yabancı Okulların Sayıları

Fransa	127
İngiltere	60
İtalya	22
Almanya	22
Rusya	7
Avusturya	11

²⁹⁰ Akyüz, a.g.e., s. 375.

²⁹¹ Sevinç, *Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetleri*, s. 166.

²⁹² Sevinç, *Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetleri*, s. 164, Alan, *Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyoner Okulları*, s. 169-170, Vahapoğlu, a.g.e., s. 171, Gürbüz, a.g.e., s. 23.

²⁹³ Shaw-Shaw, a.g.e., s. 33, Sevinç, *Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetleri*, s. 165.

Amerika	131
İran	2
Sırbistan	1

1897 yılına ait bu istatistikte toplam okul sayısı 383 olmakla beraber Zühdü Paşa tarafından 1894 yılında hazırlanan raporda sayı yukarıda belirttiğimiz sebeplerden ötürü 413'tür.²⁹⁴

Birinci Dünya Savaşı öncesinde:²⁹⁵

Tablo 44. Birinci Dünya Savaşı Öncesi Tespit Edilen Yabancı Okulların Sayıları

Fransa	530
Amerika	273
İngiltere	126
Rusya	105
İtalya	67
Almanya	23

Birinci Dünya Savaşı'ndaki duruma dair verdiğimiz istatistiğin yanında çeşitli kaynaklarda bu sayı değişmektedir. Örneğin; Hak Gazetesinde yayımlanan bir yazısında Ahmet Ağaoğlu, toplam yabancı okul sayısını 1.506 olarak vermiş, yine Necdet Sevinç'in eserinde zikrettiği üzere başka kaynaklarda bu sayı 4.600 ve 4.024 olarak zikredilmiştir.²⁹⁶ Yine İsmail Güven de eserinde Birinci Dünya Savaşı öncesine ait Osmanlı Devleti topraklarında 500 Fransız okulu, 675 Amerikan okulu ve 178 İngiliz okulu olmak üzere sadece bu üç devletin kurmuş olduğu tespit edilen okul sayısını toplamda 1.353 olarak zikretmiştir.²⁹⁷

Yabancı okullara rağbetin ve dolayısıyla bu rağbetle beraber artış sebeplerini eğitim açısından inceleyecek olursak, sanat öğrenmeye yetenekli ancak fakir olan öğrencilerin eğitimleri belirli bir aşamadan itibaren yabancı okullarca mali yönden desteklenmiştir. Bununla birlikte yabancı okulların ders programları okulların faaliyet

²⁹⁴ Sevinç, *Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetleri*, s. 166.

²⁹⁵ Ergün, *a.g.e.*, s. 55, Sevinç, *Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetleri*, s. 170.

²⁹⁶ Sevinç, *Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetleri*, s. 170-171.

²⁹⁷ Güven, *a.g.e.*, s. 174.

gösterdiği bölgelerin ve yerleşim yerlerinin ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş ve eğitim alanında yeterli bilgi ve donanıma sahip öğretmenler tarafından verilmiştir. Eğitim kurumlarına öğrenci kabulü konusunda okulların derecesine göre yaş sınırını getiren yabancı okullara misyoner örgütleri de ciddi mali yardımlarda bulunmuşlar ve okulları ekonomik yönden güçlendirmişlerdir.²⁹⁸

1893 yılında yabancı okul sayısı İstanbul'da 57 iken²⁹⁹ 1905 yılında bu sayı 6 İngiliz, 46 Fransız, 4 Amerikan, 4 Alman, 4 İtalyan, 3 Avusturya, 1 İran, 3 Rus okulu olmak üzere toplam 71'i bulmuştur.³⁰⁰ Birinci Dünya Savaşı başladığında kapitülasyonların kaldırılmasıyla beraber içeriden vurulmamak için yabancı okulların büyük kısmını kapatan Osmanlı Devleti, müttefikleri olan Avusturya ve Alman okulları olmak üzere İran ve Amerika'nın okullarını da kapatmamıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında kapatılmayan ve İstanbul'da faaliyet gösteren bu okullar aşağıdaki gibidir.³⁰¹

Tablo 45. Birinci Dünya Savaşı Sırasında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Yabancı Okullar

İtalyan Okulları	Beyoğlu Prens Ami Duo Okulu, Ağahamam İtalyan Okulu, Yenimahalle İtalyan Okulu, Büyükdere İtalyan Okulu.
İran Okulları	Debistani İraniyan Okulu
Avusturya Okulları	Beyoğlu Avusturya Okulu, Galata Sen Jorj Okulu, Beyoğlu Santa Maria Okulu.
Alman Okulları	Beyoğlu Alman Okulu, Boğaziçi Bebek Alman Okulu, Yedikule Alman Okulu, Haydarpaşa Alman Okulu.
Amerikan Okulları	Robert Koleji, Amerikan Kız Okulu, Arnavutköy Amerikan Kız Koleji.

Günümüzde İstanbul'da faaliyetine devam eden yabancı okullar, Robert Koleji, Galatasaray Lisesi, Amerikan Kız Lisesi, Alman Lisesi, Sankt Georg Avusturya Kız Lisesi, Sankt Georg Avusturya Lisesi ve Ticaret Ortaokulu, Saint Benoit Fransız Lisesi, Dame De Sion Fransız Kız Lisesi, Joseph Fransız Lisesi, İtalyan Lisesi, Amiral

²⁹⁸ Alan, *Sultan II. Abdülhamid'in Hristiyan Misyonerleri ve Kurumlarını Denetleme*, s. 199-200.

²⁹⁹ Gürbüz, *a.g.e.*, s. 23.

³⁰⁰ Kılıç, *a.g.e.*, s. 69.

³⁰¹ Sevinç, *Ajan Okulları*, s. 83.

Briston Hemşirelik Meslek Lisesi, Saint Pulcherie Fransız Kız Ortaokulu, İtalyan Kız Ortaokulu, Saint Michel Erkek Lisesi, Milletlerarası Okul'dur.³⁰²

3.2. YABANCI OKULLARIN FAALİYETLERİ

Yabancı okullar ilk olarak Hıristiyanlığı yaymak, kendi din ve mezheplerine mensup insanlar yetiştirmek amacıyla açılmış olmakla beraber ilerleyen yıllarda siyasi, kültürel ve ekonomik çıkarlar ekseninde faaliyet göstermeye başlamışlardır.³⁰³ Dolayısıyla yabancı devletlerin okulları açtıkları yerler genellikle Osmanlı Devleti'nin etnik sorunlar yaşadığı, Türk olmayan Müslümanların yaşadıkları, devletin yer altı ve yer üstü zenginliklerinin bulunduğu ve stratejik öneme sahip bölgeler olmuştur.³⁰⁴ Dolayısıyla bu okullar Osmanlı Devleti tarafından denetlenemediğinden Rum, Ermeni, Yahudi, Bulgar ve Arap toplulukları üzerinde kısıktıcı faaliyetlerde bulunmuşlardır.³⁰⁵ Örnek verecek olursak, Kumkapı'da Cizvit Mektebi rahiplerinden Berliyon tarafından havuzlu isimli Rum kilisesinde halka dağıtılan ve Rum Katolikleriyle Rum Ortodoks kiliselerinin birleştirilmesini aşıl原因an içeriği nedeniyle halk arasında fitneye sebep olacak faaliyetlere girişilmiştir.³⁰⁶ Yine Dersaadet Bulgar Mektebi öğretmenliğine atanan Siroz Bulgar reisi ruhanisi eski Türkçe yazarı "Kelef", Bulgar fitnecilerinin en azılılarından olup eşkiyalara destek verdiği ve halkı fitneye teşvik etmesinden dolayı Osmanlı Devleti tarafından tutuklanarak Trablusgarp'a sürgün edilirken affedilmiştir. Yine Rumeli vilayetindeki Bulgar mektebi müfettişliğine atanan Taşfolmozof'un hareketleri şüpheli olduğundan bu gibi şahısların öğretmenlikte çalıştırılmasını Osmanlı yönetimi uygunsuz bulmuş, şahsın Dersaadet'ten sürülmesi yönünde karar almıştır.³⁰⁷

Osmanlı yönetimi gerek Dersaadet ve gerekse taşrada bulunan gayrimüslim ve yabancıların gerçekleştirdiği ödül dağıtım töreninde mekteplerin müdürleri ve öğretmenleri tarafından bazı uygunsuz konuşmalar yapıldığı haberini almış, bu gibi durumlara meydan verilmemesi konusunda, ilgili yerlerdeki memurların adı geçen

³⁰² Kılıç, *a.g.e.*, s. 158.

³⁰³ Arıç, *a.g.e.*, s. 156.

³⁰⁴ Kılıç, *a.g.e.*, s. 75.

³⁰⁵ Günay, *a.g.e.*, s. 191.

³⁰⁶ BOA, DH. TMIK. M., 244/2/1325R.

³⁰⁷ BOA, A. MTZ. (04), 122/71/1322Ş.

mekteplerdeki ödül dağıtım törenlerinde bulunarak uygunsuz bir konuşma yapılması halinde gereğinin yapılması üzerine karar yayımlamıştır.³⁰⁸

Konuyla ilgili detaylı örnekleri okulların başlıkları altında vermeyi tercih ettik. Son olarak Amerikan okullarıyla ilgili bazı faaliyetlere de yer verelim. 1864 yılından itibaren Robert Koleji, her yıl artan bir kontenjanı Bulgar öğrenciler için ayırmış ve burada yetişen öğrenciler arasında Bulgar isyanının elebaşları ortaya çıkmıştır.³⁰⁹ 1908 yılından itibaren Amerikan okullarına rağbet göstermeye başlayan Müslüman öğrencilere Hıristiyanlık propagandası yapılmış, öğrencilerin milli ve dini duyguları zayıflatılarak Amerikan tarzı bir hayat benimsetilmeye çalışılmıştır. Robert Koleji ve Beyrut Amerikan Koleji gibi bazı Amerikan okullarında Müslüman öğrencilere de her gün kiliseye gitmeleri ve burada yapılan dualara katılmaları zorunlu tutulmuştur.³¹⁰ İsmet İnönü, 25 Eylül 1920 yılında Fransızların Birinci Dünya Savaşı sırasında Gaziantep'te egemenlik kurmalarını sağlamak amacıyla Amerikan kolejlerinin Fransızların hareket üssü olduğunu, kolejlerin içerisine top yerleştirildiğini ve ambar olarak kullandıklarını ifade etmiştir.³¹¹ Yine milli mücadele döneminde Merzifon Amerikan Koleji'nde Pontus gizli teşkilatının yöneticileri saklanmış ve Pontusculuk faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için önemli çalışmalar bu kolejde yürütülmüştür.³¹² Ankara Hükümeti, örgüt hakkında bilgi toplamaya başlayınca Merzifon'daki örgüt tarafından kolejin Türkçe öğretmeni Mehmet Zeki Efendinin ihbarcı olduğu düşünülmüş ve 14 Şubat 1912 tarihinde okulun civarında öldürülmüştür.³¹³ Dolayısıyla milli mücadele döneminde işgalci devletlere karargah olan Amerikan okulları için Mustafa Kemal Atatürk bunların mektep değil, ülkemizdeki düşmanın işgali altındaki kaleler olduğunu söylemiştir. Yine konuyla ilgili Maarif Vekili Hamdullah Suphi 1921 yılının Şubat ayında TBMM'de yaptığı konuşmada bazı mahsurları olmasa Türkiye dahilinde tek bir yabancı okulunu bırakmayacağını ancak bu meselenin dahili olduğu kadar harici bir mesele de olduğunu söylemiştir.³¹⁴ Yine Mustafa Kemal Atatürk, Heyeti Temsiliye namına, 31 Ocak 1920 yılında Bursa'da 56. Fırka Kumandanlığı'nda Maraş'ta püskürtülen Ermeni komitecileri ile Fransız generalinin Amerikan kolejine

³⁰⁸ BOA, Y. PRK. MF., 3/15/1311Ş.

³⁰⁹ Vahapoğlu, *a.g.e.*, s. 180.

³¹⁰ Erkek, *a.g.e.*, s. 128-129.

³¹¹ Kılıç, *a.g.e.*, s. 175.

³¹² Vahapoğlu, *a.g.e.*, s. 181.

³¹³ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 49.

³¹⁴ Alan, *Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyoner Okulları*, s. 191.

sığındığını ve koleje Amerika bayrağının çekildiğini bildirmiştir. Yine 28 Şubat 1920 yılında Kuvayi Milliye birliklerinin Karalök denilen yere taarruz ettiği sırada beyaz bayrak açarak teslim olduğunu bildiren Fransız askerlerini teslim almaya giden askerlere, Kızılhaç bayrağı çekilmiş olan Amerikan Yetimler Evi'nden ateş açılması sonucu 3 er asker şehit olmuş, 3 er asker de yaralanmıştır.³¹⁵ Sadettin Paşa ile İbrahim Cemal Efendi'nin Bitlis olaylarıyla ilgili hazırlamış oldukları raporda da Ermenileri isyana sevk eden şahsın Bitlis'teki Amerikan kolejini yöneten kişi olduğu belirtilmiştir.³¹⁶ Amerika'nın bu yıkıcı faaliyetlerinden rahatsız olan Harput halkından 61 kişi, Ermeni çocuklarını fikren ve mesleken şaşırtarak karışıklığa sebep olan Amerikalı misyonerlerin bölgede bulunmasını istemediklerini bildirerek, Amerikan mektebinin kaldırılması için 19 Kasım 1895 yılında Osmanlı Devleti'ne dilekçe vermişlerdir.³¹⁷ Bulgar isyanının bastırılmasıyla ilgili olarak da Robert Koleji'nin müdürü G. Washburn ile kolejin öğretim üyesi A. Long Avrupalılara abartılı ve gerçek dışı bilgiler ulaştırmış ve Batı basınında yayınlanan bu haberler doğrultusunda başta İngiltere olmak üzere Batı kamuoyunda Türklere karşı büyük bir tepki meydana gelerek, İngiltere'nin birçok şehrinde Osmanlı Devleti aleyhine mitingler düzenlenmiş ve Bulgarlara para toplamak amacıyla yardım teşkilatları kurulmakla birlikte konunun büyük devletlerin gündemine taşınmasına sebep olmuşlardır.³¹⁸

3.3. YABANCI OKULLARIN YAPISI

Yabancı okullar eğitim programlarında mensubu oldukları devletin okullarının programlarını ve ders kitaplarını kabul etmiş olmakla beraber, Türklük aleyhindeki yazılarda Türk tebaasından olan öğrencilere okutulmuş ve öğretilmiştir. Konuyla ilgili olarak İstanbul Alman Lisesi müdürü Dr. Richard Pröyzer, Tanzimat sonrasının yabancı okulları hakkında, birçoğunun misafir oldukları ülkeye hizmet etmeye önem vermediklerini ve Türkçenin ihmal edilerek öğrencilerin ilgilerinin okulların mensup oldukları devlete yöneltildiğini, bazı okullarda çocukların dini merasimlere götürüldüğünü ve bazen öğrencilerin suçlarını affettirmek için haçın dahi

³¹⁵ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 61, 73.

³¹⁶ Sevinç, *Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetleri*, s. 175.

³¹⁷ Vahdettin Atik, *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri(1839-1895)*, Birinci Basım, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı, c. 1, 2007, s. 213.

³¹⁸ Erkek, *a.g.e.*, s. 135.

öptürüldüğünü ifade etmiştir.³¹⁹ Yabancı okullarda sıkı bir Hıristiyanlık eğitimi ve telkini yapılmış, okulların mensup olduğu devletlerin dini ve milli günleri kutlanmış ve öğrencilerde bu kutlamalara iştirak ettirilmiştir. Kendi dilleriyle eğitim veren okullarda Türkçe seçmeli dersler arasında yer alan ikinci derece ders olarak okutulmuştur. Örneğin 1583 yılında açılan Saint Benoit Lisesi, Türkçe dersine 1683 yılından itibaren müfredatında yer vermiştir.³²⁰

Yabancı okulların yöneticilerinin atanması ve okullar aracılığıyla uygulanacak olan faaliyetlerin seçilerek yürütülmesi okulları himaye eden misyoner teşkilatlarınca gerçekleştirilmiştir.³²¹ Örneğin ABD başkanı WILSON'un yakın arkadaşı sanayici Cleveland H. Dodge, 1909 yılında Robert Koleji idare meclisi başkanlığı görevini üstlenerek yabancı okul yöneticiliği yapan siyasi ve ekonomik gücü olan yöneticilerden birisi olmuştur. Dodge'nin oğlu Bayard de Suriye Protestan Koleji'nin başkanlığını yapmıştır. Seçilmiş yöneticilerin dışında okulların bölgesel nitelikli stratejilerinde danışman olarak görev alan yerli halk ise alınan kararlarda belirleyici bir konuma sahip olmamakla beraber ancak misyoner teşkilatlarının belirlediği nitelikleri ulaşmaları halinde karar organlarında yer alabilmiştir. Yöneticilerin yanında yabancı okullarda görev yapan öğretmenler de milli veya misyoner teşkilatlarına mensup, dini ve milli duygulara hizmet etmek ve yeni insanlar kazanmak idealine sahip, çeşitli ve halka yakın teması kolaylaştıracak mesleklerde ve çalışacakları bölgeye gelmeden önce bölge hakkında özel eğitim gören kişilerdir. Yabancı okullar ancak yeterli sayıda öğretmen bulamadıkları takdirde azınlıklardan ve Türklerden olmak üzere kadrolarına yerli halktan öğretmen katmışlardır.³²² Robert Koleji'nin mezun Türk öğrencilerinden olan Hüseyin Bey, kolejin öğretim kadrosuna katılmış ayrıca Lozan konferansında da Türk delegasyonuna sekreterlik yapmıştır.³²³ Yabancı okulların son dönem Osmanlı Devlet yönetimine etkisini görmek için Osmanlı Devleti'nin kurumlarındaki milletlere bakmakta fayda görüyoruz. 1877 yılında Osmanlı meclisinde bulunan toplam 115 milletvekilinin 69'u Müslümanken geriye kalan 46'sı Rum, Ermeni ve Yahudilerden meydana gelmektedir. 1908 yılında Meclis-i Mebusan'da ise görev alan 270

³¹⁹ Sevinç, *Ajan Okulları*, s. 73-75.

³²⁰ Tozlu, *a.g.e.*, s. 282-283, 291-292.

³²¹ Küçüköğlü, *a.g.e.*, s. 100.

³²² Vahapoğlu, *a.g.e.*, s. 112, 176, 180-182.

³²³ Tozlu, *a.g.e.*, s. 43.

milletvekilinin 142'si Türk, 60'ı Arap, 25'i Arnavut, 23'ü Rum, 12'si Ermeni, 5'i Yahudi, 4'ü Bulgar, 3'ü Sırp ve 1'i de Roman'dır.

Yukarıdaki vermiş olduğumuz bilgilerle beraber, 1844 yılında Osmanlı Devleti'nde Dışişleri Bakanlığı'nda görev yapan Müslümanların oranı %71 iken 1897 yılında Müslümanların oranı %55'tir. Bu oranlarla beraber 1912 yılındaki İstanbul'da bankerlik faaliyetinde bulunan 40 özel kurumun 12'si Rum, 12'si Ermeni ve 16'sı Yahudi olmak üzere tamamı azınlıklara aittir. Osmanlı maden yataklarının işletmesinin büyük bir kısmında azınlıklara ait olmakla beraber 19. yüzyılda İstanbul tahvil ve hisse senetleri borsası ve kuyumculuk, sarraflık, bankacılık, mimarlık, kumaş ticareti, halı toptancılığı ve makine sanayi gibi alanlarda da azınlıklar hakim konumda bulunmaktadır.³²⁴

3.4. YABANCI OKULLARIN DENETİMİ

Osmanlı Devleti'nde kuruluş amacı itibariyle doğrudan doğruya yabancı okulları denetim altına alma amacı gütmemekle beraber eğitim işlerinden sorumlu olan ve tüm eğitim-öğretim kurumlarının yeniden sınıflandırılmasını ve oluşturulmasını bir düzene oturtan ve ülkenin eğitimle ilgili meselelerini müzakere ederek gereken reformları yapma amacı taşıyan eğitim alanında düzeleme niteliğindeki ilk kurum 1845 yılında kurulan Meclis-i Maarif-i Umumi'dir.³²⁵ 1868 yılında ise kiliselerin, kilise okullarının, azınlık ve yabancı okulların, Hristiyan hastanelerinin, gayrimüslimlerin cemaat dernek ve yardım kurumlarının gümrükten geçen sandıklarının denetlenmesi amacıyla Gümrük Nizamnamesi yayınlanmıştır.³²⁶ Dolayısıyla Osmanlı yönetimi yabancı memleketlerden gelen kitap ve dergilerin kontrol edilmesine daha çok özenilmesi yönünde karar almıştır.³²⁷ Ayrıca Osmanlı yönetimi tarafından çeşitli mezhep rahiplerinin kendi kiliselerinden başka kiliselere hiçbir şekilde evrak ve benzeri şeyleri dağıtamayacağı ve aşılama hareketlerinden uzak durmaları konusunda karar da alınmıştır.³²⁸

³²⁴ Küçüköğlü, *a.g.e.*, s. 136-138.

³²⁵ Alan, *Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyoner Okulları*, s. 149.

³²⁶ Günay, *a.g.e.*, s. 191.

³²⁷ BOA, Y. PRK. ZB., 25/115/1318Ca.

³²⁸ BOA, DH. TMIK. M., 244/2/1325R.

Osmanlı Devleti'nde yabancı okullara yönelik ilk yasal denetim 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile getirilmiştir. Nizamname ağırlıklı olarak Osmanlı Devleti'nin eğitim sorunlarına çözümler aramakla beraber, özel okulların tanımını yaparak, okulların ruhsatsız olarak faaliyetlerine devam etmesinin mümkün olmaması ve ruhsat alınması şartı aranmasının gereğini belirtmektedir.³²⁹ Anadolu'da ve Osmanlı memleketlerinde misyonerler tarafından ruhsat izni olmayan mektepler açılması ve bu konuda göz yuman memurların sorumlu tutulması konusunda karar alınmıştır.³³⁰ Dolayısıyla nizamnameye göre yabancılarca açılan okullar özel okul statüsünde değerlendirmekte³³¹ ve okul açılabilmesi için karar makamı taşrada Maarif idaresi ile vali, İstanbul'da Maarif Nezaretidir.³³² Nizamnameyle birlikte ayrıca özel okulları Müslüman ve gayrimüslimlerin yanında yabancı kişilerce açılabileceği hükmü de getirilmiştir.³³³ Bununla beraber Nizamnameyle yabancı okullarda görev yapacak öğretmenlerin Maarif Nezaretince veya buldukları yerlerdeki mahalli Maarif idareleri tarafından verilen tasdikli diplomalarının olmasının, okulun ders cetvellerinin ve okutulacak ders kitaplarının yine Maarif Nezaretince veya buldukları mahalli Maarif idarelerince onaylanmasının, okullarda genel adaba, terbiyeye ve ahlak kurallarına uyularak Osmanlı Devleti'nin takip ettiği politikaya aykırı eğitim yapılmamasının düzenlemeleri getirilmiştir.³³⁴ Ayrıca bu nizamnameyle Müslümanlarla gayrimüslim çocuklarının bir arada eğitim görmesi de öngörülmüştür.³³⁵ Ruhsat için müracaat tarihinden itibaren 6 ay içerisinde Osmanlı makamlarınca cevap verilmemesi durumunda okul izne bağlı olmadan açılabilmektedir.³³⁶ Okulların iki kısma ayrıldığı nizamnameye göre devlet kendi okullarının bütün sorumluluğunu üstlenirken,³³⁷ özel okulların tesis, yönetim ve finansmanlarının kuruculara ait olduğu belirtilmiştir.³³⁸ Yabancı okullarda öğrenim gören öğrencilerin çeşitli nedenlerle dövülmesi veya onlara yakışsız sözler söylenmesi yasaklanmış, bu yasağı çiğneyenlerin özel talimata göre

³²⁹ Alan, *Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyoner Okulları*, s. 153-155.

³³⁰ BOA, DH. MKT., 2267/51/1317B.

³³¹ Kılıç, *a.g.e.*, s. 65.

³³² Özbek, *a.g.e.*, s. 128.

³³³ Yıldız, *a.g.e.*, s. 98.

³³⁴ Alan, *Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyoner Okulları*, s. 158, Akyüz, *a.g.e.*, s. 173, Büyükkarcı, *İstanbul Sankt Georg Avusturya Lisesi*, s. 73.

³³⁵ Güven, *a.g.e.*, s. 175.

³³⁶ Alan, *Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyoner Okulları*, s. 160.

³³⁷ Özbek, *a.g.e.*, s. 127.

³³⁸ Alan, *Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyoner Okulları*, s. 157, 160.

cezalandırılmalarının gerektiği³³⁹ ve müfettişlerin bu okulları düzenli olarak denetleyeceği belirtilmiştir.³⁴⁰ Konumuz gereği yabancı okulların denetlenmesini anlatsak da Osmanlı yönetimi sadece yabancı okulları değil gayrimüslim okullarını da denetlemiştir. Örnek verecek olursak; Burdur'da Protestan cemaati olmadığı halde Rum ve Ermenilerden Protestanlığa giren birkaç kimse için kilise ve mektep inşasına teşebbüs edildiğinin haber alınması üzerine ruhsatı olmadıkça mektep veya mabet inşa edilmesine izin verilmemesi ve Konya marif müdürünün hemen oraya giderek teftişte bulunması kararı alınmıştır.³⁴¹ Ayrıca gayrimüslim mekteplerinin içlerine de teftişler gerçekleştirilmiştir. Bu teftişler sırasında Kumkapı'da bulunan Ermeni Kız Mektebi'nde el ile işlenmiş ve duvara asılmış bir Osmanlı Asya haritasının Van ve Erzurum vilayetleriyle Rusya cihetindeki Türkistan'ın bir kısmı üzerine büyük harflerle Ermenistan yazılı olduğu görülmesiyle harita ortadan kaldırılmış ve benzeri durumlara bir daha meydan verilmemesi konusu Ermeni patrikhanesine yazılmıştır.³⁴²

23 Aralık 1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasi ile gayrimüslimleri de Osmanlı kimliği içerisinde tutmak isteyen Osmanlı Devleti,³⁴³ kanuna uymak şartıyla her Osmanlı vatandaşına özel öğretim yapabilme serbestliği getirmiş ve din eğitimi dışındaki eğitimin müşterek programlar ve metotlarla yapılması hükmünü koymuştur. 6 Mayıs 1886 yılında, yabancı ve azınlık okullarını sürekli olarak teftiş etmek, okulların programları dışına çıkmalarını ve ruhsatsız olarak açılmalarını engellemek, yeni baştan açılacak olan okulların formalite işlemlerini yerine getirmek, ruhsatsız okulları ruhsata bağlamak, İstanbul dışında bulunan azınlık ve yabancı okullar hakkında vilayetten ve maarif müdürlüklerinden sorulacak sorulara cevap vermek ve okulların teftişleri sırasında görülen yolsuzluklara dair genel imtihanlarda bulunmak üzere okullara mümeyyiz olmak amacıyla Maarif Nezareti'ne bağlı müstakil bir daire olarak kurulan Mekatib-i Gayri Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği kurulmuştur. Ayrıca 1891 yılında Zühtü Paşa ve Mihran Boyacıyan, 1893 yılında yine Zühdü Paşa ve 1898 yılında Şakir Paşa tarafından yabancı okulların durumları ve faaliyetleriyle ilgili raporlar hazırlanmıştır.³⁴⁴ Ayrıca yabancı okullarda ruhsatsız ve zararlı piyesler oynatılmaması için Osmanlı yönetimi, inceleme memurları tarafından teftiş edilerek

³³⁹ Alan, *Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyoner Okulları*, s. 156, Akyüz, *a.g.e.*, s. 173.

³⁴⁰ Erkek, *a.g.e.*, s. 155.

³⁴¹ BOA, Y. PRK. MF., 2/90/1310Z.

³⁴² BOA, Y. PRK. MF., 3/15/1311Ş.

³⁴³ Kılıç, *a.g.e.*, s. 67.

³⁴⁴ Alan, *Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyoner Okulları*, s. 168-170.

izin verilmiş olan oyunların sayılarını ve isimlerini belirten bir defter düzenlenmesini ve ruhsat verilecek oyunlar içinde ayrıca bilgi verilmesini ve taşrada oynanabilecek piyeslerin devlet şerefini zedelememesine dikkat edilmesi ve vilayetlerde piyeslerin teftiş edilerek ruhsat verilmesine dair karar almıştır.³⁴⁵

Meşrutiyetin ilanından itibaren Maarif Nezareti tarafından yabancı ve gayrimüslim okullarının denetim çalışmalarına daha büyük önem verilmiş ve Emrullah Efendi tarafından hazırlanan 1909 tarihli Maarif-i Umumiye Kanunu yabancı elçiliklerin ve patrikhanenin baskısıyla daha çıkmadan engellenmiştir.³⁴⁶ Osmanlı Devleti'nin misyonerlerin kurumlarını denetim çalışmalarına misyoner örgütlerine mensup kişilerce, örgütlerin bağlı olduğu konsolosluklarca veya direk örgütlerin bağlı olduğu devletler tarafından çok sert tepkiler verilmiştir. Memurlar veya müfettişler bir okulu teftiş etmek istediklerinde okula kabul edilmemekle beraber konsolosluklar aracılığıyla okulun denetlenmesine engel olunmuştur. Osmanlı yönetimine gösterilen tepkiler genellikle devletler veya sefaretlerce yapılan tehditler, diğer misyoner kurumlarıyla eşit muamele görme isteği ve zararlı yayınların dışarıdan Osmanlı topraklarına sokulamaması veya içeride yayımlanmasına yasak getirilmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Osmanlı Devleti'ni tehdit eden ve bu konuda haddini en ciddi şekilde aşan devlet, isteklerinin kabul edilmemesi halinde Osmanlı'yı karasularına savaş gemisi göndermekle tehdit eden Amerika'dır. Konuyla alakalı olarak bir başka örnek ise Latin rahipleri ve onların dini mekanları hakkında alınan kararlardan Osmanlı'nın vazgeçmemesi durumunda Avusturya'nın Osmanlı Devleti'nin hoşuna gitmeyecek bazı uygulamalarda bulunacağı tehdidini yapan Avusturya sefiridir.³⁴⁷ Ayrıca yabancı okullara Müslüman öğrencilerin devamının engellenmesi konusunda da Osmanlı Devleti tarafından çok ciddi çabalar sarfedilmiştir.³⁴⁸

Abdülhamid döneminde Osmanlı Devleti'nde elçilik görevini yürüten Samuel C. Cox hatıratında, Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerindeki Amerikan faaliyetlerine karşı denetimleri hakkında, Maarif Nezareti'ndeki sansür heyetinin izni olmaksızın hiçbir kitabın basılmadığını ve satışa sunulmadığını, hükümet yetkililerinin zaman zaman temsilcileri tutukladığını, kitaplara el koyduğunu veya merkezi hükümetin satış

³⁴⁵ BOA, MF. MKT., 477/27/1317B.

³⁴⁶ Kılıç, *a.g.e.*, s. 70.

³⁴⁷ Alan, *Sultan 2. Abdülhamid'in Hristiyan Misyonerlerini ve Kurumlarını Denetleme*, s. 204-205.

³⁴⁸ Alan, *Sultan II. Abdülhamid'in Hristiyan Misyonerlerine ve Kurumlarına Karşı Takip Ettiği Politikalar*, s. 224.

izni verdiği kitapların satış haklarına ceza kabilinden kısıtlamalar getirdiğini belirterek Osmanlı Devleti'nin Amerikan yurttaşlarının ticaretine yaptığı müdahaleden yasadışı olarak bahsetmekte ve bu müdahalelerin çok can sıkıcı, pahalı ve telafisi zor nitelikte olduğunu belirtmiştir. Yine Osmanlı yönetiminin, Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren Amerikan derneklerinin okullarını kapatma girişimlerinde bulunduğunu, ancak okulların maarif kanunundan önce kurulduğunu ve resmi izin için başvurulduğunda ruhsat verilmesi konusunda yönetimin büyük bir isteksizlik gösterdiğini ve bir ikisinde başvurunun direk okulun kapatılmasının gerekçesi yapıldığını, misyonerlerin okullarını hükümet denetimine açma konusunda istekli olduklarını ancak uzun zaman önce kurulmuş olan okullarının geçerli bir neden olmaksızın istenen izni vermemeyi tercih edebilecek bir memurun kaprisine teslim etmek istemediklerini belirtmiştir. Hatıratına devam eden Cox, Suriye'de Protestan okullarının kapatılmasından kısa süre sonra Maarif Nezareti'nden tüm vilayetlere resmi izin olmaksızın kurulmuş bütün Cizvit okullarının kapatılmasına ve bundan sonra bu dernek tarafından kurulacak hiçbir okula izin verilmemesi konusunda resmi bir emir gönderildiğini, aynı emrin Amerikan okulları hakkında da çıkartıldığını ancak yaptıkları güçlü itiraz ve Őikayetlerle bu durumun düzeldiğini belirterek Amerika'nın donanmayla dürtme gücünün biraz daha fazla olması durumunda Amerikan konsoloslarının ve temsilcilerinin aralıksız protesto yapmalarını gerektirecek durumların çok daha az görüleceğini söylemiştir.³⁴⁹ Tüm bunların yanında 1336 tarihli bir belgede Osmanlı yönetiminin düşman devletler tebasından olan ve öğretmenlik görevi yapan Şahısların çalışmalarına son verilmesi gerektiği konusunda bir genelge yayımladığı da anlaşılmaktadır.³⁵⁰

M. Kemal Atatürk, 1923 yılında Fransız muhabiri Pernota verdiği demeçte kendi okullarımızın dahi yabancı okulların sahip olduğu imtiyazlara sahip olmadığını belirterek bu durumun kabul edilemez olduğunu söylemiştir.³⁵¹ II. Abdülhamid dönemi sonrası yabancı okullarında denetimlerini sağlamak amacıyla eğitimle ilgili yapılan başlıca düzenlemeler aşağıdaki gibidir:

³⁴⁹ Cox, *a.g.e.*, s. 305-306, 630.

³⁵⁰ BOA, MV., 211/74/1336Ca.

³⁵¹ Cilacı, *a.g.e.*, s. 121.

1915 yılında Mekâtib-i Husûsiye Talimatnamesi,³⁵² Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 1924 Yılı Genelgesi, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 1925 Yılı Genelgesi, 1926 Yılı Genelgesi, Tapu Kanunu, Yabancı Okullar Yönergesi, 1938 Yılı 2/542 Sayılı Genelgesi, 1938 Yılı 9/660 Sayılı Genelgesi, Azınlık Okulları Türkçe ve Kültür Dersleri Öğretmenleri Hakkında Kanun, 1961 Anayasası, Özel Öğretim Kurumları Kanunu, Milli Eğitim Temel Kanunu, 1982 Anayasası.³⁵³

3.5. FRANSIZ OKULLARI

Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransız okulların açılışı 16. yüzyılın sonlarına tekâmül etmektedir.³⁵⁴ Bizans ve Roma kiliselerini birleştirmek isteyen misyonerler okul açma girişimlerine başlamışlardır. Fransa adına faaliyet gösteren Katolik misyonerler tek bir örgütün denetimi altında olmamış farklı örgütlerden gelmişlerdir.³⁵⁵ Fransa özellikle Lübnan ve Suriye bölgelerine ilgi göstermiş, sömürgeciler ve Katolik din adamlarınca bu bölgelere Fransa'nın okullar kurması desteklenmiş ve kendileri de bu bölgelere yerleşmişlerdir. Leon Gambetta'nın(1838-1882) girişimleriyle Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki okullaşması başlamıştır.³⁵⁶ 1897 yılında Fransız okullarının sayısı 127'dir.³⁵⁷ 1901 yılında ise 260'tır.³⁵⁸ Yine 1906 yılında Fransa'nın Doğu'daki okullarını denetlemekle görevlendirdiği Marcel Charlot'un raporuna göre Edirne, İzmir, Şam, Beyrut, Lübnan, Kudüs, Yafa, Akka, İskenderiye, Fiyum ve Portsait'te bulunan Fransız okullarının sayısı 116'dır.³⁵⁹ Birinci Dünya Savaşı öncesinde ise bu sayının 450-550 arasında bir sayıya ulaşmış olması tahmin edilmektedir.³⁶⁰ Nitekim 1913 yılında yapılan Osmanlı-Fransız antlaşmasıyla toplam 504 Fransız okulu Osmanlı Devleti tarafından tanınmıştır.³⁶¹ 1900'lü yıllardan itibaren Fransa'nın açtığı okulların büyük bir kısmı Suriye, Filistin, Lübnan, Güneydoğu Anadolu bölgesi ve Balkanlar'da

³⁵² Özbek, *a.g.e.*, s. 128.

³⁵³ Cilacı, *a.g.e.*, s. 120.

³⁵⁴ Arıg, *a.g.e.*, s. 109.

³⁵⁵ Özbek, *a.g.e.*, s. 122.

³⁵⁶ Ergün, *a.g.e.*, s. 390.

³⁵⁷ Günay, *a.g.e.*, s. 197, Sevinç, *Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetler*, s. 60.

³⁵⁸ Mutlu, *a.g.e.*, s. 120.

³⁵⁹ Sevinç, *Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetler*, s. 61.

³⁶⁰ Günay, *a.g.e.*, s. 197.

³⁶¹ Sevinç, *Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetler*, s. 61.

bulunmaktadır.³⁶² 20. yüzyılın başlarında Fransız okullarında eğitim gören öğrenci sayısı ortalama 100.000'dir.³⁶³

II. Abdülhamid döneminde, II. Abdülhamid'in ciddi hassasiyetlere sahip olmasına rağmen okullara müdahalenin neden zayıf kaldığı sorusunun cevaplarından biri de 1901 yılında yabancı okullara konulan gümrük muafiyetinden yararlanmak isteyen bir Fransız okulunun girişiminin ruhsatsız olması nedeniyle engellenmeye çalışılması sonucunda ortaya çıkmıştır. Fransa bu olay üzerine başka gerekçeleri de kullanarak Midilli Gümrüğü'ne el koymuş ve Osmanlı'yı ağır bir anlaşmaya mecbur etmiştir. Bu anlaşma sonucunda Osmanlı Devleti, Fransız okullarının varlığını tanımış, tamirlerini, yeniden inşa ve genişletilmelerini kabul etmiş, bu kurumları emlak vergisinden muaf tutarak gümrük dokunulmazlığı da tanımıştır. Osmanlı Hükümetine yapılan bir müracaata 6 ay içinde yürütme tarafından itiraz gelmezse müsaade alınmış ve muafiyetler kazanılmış sayılacaktır.³⁶⁴ Elbette Osmanlı Devleti'nin böyle bir anlaşmaya zorlanmasının arka planında yabancı okullara karşı alınan tedbirlerin olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin 1316 tarihinde Kadıköy'de Endesyon adındaki rahiplerin yönetiminde bulunan Fransız mektebinin gelirlerinin giderlerini ancak karşıladığı sebebiyle 1309 senesinden itibaren vergi borcu biriken 30.000 kuruşu aşan borçlarının affı Fransa elçiliği tarafından rica edilmiş ancak Osmanlı yönetimi tarafından bu rica olumlu karşılanmamış, ayrıca mektebin ruhsatsız olarak işletildiği de yapılan incelemeler sonucu anlaşılmıştır.³⁶⁵

Abdülhamid'in tahta çıkışından 1904 yılına kadar ki süre içerisinde Osmanlı Devleti'nde kurulan Fransız okullarının yıllara göre dağılımı aşağıdaki gibidir.³⁶⁶

Tablo 46. 1876-1904 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Bulanan Yabancı Okulların Sayısı

1876	2	1886	4	1896	3
1878	1	1887	6	1897	2
1879	2	1888	1	1898	1
1880	4	1889	6	1899	2

³⁶² Günay, *a.g.e.*, s. 197.

³⁶³ Ergün, *a.g.e.*, s. 391.

³⁶⁴ Aktaş, *a.g.e.*, s. 71-72.

³⁶⁵ BOA, BEO, 12318/91309/1316C.

³⁶⁶ Mutlu, *a.g.e.*, s. 121.

1881	7	1890	2	1900	2
1882	5	1891	7	1901	6
1883	3	1893	6	1902	3
1884	3	1894	3	1903	2
1885	9	1895	7	1904	1
TOPLAM	100				

Fransızlar Osmanlı toprakları içerisindeki okullarının kapanmaması konusunda hassas davranmışlar maddi açığı bulunan okullarıyla ilgili birtakım çalışmalarda yapmışlardır. Kadıköy’de bulunan Rum ve Fransız Kız Mektebinin gelirleri ve giderleri arasında oluşan açığı kapatmak için mektebin kız öğrencileri tarafından ipek işlemeli 20 parçanın Osmanlı yönetimi tarafından uygun görülecek bir ücret karşılığı piyango düzenlenmesi için izin istenmiş³⁶⁷ ve basılmasına izin verilen biletlerden 12.850 kuruşluk gelir elde edilmiş, satılmayan biletlerse Osmanlı yönetimi tarafından imha edilmiştir.³⁶⁸

1879 yılından itibaren Fransa kendi içerisinde bulunan okullara din adamlarının karışmasını engellemiş kendi içerisinde laik, dışarıda ise dini ve siyasi bir eğitim politikası izlemiştir. 20. yüzyılın başlarında kamuoyunda dini eğitim kurumları ve misyonerlere karşı tepki ortaya çıkınca kendi toprakları dışındaki okullarda da laik eğitime yönelmiş ve 1095 yılından itibaren “La mission laique Francaise” adlı kurum oluşturulmuştur.³⁶⁹ Dolayısıyla, 1905 yılı itibariyle Fransızlar laik eğitim kurumlarını geliştirmeye başlamışlardır.³⁷⁰ Bir kısmı II. Abdülhamid dönemine kadar kapanmış olmakla birlikte Fransız Katolik teşkilatlarının başlangıcından 1909 yılına kadar İstanbul’da açtıkları okulların listesi aşağıdaki gibidir.³⁷¹

Tablo 47. Fransız Katolik Teşkilatlarının 1909 Yılına Kadar İstanbul’da Açtıkları Okullar

1583	Saint-Benoit Fransız Okulu.
------	-----------------------------

³⁶⁷ BOA, MF. MKT., 788/14/1322R.

³⁶⁸ BOA, MF. MKT., 788/14/1322R.

³⁶⁹ Ergün, *a.g.e.*, s. 391.

³⁷⁰ Tekeli, İlkin, *a.g.e.*, s. 120.

³⁷¹ Günay, *a.g.e.*, s. 192-193, İlknur Polat Haydaroğlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar*, Birinci Basım, Ankara: Ocak Yayınları, 1993, s. 107, Halit Ertuğrul, *Kültürümüzü Etkileyen Okullar*, Birinci Basım, İstanbul: Nesil Yayınları, 2002, s. 178.

1629	Saint-Georges Fransız Okulu.
1629	Beyoğlu Saint-Louis Dil Oğlanları Koleji
1745	Saint-Georges Dil Oğlanları Koleji
1803	Galata Saint-Benoit Fransız Erkek Koleji
1839	Saint Benoit Providence Fransız Müessesesi
1842	Galata Saint-Pierre Fransız Okulu
1844	Pangallı Noire Dame de Sion Fransız Kız Lisesi
1846	Sainte-Pulcherie Fransız Kız Ortaokulu
1853	Taksim Saint-Vincent de Paul Fransız. Müessesesi
1856	Bebek Saint-Joseph Fransız Müessesesi
1857	Kadıköy Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi
1864	Saint-Joseph Erkek Koleji (Kadıköy)
1864	Saint-Pulcherie Cizvit Erkek Koleji
1870	Beyoğlu Saint-Michel Fransız Koleji
1871	Pangaltı Saint Esprit Fransız Erkek Okulu
1871	Pangaltı Saint-Esprit Fransız Kız Okulu
1872	Beyoğlu Sainte-Elisabeth Fransız Yatılı Okulu
1872	Beyoğlu Sainte-Elisabeth Fransız Ücretsiz Okulu
1878	Frerlerin Kadıköy Erkek ilkokulu
1882	Beyoğlu Saint-louis Fransız Ruhban Okulu
1882	Kumkapı Saint-Jeanned-Arc Fransız Okulu
1883	Büyükkada Saint-Antoine Fransız Okulu
1883	Kumkapı Assomption Fransız Koleji
1886	Fenerbahçe Sainte-Irene Fransız Okulu
1894	Üsküdar Immaculée Conception Fransız Koleji
1895	Haydarpaşa Sainte-Euphime Fransız Okulu
1896	Feriköy St. Jean Chrysostome-Sainte-Jeanne d'Arc Fransız Koleji
1896	Bebek Saint-Gabriel Fransız Okulu
1898	Haydarpaşa Saint-Louis Erkek Koleji
1909	Bakırköy Notre dame du Rosaire Fransız Koleji

Fransız okulları bazı uygulamalarında keyfi davranmış ve Osmanlı Devleti'nin kabul etmeyeceği birtakım fiillere de girişmiştir. 1310 tarihinde Kadıköy'de bulunan yatılı Fransız mektebinde ödül dağıtım töreni yapılmış, törende padişah yaveri Muşır Fuad Paşa, Fransız elçisi Karbon, Ermeni Katolik patriği Ezeryan Efendiler hazır bulunmuşlar ancak tören her ne kadar Hamidiye Marşıyla başlamış olsa da Osmanlı Devleti'nin tepkisini çekecek birtakım davranışlar ortaya konmuştur.³⁷² Daha detaylı bir belgede ise 1322 yılında Saint Benoit isimli Fransız okulunun salonunda oynatılmak üzere Osmanlı yönetimi tarafından yasaklanan eserlerden olan Napolyo'nun hapse düşmesini tasvir eden piyesin oynatılmak üzere ruhsatsız olarak biletlerin basıldığı ve Beyoğlu'nda satışına başlandığı tespit edilmiştir.³⁷³ Osmanlı yönetimi makul olan meselelerde istenen izinleri geri çevirmemiştir. 1325 yılında Belçika'ya tayin olan Papa vekilinin ayrılışında hazır bulunmak üzere Edirne Fransız Katolik Mektebi müdürüyle birlikte 5-6 öğrencinin Dersaadet'e gelmeleri için izin istenmesi üzerine³⁷⁴ yapılan araştırma sonucu gelmeleri uygun görülerek izin verilmiştir.³⁷⁵

Fransızlar ayrıca Fransızca'yı yaygınlaştırmayı amaçlayan "Alliance Francaise" isimli kuruluşu oluşturmuşlardır. Hemen hemen her büyük kentte mahalli komiteleri bulunan kurum 300'den fazla okula Fransızca konusunda yardımcı olmuştur.³⁷⁶ II. Abdülhamid döneminden günümüze kadar İstanbul'da eğitime devam eden Fransız okulları, Saint-Benoit Fransız Lisesi, Notre Dame de Sion Fransız Lisesi, Saint-Joseph Fransız Lisesi, Saint-Pulcherie Fransız Lisesi ve Saint Michel Fransız Lisesi'dir. 1889 yılında Fransız Maliye Bakanlığı Müşaviri ve Osmanlı Devleti'nden alacağı olan devletlerin hesap komisyonları başkanı alacaklılara, Osmanlı maliyesi, ekonomisi ve servetleri hakkındaki kararlılıklarını koruyabilecek Türk yöneticilere ihtiyaçları olduğunu ve bu yerli misyonerlerin kendilerinden, siyasi ve benzeri baskılarından daha müspet sonuçlar vereceği kanaatinde olduğunu söylemiş ve bu yerli misyonerlerin Osmanlılara kendi dilleri ve kendi ikna metotları ile hitap etme imkanı bulacaklarını bununla alacaklarının bir veya iki yüzyıllık teminat unsurlarından birisinin meydana

³⁷² BOA, Y. PRK. ŞH., 4/48/1310Z.

³⁷³ BOA, DH. MKT., 848/91/1322S.

³⁷⁴ BOA, BEO, 3232/242352/1325Z.

³⁷⁵ BOA, BEO, 3232/242352/1325Z.

³⁷⁶ Tekeli, İlkin, *a.g.e.*, s. 120.

geleceğini sözlerine eklemiştir.³⁷⁷ Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla 1913 yılında imzalanan ve Fransızların müesseselerini güvence altına alan anlaşma geçersiz sayılmış, 1918 yılından itibaren tekrar açılmış olan ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'nin ortaya koyduğu kurallara uymaması sonucu Fransız okullarının çoğu kapatılmıştır.³⁷⁸

3.5.1. GALATA SAİNT-BENOİT FRANSIZ OKULU

Galata bulunan Latinlerin Fransız elçisi aracılığıyla Papa'dan çocuklarının eğitimi için ricada bulunmaları sonucu³⁷⁹ 1583 yılında İstanbul'a gelen 5 Cizvit misyoneri tarafından kurulan okul Osmanlı İmparatorluğu içerisinde Fransız okullarının ilki olma özelliğini taşımaktadır. 1586 yılında kurucularından birinin Avrupa'ya dönmesi ve diğerlerinin ise İstanbul'da baş gösteren bulaşıcı hastalığa yakalanmaları sonucu kapanan okul, yeni gelen 5 kişilik Cizvit misyonerlerince 1610 yılında yeniden açılmış ve 30 kadar öğrenciyle eğitime başlamıştır. Zamanla Latin, Rum ve Yahudi çocuklarının eğitim gördüğü bu yıllarda velilerde çocuklarla beraber okulda eğitim almıştır. İtalyanca, Fransızca okuma ve yazma, Grekçe, Grek ve Latin gramerleri, matematik ve serbest sanatlar derslerinin okutulduğu okul 1612 yılında yine bulaşıcı hastalığın ortaya çıkması sonucu kapatılmıştır. 1613 yılında yeniden açılan okul 1773 yılında Cizvit tarikatının kaldırılması üzerine 1783 yılında Lazarist misyonerlerine devredilmiştir.³⁸⁰ 1803 yılında Lazaristler tarafından yeniden açılan okul, 60 öğrencisiyle eğitime başlamış ve 1812 yılında yine bulaşıcı hastalık sebebiyle eğitimine 1831 yılına kadar ara vermiştir. II. Mahmut tarafından koleje Türk, Rum ve Ermeni çocuklarının devam edebilmesi için ferman verilmiştir. Kolejin kısımları zaman içerisinde farklı yerlere taşınsa da 1919 yılında kolej Sanit Benoit çevresinde yeniden toplanmıştır.³⁸¹ 1905 yılında Fransa'da çıkan laiklik yasası sonrasında Saint-Benoit Okulunda da klasik ve modern olmak üzere iki farklı eğitim ortaya çıkmıştır.³⁸² 1909 yılındaki müfredat programına göre kolejde okutulan dersler aşağıdaki gibidir.³⁸³

³⁷⁷ Küçüköğlü, *a.g.e.*, s. 93-94.

³⁷⁸ Arıç, *a.g.e.*, s. 110.

³⁷⁹ Kılıç, *a.g.e.*, s. 57.

³⁸⁰ Nurettin Polvan, *Türkiye'de Yabancı Öğretim*, Birinci Basım, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1952, s. 146-148.

³⁸¹ Polvan, *a.g.e.*, s. 155-159.

³⁸² Dilan, *a.g.e.*, s. 139.

³⁸³ Polvan, *a.g.e.*, s. 160-164, Dilan, *a.g.e.*, s. 144-148.

İlk kısmı (Saint-Pulchérie):

Tablo 48. 1909 Yılı Galata Saint-Benoit Fransız Okulu'nun İlk Kısmının Ders Programı

SINIFLAR	DERSLER
X	Okuma, yazma, sayı. Din-ahlak, okuma, yazma, gramer, tarih, coğrafya, hesap, eşya dersi, resim, ses müziği, jimnastik.
IX	Din-ahlak, okuma, yazma, gramer, tarih, coğrafya, hesap, eşya dersi, resim, jimnastik, ses müziği.
VIII	Din-ahlak, gramer, okuma, yazma, gramer tahlili, ezberleme ve yazma temrinleri, tarih, coğrafya, hesap, eşya dersi, resim, ses müziği, jimnastik, yabancı dil.
VII	Din-ahlak, gramer, okuma, yazı, gramer tahlili, ezberleme ve yazma temrinleri, tarih, coğrafya, hesap ve geometri, eşya dersi, resim, ses müziği, jimnastik, yabancı dil.

Orta kısmı(Saint-Pulchérie):

Tablo 49. 1909 Yılı Galata Saint-Benoit Fransız Okulu'nun Orta Kısmının Ders Programı

SINIFLAR	DERSLER
VI (A)	Lâtince gramer, Latince temaları izah.
VI A ve B	Din ahlâk ve muaşeret, Fransız dili ve grameri, yazma temrinleri, hesap, tabii bilimler tarih, coğrafya, resim, ses müziği ve solfej, güzelyazı, jimnastik, yabancı dil.

V (A)	Latince gramer, Latince eserlerden parçalar izah etmek ve ezberlemek.
V A ve B	Fransızca, tarih, coğrafya, aritmetik ve hesap, tabiî bilimler, resim, ses müziği, solfej, güzelyazı, jimnastik, yabancı dil.

Lise Kısmı (Saint-Benoit):

Tablo 50. 1909 Yılı Galata Saint-Benoit Fransız Okulu'nun Lise Kısmının Ders Programı

SINIFLAR	DERSLER
4. Hazırlık Sınıfı	Ahlâk Fransızca Coğrafya Hesap Eşya dersi Okuma Resim
3. Hazırlık Sınıfı	Ahlâk Fransızca Coğrafya Eşya dersi Hesap Okuma Resim
2. Hazırlık Sınıfı	Ahlâk Fransızca Tabiî Bilimler Tarih - Coğrafya Aritmetik Okuma Resim
1. Hazırlık Sınıfı	Ahlâk

	Fransızca Tarih - Coğrafya Tabii Bilimler Muhasebe Matematik Okuma Resim
--	--

4. SINIF A ŞUBESİ	4. SINIF B ŞUBESİ
Ahlâk Fransızca Lâtince Grekçe Tarih - Coğrafya Matematik Tabii Bilimler Fizik ve Kimya Yaşayan diller Hendesî resim İstenografi Ses müziği	Ahlâk Fransızca Muhasebe Tarih - Coğrafya Matematik Tabii Bilimler Fizik ve kimya Yaşayan diller Hendesî Resim İstenografi Ses müziği
3. SINIF A ŞUBESİ	3. SINIF B ŞUBESİ
Ahlâk Fransızca Lâtince Grekçe Tarih ve Coğrafya Matematik Fizik ve Kimya Tabii Bilimler Hendesî resim Yaşayan diller	Ahlâk Fransızca Muhasebe Tarih ve Coğrafya Matematik Fizik ve Kimya Tabii Bilimler Hendesî resim Yaşayan diller İstenografi

İstenografi Ses müziği	Ses müziği
2. SINIF A ŞUBESİ	2. SINIF B ŞUBESİ
Ahlak Fransızca Lâtinçe Grekçe Matematik Tarih ve Coğrafya Fizik ve Kimya Hendesî resim Tabii Bilimler Yaşayan diller İstenografi Ses müziği	Ahlak Fransızca Muhasebe Matematik Tarih ve Coğrafya Fizik ve Kimya Hendesî resim Tabii Bilimler Yaşayan diller İstenografi Ses müziği
1. SINIF A ŞUBESİ	1. SINIF B ŞUBESİ
Ahlâk Fransızca Lâtinçe Grekçe Matematik Hendesî resim Fizik-Kimya ve pratik İlmî temrinler Tarih ve Coğrafya Tabii Bilimler Yaşayan diller İstenografi Ses müziği	Ahlâk Fransızca Muhasebe ve Banka Matematik Hendesî resim Fizik-Kimya ve pratik İlmi temrinler Tarih-Coğrafya Tabii ilimler Yaşayan diller İstenografi Ses müziği

FİLİZOFİ SINIFI	MATEMATİK SINIFI
Ahlâk .	Ahlâk

Filozofi	Filozofi
Matematik	Matematik
Tarih - Coğrafya	Fizik ve Kimya
Fizik ve Kimya	Tabii Bilimler
Tabii Bilimler	Tarih - Coğrafya
Kozmografya	Kozmografya
Pratik ilmi temrinler	Yaşayan diller
Yaşayan diller	Ses müziği
Ses müziği	

Paris'teki yüksek ticaret okulunun programını Osmanlı Devleti'nin özellikleri gereği bazı değişikliklerle uygulayan ve kolejin 2. ve 1. Sınıfının B şubesini okuyan öğrencileri kabul eden ve 2 yıllık eğitim süresi bulunan Ticaret ve Bankacılık kısmında muhasebe, bürokomersiyal, banka işlemleri, ticaret eşyası ve sınai kimya, ticari ve mali matematik, ticaret hukuku ve deniz ticareti hukuku, siyasî iktisat, ticari ve sınai coğrafya, ticaret ve sanayi genel tarihi, yaşayan diller, istenografi ve daktilografi dersleri okutulmaktadır.³⁸⁴

Yukarıdaki ders programında bahsi geçen Saint Pulchérie 1897 yılında Saint-Benoit'e dahil edilerek okulun orta kısım beşinci, altıncı ve yedinci sınıflarla beraber ilk kısmın sınıfları bu yeni binaya taşınmış ve her iki okula ayrı müdür atanmıştır.³⁸⁵ İlgili müfredata göre kolejin eğitim dili Fransızca olmakla beraber yaşayan diller olarak Fransızca, Türkçe, İngilizce, Almanca, İtalyanca ve Rumca okutulmuştur. Kur usulüyle okutulan bu dillerle birlikte her öğrenci Fransızcanın dışında bir dil daha öğrenmekle zorunlu tutulmuştur. Kayıt için din ve milliyet farkı gözetmeksizin öğrenci alınan okulda, öğrencilerin tanınmış ve namuslu aile çocukları olmaları, çiçek aşısı belgelerinin olması ve dışarıdan bir okuldan geliyorsa iyi hal kağıdını ve öğrenim belgelerini göstermeleri, yerleştirilecekleri sınıf ise sınav yapılarak belirlenmiştir. Osmanlı lehine yapılmış bazı küçük değişiklikler olmak üzere müfredatı Fransız liselerine uygun olan okul, öğrencilerini çeşitli bakalorya sınavlarına hazırlamakta ve birinci sınıf ile Filozofi-Matematik sınıfı mezunlarına Fransa Üniversiteleri Fakültelerine yabancı sıfatıyla girme hakkını tanımıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında

³⁸⁴ Polvan, *a.g.e.*, s. 165, Dilan, *a.g.e.*, s. 149-150.

³⁸⁵ Dilan, *a.g.e.*, s. 129.

kapanan okul 1918 yılında yeniden eğitimine devam etmiştir.³⁸⁶ 1877 yılında okulda eğitim gören öğrenci sayısı 62, 1878 yılında 55, 1880 yılında 67 veya 89, 1883 yılında 111'i bulan öğrenci sayısı, 1886 yılında 117 kayıtlı 112 devam etmektedir.³⁸⁷ 1892 yılında ise 102 Katolik, 41 Ortodoks, 1 Protestan, 4 Musevi ve 2 Müslüman'ın devam ettiği okula 150 kadar öğrenci devam etmiştir. 1896 yılında 250 yi, 1900-1902 yılları arasında 300'ü geçen öğrenci sayısı,³⁸⁸ 1908 yılında iki kısmıyla toplam 377 sayısına ulaşmış,³⁸⁹ 1911-1912 yılında 226'ya düşmüştür. 1892 yılında öğrenimlerinin tamamını veya bir kısmını bu kolejde geçirenlerden bir kısmının mesleklerine gelince, yüksek rütbeli birçok Türk subayı, çeşitli devletlere mensup 6 konsolos, 5 büyükelçilik tercümanı veya katibi, 5 paşa, 1 büyükelçi, 1 devlet bakanı, 1 Bulgar metropoliti veya başpiskoposudur. Öğretmenlerinin büyük çoğunluğunu Lazarist papazlarının oluşturduğu okulda 1900-1902 yılları arasında 15 Lazarist papazı, 6 laik öğretmen ve 7 Frer tarikatına mensup öğretmen bulunmaktadır.³⁹⁰ Ayrıca 1316 tarihli bir belgeye göre, Osmanlı Devleti'nde mektep ve diğer hayır kurumları için konser ve oyun sergilemek eskiden beri yürürlükte olduğundan Galata Saint Benoit Fransız Mektebi tarafından da Darülaceze yararına konser verilmek istenmiştir.³⁹¹ Bu bilgidен hareketle mektebin eğitim dışında çeşitli faaliyetlerde bulunduğunu da söylemek yanlış olmaz. 1886 yılında okulda öğrenim gören öğrencilerden yatılılar için ortalama 700 frank, yarı pansiyoner öğrenciler için 350 frank, gündüzlü öğrenciler için 100 frank ücret alınmaktadır.³⁹²

3.5.2. SAİNT-BENOİT LAZARİSTE SEMİNERİ

1867 yılında papaz yetiştirmeye yönelik olarak Saint-Benoit Manastırında açılan okulun öğrenci sayısı 1892 yılında 18'dir. Okulun ne zaman kapandığıyla ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.³⁹³

³⁸⁶ Polvan, *a.g.e.*, s. 164-166.

³⁸⁷ Dilan, *a.g.e.*, s. 111, 113, 117, 121.

³⁸⁸ Polvan, *a.g.e.*, s. 165-166.

³⁸⁹ Dilan, *a.g.e.*, s. 142.

³⁹⁰ Polvan, *a.g.e.*, s. 166.

³⁹¹ BOA, DH. MKT., 2177/77/1316Za.

³⁹² Dilan, *a.g.e.*, s. 121.

³⁹³ Polvan, *a.g.e.*, s. 166.

3.5.3. SAİNT-BENOİT PROVIDENCE FRANSIZ MÜESSESESİ

1839 yılında Saint-Benoit Kilisesi çevresinde kurulan kurum kimsesiz erkek çocukları yurdu, kimsesiz kız çocukları yurdu, küçük erkek çocukları için sınıflar, kız çocukları için sınıflar, kızlar için iş atölyesi ve çocuk yuvasından oluşmaktadır. Kimsesiz küçük çocuklara şarkılar söylettirilip bazı parçaların ezberletilmesi, eşya derslerinin verilmesi ve Fransızca öğretilmesi şeklinde eğitim verilmiştir. Kız öksüz yurdunda ise, Fransızca, dikiş-biçki, nakış, ev idaresi dersleri verilip, bir kısmı iyi ailelerinin yanına mürebbiye olarak verilmekte, bir kısmı ise iş atölyesinde ücreti karşılığında çalıştırılmaktadır. Bilgilerini verdiğimiz yurtlar Birinci Dünya Savaşı sırasında kapanmıştır. Kurum içerisinde fakir çocukları ücretsiz, durumu iyi olan ailelerin çocuklarından da ücret alınarak eğitim veren ilkokul, yine yatılı ve ücretli kız okulu olarak eğitim veren ve zamanla ortaokul programını uygulayan, çeşitli din ve mezheplere mensup çocuklara eğitim veren okul, 1918 yılından sonra tekrar açılarak eğitimine devam etmiştir.³⁹⁴

3.5.4. BEYOĞLU SAİNT ELİSABETH FRANSIZ ÜCRETSİZ OKULU

1872 yılında İstanbul'a gelen Franciscaines rahibeleri tarafından Sainte-Marie kilisesinin ruhani dairesinin çocuklarına mahsus olmak üzere Beyoğlu'nda açılmıştır. İlk dereceli eğitim veren ve ücretsiz olan okul, açıldığı yıl 60 kız öğrenciyle eğitime başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında kapanmış ve savaş sonrasında eğitime devam etmemiştir.³⁹⁵

3.5.5. BEYOĞLU SAİNT ELİSABETH FRANSIZ YATILI OKULU

1872 yılında İstanbul'a gelen Franciscaines rahibeleri tarafından Beyoğlu'nda, orta dereceli yatılı, yatsız ve yemekli yatsız olmak üzere ücret karşılığında eğitim veren okul, sonradan Fransızcaya çevrilen eğitim diline İtalyancayla başlamış ve ikinci dil olarak İtalyanca ile eğitime devam etmiş ve Fransa'daki öğretim programının benzerini uygulamıştır. Hıristiyan akidelerinin de ders olarak okutulduğu okulda ayrıca ev idaresi, dikiş gibi bilgilere de yer verilmiştir. 1912 yılında Osmanlı Devleti

³⁹⁴ Polvan, *a.g.e.*, s. 168-171.

³⁹⁵ Polvan, *a.g.e.*, s. 136.

tarafından ruhsat verilen okul, Birinci Dünya Savaşı sırasında kapanmış ancak savaş sonrasında yeniden açılarak eğitimine devam etmiştir. 1892 yılında okulda 120 yatısız, 40 yatılı ve 20 yemekli yatısız olmak üzere toplam 180 öğrenci öğrenim görmüştür.³⁹⁶

3.5.6. BÜYÜKADA SAİNT-ANTOİNE FRANSIZ OKULU

1883 yılında Büyükada'ya yerleşen Franciscaine rahibeleri tarafından kilise karşısında birtakım sınıflar oluşturulmuş ve zamanla bu sınıflar kız ve erkek çocuklarını kabul eden okula dönüşmüştür. Toplam 7 sınıftan oluşan okulun, 1 anasınıfı, 2 birinci ve ikinci hazırlık kurları, 2 ilkel kurlar ve 2 tane de orta kur sınıfları vardır. Ahlak, Fransızca okuma, yazma, gramer, güzel yazı, eşya dersi, hesap, geometri, tabii bilimler, tarih, coğrafya, yabancı dil, resim, şarkı, piyano ve jimnastik dersleri bulunan okul, 1910 yılında tanınmış ve Birinci Dünya Savaşı'nda kapanmış ancak savaş sonrasında yeniden açılmıştır. 1892 yılında 4 rahibeden oluşan öğretim kadrosuyla idare edilen okulda 17 Latin, 7 Katolik Ermeni, 3 Ortodoks Rum, 5 Yahudi ve 4 Müslüman olmak üzere, 47 kız öğrenci ve 21 erkek öğrenci ile toplam 68 öğrenci eğitim görmüştür.³⁹⁷

3.5.7. SAİNTE-PULCHÉRIE CİZVİT ERKEK KOLEJİ

1864 yılında, 1814 yılında yeniden kurulan Cizvit tarikatı misyonerlerinden İtalyan misyonerleri tarafından Beyoğlu'nda açılan okul, klasik derslerle eğitime başlamış ancak zamanla ticari dersleri ve dönemin yaşayan dillerini programlarına eklemiştir. Program değişikliklerine rağmen gelişemeyen kolej, Fransız Cizvitlerine devredilmiş eğitim dini bakımdan güçlendirilmeye çalışılmış ancak başarılı olunamaması üzerine okul binası 1897 yılında Fransız büyükelçisi Cambon'un aracı olması ile Lazarist tarikatına satılmış ve eğitimine son verilmiştir.³⁹⁸

3.5.8. BEYOĞLU SAİNT-LOUIS FRANSIZ RUHBAN OKULU

1882 yılında Capucinler tarafından Saint Louis Manastırı'nda kurulan okul, doğudaki misyoner heyetlerine yerlilerden rahip yetiştirmek amacını taşımıştır.

³⁹⁶ Polvan, *a.g.e.*, s. 136.

³⁹⁷ Polvan, *a.g.e.*, s. 138-140.

³⁹⁸ Polvan, *a.g.e.*, s. 148-149.

Dolayısıyla okulun öğretmenleri Paris ruhani dairesi, öğrencilerini ise doğudaki Capucin ruhani daireleri göndermiştir. Küçük seminer veya kolej ve büyük seminer olmak üzere 2 kısımdan oluşan okulun yatılı ve yatısız olan küçük seminer kısmında klasik dersler verilmekle birlikte, büyük seminer kısmında ise filozofi, teoloji, kilise tarihi, kitab-ı mukaddes, ruhani kanunlar, ayin usulleri, kilise şarkıları ve müzik dersleri verilmekte ve öğrencileri rahip cübbesi giymektedir.³⁹⁹ Buna ek olarak genellikle yatısız öğrenciler arasında bulunan ve rahip olmak istememekle birlikte klasik eğitim almak isteyen öğrencilerde okula kabul edilmiştir. Altı sınıfı ortaöğretim, bir sınıfı ise felsefe sınıfı olmak üzere yedi sınıfla eğitim verilen okula kabul edilebilmek için Katolik olmak ve 9 yaşında olmak gerekmektedir.⁴⁰⁰ Birinci Dünya Savaşı sırasında kapanan okul, 1918 yılında yeniden eğitime başlamıştır. 1892 yılında küçük seminerde 22 Latin, 9 Ermeni ve 3 Gürcü olmak üzere 34 öğrenci, büyük seminerde ise 7 Latin, 3 Ermeni ve 2 Gürcü olmak üzere 12 öğrenci eğitim görmüştür.⁴⁰¹

3.5.9. TAKSİM SAINT-VINCENT DE PAUL FRANSIZ MÜESSESESİ

1853 yılında geçmiş yıllardan itibaren Taksim Fransız Hastanesi'nde çalışan rahibeler, hastaneye bağlı olarak küçük yaşta erkek çocukları, kız çocukları ve kızlar için bir iş atölyesi olmak üzere sınıflar açmış ve eğitime ağırlık vermeye başlamışlardır. Buradaki sınıflar zamanla ana, ilk ve orta dereceli kısımları olmak üzere Sainte-Pulchérie Kız Ortaokulu şeklini almıştır. Okul adını 1919 yılında Beyoğlu'nda bulunan eski Cizvit Kolejine yerleştikten sonra almıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında kapanan okul, 1918 yılından sonra yeniden açılarak eğitimine devam etmiştir. 1853 yılından 1892 yılına kadar sınıflarda 2.000 Latin, 2.600 Katolik Ermeni, 800 Gregoryen Ermeni ve 600 Ortodoks Rum olmak üzere 6.000 öğrenci eğitim görmüştür.⁴⁰² II. Abdülhamid'in tahta çıktığı 1876 yılında ise bu kuruma 416'sı kız olmak üzere 446 öğrenci devam etmiştir.⁴⁰³

³⁹⁹ Polvan, *a.g.e.*, s. 152-153.

⁴⁰⁰ Arıg, *a.g.e.*, s. 119.

⁴⁰¹ Polvan, *a.g.e.*, s. 152-153.

⁴⁰² Polvan, *a.g.e.*, s. 172.

⁴⁰³ Salih Köstekli, *Türk Milli Eğitiminde Yabancı Devletlerin Açtığı Okullar*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1979, s. 10.

3.5.10. BEBEK SAİNT-JOSEPH FRANSIZ MÜESSESESİ

1853 yılında Filles de la Charité rahibeleri tarafından kurulan kurum, yatılı ve yatsız kısımlarıyla 6 sınıftan oluşan bir ilkokul, bir öksüz yurdu ve bir iş atölyesini bünyesinde barındırmaktadır. 1900 yılında 47 Katolik ve diğerleri başka din ve mezheplere mensup olan öğrenci sayısı 80'i bulan kurum Birinci Dünya Savaşı sırasında kapanmış ve 1918 yılından itibaren Bebek Saint-Joseph İlkokulu olarak yeniden açılmıştır.⁴⁰⁴

3.5.11. ŞİŞLİ NOTRE DAME DE LA PAIX FRANSIZ MÜESSESESİ

Filles de la Charité rahibeleri tarafından, Kırım savaşında yaptıkları hizmetler dolayısıyla Abdülmecid tarafından 1857 yılında kendilerine verilen geniş toprak üzerine hastanelerden ve okullardan oluşan müessese kurulmuştur. 1870 yılında müessese içerisinde kurulan yatsız kız okulunda, 1900 yılından itibaren öğrenci sayısı düşüş göstermekle birlikte; 1892 yılında 50 öğrenci, 1900 yılında ise 250 öğrenci eğitim görmüştür. Bu okulun yanında içerisinde demircilik atölyesi, marangozluk atölyesi, terzilik atölyesi ve kunduracılık atölyesi bulunan, öğrencilerin bazılarının bahçıvanlık da öğrendiği ve 1892 yılında 18 öğrencinin devam ettiği bir çırak okulu ve 1892 yılında 80 çocukla İstanbul'un en büyük Katolik öksüz yurdu sayılan erkek çocuklarına özel bir de yurtları bulunmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sırasında kapanan okul ve yurtlardan sadece yatsız kız okulu yeniden açılarak eğitimine devam etmiştir.⁴⁰⁵

3.5.12. ÇUKURBOSTAN SAİNT-JOSEPH FRANSIZ MÜESSESESİ

Filles de la Charité rahibeleri tarafından 1841 yılında Providence müessesesi içerisinde öksüz yurdu açılmış, 1865 yılında Providence binası yanınca Abdülaziz tarafından Çukurbostan'da verilen arsa üzerine 1869 yılında Saint-Joseph müessesesi kurulmuştur. İçerisinde nakış atölyesi, ütü atölyesi, yapma çiçek atölyesi ve ilkokul programına göre nazari dersler verilen, 1900 yılında 200 öksüzün bulunduğu kız öksüz yurdu, ücretli olan ve ilkokul düzeyinde nazari dersler ve iş atölyelerinde pratik

⁴⁰⁴ Polvan, *a.g.e.*, s. 172-173.

⁴⁰⁵ Polvan, *a.g.e.*, s. 174-176.

bilgiler verilen yatılı kız okulu ve ücretsiz olmakla beraber öğrencilere yine nazari dersler verilen ve dikiş-biçki ve dokuma atölyelerinde iş öğretilen ve 1900 yılında 216 öğrencisi olan yatısız kız okulu bulunmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sırasında kapatılan müessese 1918 yılında sadece Saint-Joseph yatısız kız okulu olarak öğretime devam etmiştir.⁴⁰⁶

3.5.13. ÜSKÜDAR SAINT-VİNCENT FRANSIZ MÜESSESESİ

1883 yılında Filles de la Charité rahibeleri tarafından bir ev kiralanarak içerisinde okul ve kimsesiz çocuklar için yurt açılmıştır. Zamanla okul ve yurt için yeni binaya geçilmiş ve binaya ek daire yaptırmak için 1907 yılında fermanda alınmıştır. 1892 yılında 114 öğrencisi bulunan okul ilkokul düzeyinde eğitim vermektedir. Birinci Dünya Savaşı sırasında kapanan müessese 1918 yılından itibaren yeniden açılmıştır.⁴⁰⁷

3.5.14. PANGALTI FRANSIZ KIZ YATILI OKULU

1856 yılında Filles de la Charité rahibeleri tarafından ücretli ve yatılı olmak üzere açılan okul 1857 yılında Dames de Sion rahibelerine devredilmiştir.⁴⁰⁸

3.5.15. KADIKÖY SAİNT-JOSEPH FRANSIZ KOLEJİ

1870 yılında Frerler tarafından 1964 yılında ruhsat alınarak kurulan,⁴⁰⁹ eski adı Frer de la Doctrine olan⁴¹⁰ 1874 yılında 8 sınıfı bulunan ve en erken kayıt yaşının 6 olduğu okulda tüm ilkokulu 2 öğretmenin idare ettiği ilkokul dersliklerinde birkaç sınıf birlikte eğitim görmektedir. Dili Fransızca olmayan bir okuldan mezun olan ve Fransızca öğrenmek isteyen yetişkinler için 1890 yılında özel bir sınıf açılmış,⁴¹¹ ilerleyen zamanlarda 10 sınıf ve 2 kısımdan oluşan kolejin ilk 4 sınıfı lise bölümü, kalan 6 sınıf ise orta ve ilk bölümüne ayrılmıştır. Bunun dışında kolejde bir de filozofi ve matematik sınıfları bulunmaktadır. Yaşayan dillerin öğretimine büyük önem veren, Fransızca ve Türkçenin mecburi dil olarak okutulduğu okulda, öğrenciler (İngilizce,

⁴⁰⁶ Polvan, *a.g.e.*, s. 176-177.

⁴⁰⁷ Polvan, *a.g.e.*, s. 177-179.

⁴⁰⁸ Polvan, *a.g.e.*, s. 179.

⁴⁰⁹ Polvan, *a.g.e.*, s. 182.

⁴¹⁰ BOA, MF. MKT., 787/52/1322R.

⁴¹¹ Michel, *a.g.e.*, s. 36.

Almanca, İtalyanca, Rumca, Ermenice, İbranice) bir dil daha öğrenmek zorundadırlar.⁴¹² Koleje giren ilk Türk öğrencilerse Deli Fuat Paşa'nın oğullarıdır.⁴¹³ Müslümanların ilgisini 1890 yılından sonra çekmeye başlayan okulda Müslüman öğrencilerin oranı 1900 yılında %15'e, 1911 yılında ise %56'ya yükselmiştir.⁴¹⁴ Hıristiyan öğrencilerin kilise ayinlerine gitmesi mecbur olmakla beraber Müslüman ve Yahudiler din derslerinden ve kiliseye gitmekten muaf tutulmuşlardır.⁴¹⁵ 1874-1900 yılları arasındaki okulun durumuyla ilgili olarak, her öğrenci saat 06:00-07:00, 10:00-12:00 ve 17:30-19:30 arası günde üç kez etüt yapmak zorundadır. Öğrenciler bu saatlerde kendi başına dersini çalışmaktadır. Dil, müzik veya jimnastik derslerini ise dışarıdan gelen öğretmenler bu süre zarfında vermektedir. Ödül ve ceza yönteminin uygulandığı okulda, yemekhanede sessice yemekler yenirken değişmeli olarak bir öğrenci seçilen bir kitaptan beş-on dakikalık bir bölüm okumaktadır. Ders aralarında öğretmen gözetiminde ve mevsimin özelliklerine göre öğretmenin seçtiği bir oyunun çocuklara oynatıldığı okulda fizik ve kimya laboratuvarları da bulunmaktadır.⁴¹⁶ Okulun mezunlarının yıllık olarak kolejde şenlik havasında toplantı yapma geleneği olmakla birlikte mezunlarının birliğinin adı Frerler tarafından "dostluk derneği" olarak adlandırılmıştır. Yine okula ait edebiyat çalışmaları yapan bir birlik de bulunmaktadır. Yatılı öğrencilerin haftada iki kez geziye çıkarıldığı, ayrıca yaz tatili gezilerinin de olduğu okulda çeşitli şenliklerde düzenlenmekle birlikte kolejin ilk yıllarından itibaren 3 aylık notların açıklanması sırasında çeşitli piyeslerde oynanmaktadır.⁴¹⁷ Okulun bahriyeli olan Türkçe öğretmeni Enver Bey'in her cumartesi öğrencileri Fenerbahçe'ye maça götürmesi sonucu ilerleyen yıllarda, çeşitli kolej mezunlarının da katkılarıyla Fenerbahçe Spor Kulübü kurulmuş ve 1909-1910 sezonunda ilk kez İstanbul liginde yer almıştır.⁴¹⁸ 1312 yılında padişah tarafından Saint Joseph Katolik Mektebi'ndeki öğrencilere hediyeler, müdürlere ise nişan ve mektebe 100 lira verilmiş ve mektep kabul edilmiştir. Bu paralardan 15 lirası kazazede olan 7 öğrencilerin kıyafetlerine, 20 lirası bir bir öğrencilerin ellerine, 13 lirası diğer öğrencilere ve 8 lirası da 2 yabancı öğretmene verilerek padişaha teşekkür edilmiş,⁴¹⁹ ayrıca 1326 yılında padişah mektebe

⁴¹² Polvan, *a.g.e.*, s. 188.

⁴¹³ Michel, *a.g.e.*, s. 55.

⁴¹⁴ Tekeli, İlk, *a.g.e.*, s. 120, Ertuğrul, *a.g.e.*, s. 181.

⁴¹⁵ Polvan, *a.g.e.*, s. 189.

⁴¹⁶ Michel, *a.g.e.*, s. 38-39, 104

⁴¹⁷ Michel, *a.g.e.*, s. 60-61, 64-65, 106, 108, 114.

⁴¹⁸ Michel, *a.g.e.*, s. 109-111.

⁴¹⁹ BOA, Y. PRK. MF., 3/41/1312Za.

teveccühte bulunmuş, bundan dolayı Beyoğlu'ndaki Saint Joseph Mektebi müdürü Andrei Limonaty tarafından ve 2. Müdür Rahib Merab tarafından teşekkür edilmiştir.⁴²⁰ Ali Fuat Cebesoy ve Reşit Saffet Atabinen'inde eğitim gördüğü⁴²¹ okuldan mezun olan öğrenciler Fransız fakülteleri ve yüksekokullarına kayıt olabilmektedirler. 1914 yılında Kolejde okutulan dersler aşağıdaki gibidir.⁴²²

İlk ve Orta Kısmı:

Tablo 51. 1914 Yılı Kadıköy Saint-Joseph Fransız Koleji'nin İlk ve Orta Kısmının Ders Programı

SINIFLAR	DERSLER
X	Okuma, yazma, sayı.
IX	Ahlak-din, Fransızca, coğrafya, hesap, eşya dersi, resim.
VIII	Ahlak-din, Fransızca, tarih, coğrafya, hesap, geometri, eşya dersi, resim.
VII	Ahlak-din, Fransızca, Türkçe, bir başka dil, tarih, coğrafya, hesap, geometri, eşya dersi, resim.
VI	Ahlak-din, Fransızca, Türkçe, bir başka dil, tarih, coğrafya, hesap, zooloji, resim.
V	Ahlak-din, Fransızca, Türkçe, bir başka dil, tarih, coğrafya, aritmetik, geometri, botanik, resim.

Lise Kısmı:

Tablo 52. 1914 Yılı Kadıköy Saint-Joseph Fransız Koleji'nin Lise Kısmının Ders Programı

SINIFLAR	DERSLER
IV	Ahlak-din, Fransızca, Türkçe, bir başka dil, jeoloji, tarih, coğrafya, muhasebe,

⁴²⁰ BOA, Y. PRK. NMH., 10/108/1326Z.

⁴²¹ Michel, *a.g.e.*, s. 56.

⁴²² Polvan, *a.g.e.*, s. 189-190.

	aritmetik, cebir, geometri, fizik, kimya, resim.
III	Ahlak-din, Fransızca, Türkçe, bir başka dil, tarih, coğrafya, aritmetik, cebir, muhasebe, geometri, fizik, kimya, tabiiye, resim.
II	Ahlak-din, Fransızca, Türkçe, bir başka dil, tarih, coğrafya, cebir, geometri, fizik, kimya, jeoloji, resim.
I	Ahlak-din, Fransızca, tarih, coğrafya, geometri, trigonometri, cebir, fizik, kimya.

Tablo 53. 1914 Yılı Kadıköy Saint-Joseph Fransız Koleji'nin Filozofi ve Matematik Sınıflarının Ders Programı

SINIFLAR	DERSLER
FİLOZOFİ SINIFI	Ahlak-din, filozafi, tarih, coğrafya, matematik, kozmografya, fizik, kimya, tabiiye, hıfzıssıhha.
MATEMATİK SINIFI	Ahlak-din, filozofi, tarih, coğrafya, matematik, fizik, kimya, tabiiye, hıfzıssıhha.

Kolejde öğrenim gören öğrencilerin 1874-1899 arasındaki dağılımları aşağıdaki gibidir.⁴²³

Tablo 54. 1914 Yılında Kadıköy Saint-Joseph Fransız Koleji'nde 1874-1899 Yılları Arasında Öğrenim Gören Öğrencilerin Sayıları

1874	192	1883	158	1892	268
1875	194	1884	182	1893	263
1876	129	1885	183	1894	275
1877	160	1886	200	1895	255

⁴²³ Michel, *a.g.e.*, s. 36.

1878	169	1887	222	1896	249
1879	171	1888	227	1897	260
1880	208	1889	237	1898	298
1881	107	1890	283	1899	298
1882	158	1891	270		

1903 yılında ticari, mali ve idari mesleklere eleman yetiştirmek amacıyla koleje programı Fransız yüksek ticaret okullarının programlarıyla aynı olan, öğrenim süresinin 2 yıl olduğu Ticaret Enstitüsü dahil edilmiştir.⁴²⁴ Enstitü, Fransa Hükümeti tarafından beğeniyle karşılanmış ve bağış yapılmıştır. Almanya, Belçika ve Fransa'daki ticaret mekteplerine denk eğitim vermektedir. Saint-Joseph Mekteplerinden tamamen ayrı, öğretmenlerinin usul ve düzenleri de farklıdır. 16 yaşından küçüklerin kabul edilmediği mektebe giriş sınavını geçenler yarı ücretle kabul edilmektedir. Okulda çeşitli ilimlerle beraber fen ilimleri okutulmuştur. Yeterince Fransızca bilmeyen öğrenciler için de ayrı bir sınıf bulunmaktadır. Ticaret mektebinde okutulan dersler aşağıdaki gibidir.

Riyâziyât-ı ticâriye: Usûl defter, ticârethâne idâresi usûlü, emti'a-i ticâriye dersi.

Eşyâ-yı ticâriye nakliyâtı dersi: Coğrafya-yı ticârî, tarih-i ticâret, ilm-i servet-i milel. Hukûk-ı Medeniye, hukûk-ı ticâriye, elsine, istenografi, yazı makineleriyle usûl-i tahrîr.⁴²⁵

Ticaret enstitüsünden mezun olan öğrencilere bankaların, Düyun-ı Umumiye'nin, Reji'nin ve bunlar gibi kuruluşların ilgisi büyük olmuştur.⁴²⁶ Birinci Dünya Savaşı sırasında kapanan okul 1918 yılından itibaren tekrar açılarak eğitime devam etmiştir.⁴²⁷

⁴²⁴ Polvan, *a.g.e.*, s. 189-190,192.

⁴²⁵ BOA, MF. MKT., 787/52/1322R.

⁴²⁶ Tekeli, İlkin, *a.g.e.*, s. 119-120.

⁴²⁷ Polvan, *a.g.e.*, s. 194.

3.5.16. KADIKÖY ERKEK İLKOKULU

1878 yılında Frerler tarafından, Katolik çocuklarının devam etmesi için ruhani daire okulu olarak ücretsiz eğitim vermek üzere kurulmuştur. Birinci Dünya Savaşı sırasında kapanan okulun, 1892 yılında eğitim kadrosu 3 Frer'den oluşmakla birlikte okulda, 31 Katolik, 22 Rum ve Ermeni olmak üzere 53 öğrenci eğitim görmüştür.⁴²⁸

3.5.17. HAYDARPAŞA SAİNT-LOUIS FRANSIZ ERKEK KOLEJİ

1898 yılında Frerler tarafından açılan ilkokul düzeyindeki okul, Kadıköy Saint-Joseph Koleji Ticaret Enstitüsü'ne öğrenci hazırlayan bir okul yani Sanit-Joseph Kolejinin bir şubesi sayılmakla beraber, aynı zamanda kolej sınıflarının bir kısmını da içinde bulundurmaktadır. 1912 yılındaki öğrenci sayısı 30'u Müslüman olmak üzere 143'tür.⁴²⁹

3.5.18. GALATA SAİNT-PIERRE FRANSIZ OKULU

1842 yılında Frerler tarafından açılan okul, ilk olarak Saint-Benoit müessesesi içerisinde kurulmuş zamanla Saint-Pierre Manastırı'nın içerisinde binalarını yaparak eğitimine devam etmiştir. İlk dereceli eğitim veren ruhani daire okulu olduğundan dolayı ücretsizdir. Masrafları, Papalık Propaganda Dairesi'nce karşılanmakta, kiliseye ait hizmetler ise öğrenciler tarafından yerine getirilmektedir. Birinci Dünya Savaşı sırasında kapanan okul 1918 yılında yeniden açılarak eğitimine devam etmiştir. 1892 yılında 6 Frer'den oluşan eğitim kadrosuyla beraber, 175 Latin, 58 Ortodoks Rum, 2 Ermeni ve 3 Yahudi olmakla birlikte 238 öğrenci okulda eğitim görmüştür.⁴³⁰

3.5.19. TAKSİM SAİNT-JEAN BAPTİSTE FRANSIZ OKULU

Frerlerin Beyoğlu'nda ilk açtıkları okullardan biri olmakla beraber 1870 yılında geçirdiği yangın sonrasında yatısız olarak eğitim veren iptidai-rüşdi derecesinde 6 sınıflı bir okuldur. Birinci Dünya Savaşı sırasında kapanan okul, 1918 yılından itibaren tekrar açılarak 6 sınıflı yatısız erkek okulu olarak eğitimine devam etmiştir. 1982

⁴²⁸ Polvan, *a.g.e.*, s. 194.

⁴²⁹ Polvan, *a.g.e.*, s. 195-196.

⁴³⁰ Polvan, *a.g.e.*, s. 197-198.

yılında eğitim kadrosunu 6 Frer'in oluşturduğu okulda, 144 Latin, 14 Katolik Ermeni, 86 Ortodoks Rum ve 2 Gregoryen Ermeni olmak üzere 246 öğrenci öğrenim görmüştür.⁴³¹

3.5.20. PANGALTI SAİNT-ESPRİT FRANSIZ ERKEK OKULU

1883 yılında Frerler tarafından Saint-Esprit kilisesinin yanında, kilisenin ruhani dairesinin çocukları için, 4 sınıflı ilkokul düzeyinde masraflarını Papalık Propaganda Dairesi'nin karşıladığı ücretsiz bir şekilde eğitim veren okulda öğrenciler Saint-Esprit Kilisesi'nde yapılan merasimlerde hizmet etmeye ve ayinlere katılmaya mecburlardır. 1913 yılında tanınan okul, Birinci Dünya Savaşı sırasında kapanmış 1918 yılından itibaren yeniden açılarak eğitimine devam etmiştir. 1892 yılında öğretmen kadrosu 6 Frer'den oluşmakla birlikte, 172 Latin ve 41 Katolik Ermeni olmak üzere 213 öğrenci öğrenim görmüştür. 1908 yılında ise sınıf sayısı 5'e çıkarılmış öğrenci sayısı 212'yi bulmuştur. Okulda, Türkçe de mecburi dersler arasında okutulmuştur.⁴³²

3.5.21. BEYOĞLU SAİNT-MİCHEL FRANSIZ OKULU

1870 yılında Frerler tarafından yemekli yatsız okul sıfatıyla kurulan okul 1886 yılında ismini almıştır.⁴³³ 1901 yılında çalışma ruhsatını alacak olan okula⁴³⁴ ismini aldığı yıl 33 öğrenci devam etmektedir. 1911-1912 yılında ortaokul derecesinde eğitim veren okulda 27 Müslüman olmak üzere 252 öğrenci eğitim görmektedir. 1913-1914 yılında 9 sınıflı olan okulda ayrıca başka okullardan gelen ve Fransızca bilmeyen çocukların eğitimi için 3 de hazırlık sınıfı bulunmaktadır. 1913 yılında tanınan okul, Birinci Dünya Savaşı sırasında kapanmış, 1918 yılında tekrar açılarak eğitimine devam etmiştir. 1913-1914 yılında okulda okutulan dersler aşağıdaki gibidir.⁴³⁵

İlk kısmı:

Tablo 55. 1913-1914 Yılı Beyoğlu Saint-Michel Fransız Okulu'nun İlk Kısmının Ders Programı

SINIF	DERSLER
-------	---------

⁴³¹ Polvan, *a.g.e.*, s. 198-199.

⁴³² Polvan, *a.g.e.*, s. 199-200.

⁴³³ Polvani *a.g.e.*, s. 200.

⁴³⁴ Arıç, *a.g.e.*, s. 120.

⁴³⁵ Polvan, *a.g.e.*, s. 201-204.

IX	Ahlak-din, Fransızca, coğrafya başlangıcı, hesap başlangıcı, eşya dersi, resim başlangıcı.
VIII	Ahlak-din, Fransızca, tarih başlangıcı, coğrafya, hesap, eşya dersi, resim.
VII	Ahlak-din, Fransızca, tarih, coğrafya, hesap, eşya dersi, resim.

Orta kısmı:

Tablo 56. 1913-1914 Yılı Beyoğlu Saint-Michel Fransız Okulu'nun Orta Kısımının Ders Programı

SINIF	DERSLER
VI	Ahlak-din, Fransızca, edebi eserlerden okuma–izah–ezber, tarih(eski çağ), coğrafya, aritmetik, tabii bilimler: zooloji, resim, yaşayan diller (Türkçe mecburi, İngilizce, Almanca, İtalyanca dillerinden isteğe bağlı bir tanesi), ses müziği.
V	Ahlak-din, Fransızca, edebi eserlerden okuma–izah–ezber, tarih(ortaçağ ve yeniçağ başlangıcı), coğrafya, matematik, tabii bilimler(botanik), hendesi resim, modele göre resim, yaşayan diller, ses müziği.
IV	Ahlak-din, Fransızca, edebi eserlerden Fransız klasiklerinin seçme parçaları, jeoloji, tarih(yeniçağ), coğrafya(Avrupa), matematik, fizik, kimya, hendesi resim ve serbest elle kroki, yaşayan diller, ses müziği.
III	Ahlak-din, Fransızca, edebi eserlerden Fransız klasiklerinin seçme parçaları,

	tarih(Osmanlı İmparatorluğu), matematik, fizik, kimya, tabii bilimler(anatomi ve fizyoloji), muhasebe, hendesi resim ve modele göre resim, yaşayan diller, ses müziği.
--	--

Ticaret kısmı:

Tablo 57. 1913-1914 Yılı Beyoğlu Saint-Michel Fransız Okulu'nun Ticaret Kısmının Ders Programı

SINIF	DERSLER
II	Ahlak-din, ticaret ve ticaret belgeleri, ticaret matematiği, nazari muhasebe, şirketler muhasebesi, ticaret işletmesi hakkında basit bilgi, ticaret eşyası, iktisadi coğrafya, ticaret tarihi, hukuk dersleri, istenografi, daktilografi, yaşayan diller.
I	Ahlak-din, sanayi muhasebesi, banka muhasebesi, mali matematik ve sigorta, ticaret eşyası, iktisadi coğrafya, siyasi iktisat, hukuk dersleri, ticaret reklamı, ulaştırma ekonomisi, sınai avadanlık, basit mekanik, motor, motordan faydalanma, demir yolları, elektrik, istenografi, daktilografi, yaşayan diller.

3.5.22. FERİKÖY ST-JEAN CHRYSOSTOME-STE JEAPNNE D'ARC FRANSIZ KOLEJİ

1896 yılında Frerler tarafında açılan okul, 1907 yılında tanınmıştır. 1912 yılında Türkçenin mecburi olarak okutulduğu okul, 7 sınıflı orta ve ilk dereceli ticaret kısımlarından oluşmaktadır. Genel din dersinin yanında ruhani dairenin papazı tarafından verilen hususi din dersi sadece Katolik öğrencilere verilmektedir. Öğrenci

sayısı 30'u Müslüman olmak üzere 180'dir. Ortaokul derecesinde eğitim veren okul, Birinci Dünya Savaşı sırasında kapanmış, 1918 yılından itibaren yeniden açılarak eğitimine devam etmiştir.⁴³⁶

3.5.23. PANGALTI NOTRE DAME DE SION FRANSIZ KIZ LİSESİ

1856 yılında İstanbul'a gelen 11 kişilik⁴³⁷ Notre Dame de Sion rahibeleri tarafından, Filles de la Charite rahibelerinin eğitim verdiği okul ve binaları alınmıştır. Gelişerek on sınıflı bir lise halini alan okul⁴³⁸ kurulduğu yıl 50 öğrenci ile eğitime başlamıştır.⁴³⁹ Harun Odabaşı eserinde okulun Müslüman öğrencilerine 1863 yılında kapılarını açtığını belirtmekle birlikte⁴⁴⁰ 1857 yılında okula Müslüman ailelerden talepler gelmeye başlamış ancak bu yıllarda Müslüman öğrenciler kabul görmemiş, aynı yıl içerisinde Yahudi kızları okula girmeye başlamıştır. Müslüman öğrencilerin okula girmesi konusunda ise okul kayıtlarında en erken 1886 yılında Müslüman öğrenci kaydına rastlanmıştır, 1908 yılı itibariyle de sayıları hızla artış göstermiştir.⁴⁴¹ 1913 yılında tanınan okul, Birinci Dünya Savaşı sırasında kapanmış, 1918 yılından itibaren yeniden açılarak eğitimine devam etmiştir. 1892 yılında okulda 73 Latin, 4 Katolik Ermeni, 32 Ortodoks Bulgar, 50 Ortodoks Rum, 17 Gregoryen Ermeni ve 22 Yahudi çocuğuyla toplamda 198 öğrenci yatılı, 58 Latin, 17 Ortodoks Rum, 7 Gregoryen Ermeni, 2 Katolik Ermeni, 2 Yahudi ve 3 Protestan olmak üzere 89 öğrencide yemekli yatısız olarak eğitime devam etmiştir. 1918 yılından itibaren Fransız liselerinin ders programını uygulayan okulda okutulan dersler aşağıdaki gibidir.

Hazırlık kısmı:

Tablo 58. 1918 Yılı Pangaltı Notre Dame De Sion Fransız Kız Lisesi'nin Hazırlık Kısımının Ders Programı

SINIF	DERSLER
Hazırlık	Din dersi, sağlık-temizlik dersi, jimnastik,

⁴³⁶ Polvan, *a.g.e.*, s. 204, 206.

⁴³⁷ Harun Odabaşı, *Her Okuldan Adam Çıkmaz*, İkinci Basım, İstanbul: Zaman Kitap, 2003, s. 119.

⁴³⁸ Polvan, *a.g.e.*, s. 207.

⁴³⁹ Arıg, *a.g.e.*, s. 123.

⁴⁴⁰ Odabaşı, *a.g.e.*, s. 119.

⁴⁴¹ Saadet Özen, *Yüz Elli Yılın Tanığı Notre Dame de Sion*, Birinci Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006, s. 45, 48, 78,101.

	elişi, okuma, yazma, Fransızca, hesap, resim, müzik.
--	--

İlk kısmı:

Tablo 59. 1918 Yılı Pangaltı Notre Dame De Sion Fransız Kız Lisesi'nin İlk Kısmının Ders Programı

SINIF	DERSLER
X ve IX (ilk dönem)	Din-ahlak, sağlık-temizlik, jimnastik, elişi, okuma, yazma, Fransızca, tarih, coğrafya, hesap, resim, eşya dersi, müzik.
VIII ve VII (orta dönem)	Din-ahlak, okuma, yazma, Fransızca, tarih, coğrafya, aritmetik, geometri, eşya dersi, resim, elişi, müzik.
Birinci özel sınıf (üst dönem)	Din-ahlak, okuma, yazma, tarih, coğrafya, hesap, aritmetik, geometri, fizik, tabiiye başlangıcı, elişi, resim, müzik, jimnastik.

Orta kısmı:

Tablo 60. 1918 Yılı Pangaltı Notre Dame De Sion Fransız Kız Lisesi'nin Orta Kısmının Ders Programı

SINIF	DERSLER
VI	Din dersi, Fransızca, edebiyat, tarih, coğrafya, aritmetik, zooloji, elişi, resim, müzik, jimnastik, Latince.
V	Din-ahlak, Fransızca, edebiyat, tarih, coğrafya, aritmetik, jeoloji, fizik, kimya, elişi, resim, müzik, jimnastik, Latince.
IV	Din-ahlak, Fransızca, edebiyat, tarih, coğrafya, aritmetik, jeoloji, fizik, kimya, elişi, resim, müzik, jimnastik, Latince.

Lise kısmı:

Tablo 61. 1918 Yılı Pangaltı Notre Dame De Sion Fransız Kız Lisesi'nin Lise Kısmının Ders Programı

SINIF	DERSLER
III	Din-ahlak, Fransızca, tarih(eski ve yeniçağ), coğrafya, matematik, fen dersleri(isteğe bağlı), Latince, yaşayan diller(öğrencinin seçeceği ikisi mecburi).
II	Din dersi, Fransızca, tarih(eski ve yeniçağ), coğrafya, matematik, fen dersleri(isteğe bağlı), Latince, yaşayan diller(ikisi mecburi)
I	Din dersi, Fransızca, tarih(eski ve yeniçağ), coğrafya, matematik, fen dersleri(isteğe bağlı), Latince, yaşayan diller(ikisi mecburi)
Filozofi sınıfı	Din dersi, filozofi, tarih, coğrafya, matematik(isteğe bağlı), kozmografya, fizik, kimya, biyoloji, Latince(isteğe bağlı), yabancı diller(ikisi mecburi).

Okulda Türkçe ise 6 yıllık bir programa göre okutulmaktadır.

Tablo 62. 1918 Yılı Pangaltı Notre Dame De Sion Fransız Kız Lisesi'nin Türkçe Eğitimi Ders Programı

Birinci yıl (haftada 4 saat)	Alfabe, okuma, yazma, eşya ve Dalmas tabloları üzerinde konuşma, güzel yazı
İkinci yıl (haftada 4 saat)	Okuma, imla ve yazı, gramere dair ilk bilgi, eşya ve Dalmas tabloları üzerinde konuşma, güzel yazı, ezber.
Üçüncü yıl (haftada 4 saat)	Okuma, imla, gramer ve gramer tahlili, okunan şeyler üzerinde konuşma, ezber, Türkiye tarihi ve coğrafyası, güzel yazı.
Dördüncü yıl (haftada 4 saat)	Okuma, gramer tahlili, nahvi tahlil,

	okuma mevzularının Fransızcadan Türkçeye-Türkçeden Fransızcaya tercümesi, Türkiye tarihi ve coğrafyası.
Beşinci yıl (haftada 4 saat)	Edebi eserlerden okuyup iyi izah ve tercüme etmek, gramer tahlili, nahvi tahlil, mufassal Türkiye tarihi ve iktisadi coğrafyası.
Altıncı yıl (haftada 4 saat)	Edebiyat, ilk edebi bilgiler, edebi eserler üzerinde izahat, edebi eserlerden daha itinalı tercüme yapmak, Türkiye siyasi ve iktisadi coğrafyası, mufassal Türkiye tarihi.

Okulun saymış olduğumuz sınıflarının dışında başka okullardan gelen ve Fransızca bilmeyen öğrencilerin eğitimi için 2 de hazırlık sınıfı bulunmaktadır.⁴⁴²

3.5.24. PANGALTI SAİNT-ESPRİT FRANSIZ KIZ OKULU

1871 yılında Papa vekili Pluym tarafından Saint-Esprit Kilisesi yanına kız ve erkek çocuklarının eğitimi için bir bina yaptırılmış ve kızların idaresi Notre Dame de Sion rahibelerine verilmiştir. Erkeklerin 1883 yılında aynı arsa üzerine yeni bir bina yapılarak taşınması üzerine mevcut bina kız okulu olmuştur. 1913 yılında tanınan ve Papalık Propaganda Dairesi'nin İstanbul Papa Vekilliği emrine verdiği ödenekle masrafları karşılan okul, ruhani daire okulu olmakla beraber ücretsizdir. Birinci Dünya Savaşı sırasında dikiş-biçki ve ev işleri öğreten bir müessese olarak idare edilen okul 1918 yılından itibaren 6 sınıflı ilkokul olarak eğitime devam etmiştir. 1982 yılında 4 rahibenin eğitim verdiği okulda, büyük kısmını Latin ve Katolik Ermeni çocuklarının oluşturduğu 200 çocuk eğitim görmüştür. Eğitimde ilkokul dersleri verilmekle birlikte ev idaresi, dikiş gibi bilgilerde verilmiştir.⁴⁴³

⁴⁴² Polvan, *a.g.e.*, s. 207-210.

⁴⁴³ Polvan, *a.g.e.*, s. 210-212.

3.5.25. KADIKÖY NOTRE DAME DE SION FRANSIZ KIZ LİSESİ

1863 yılında Kadıköy Katolik Kilisesi eklentilerinden açılan okul, Notre Dame de Sion rahibeleri tarafından satın alınan kendi binasına yerleşmiştir. 1913 yılında tanınan okul Birinci Dünya Savaşı sırasında kapanmış, 1918 yılından itibaren eğitimine yeniden devam etmiştir. 1892 yılında okulda 31 Latin, 5 Katolik Ermeni, 5 Ortodoks Rum ve 12 Yahudi olmak üzere toplam 53 öğrenci yatılı, 3 Latin, 7 Katolik Ermeni, 36 Ortodoks Rum, 10 Gregoryen Ermeni, 9 Yahudi ve 1 Müslüman olmak üzere 94 öğrenci yatısız olarak eğitim görmüştür.⁴⁴⁴ 2 yıl hazırlık, 3 yıl iptidai, 3 yıl rüşdi, 3 yıl idadi sınıfları olmak üzere 11 sınıflı olan ve Fransızcanın mecburi olup diğer dillerin seçmeli olduğu okulda, tam pansiyonlu öğrencilerden 7-12 yaş arası için 40 lira, 12-15 yaş arası için 45 lira, 15 yaş ve üzeri içinse 50 lira ücret alınmaktadır. Yarım pansiyonlu öğrencilerden ise 7-12 yaş arası için 20 lira, 12 yaş ve üzeri için 22 lira ücret alınmaktadır. Ayrıca gündüzlü öğrencilerden de 7-10 yaş arası için 10 lira, 10 yaş ve üzeri için 12 lira, son iki sınıf içinse 14 lira ücret alınmaktadır.⁴⁴⁵

3.5.26. KUMKAPI SAİNTE-JEANNE D'ARC FRANSIZ OKULU

1882 yılında Oblates de l'Assomption rahibeleri tarafından açılan ve 1913 yılında tanınan okul açıldığı yıl 42 öğrenci ile eğitime başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında kapanan okul, 1918 yılından itibaren eğitime yeniden devam etmiştir. 1892 yılında okulda 25 Latin, 5 Katolik Ermeni, 41 Ortodoks Rum, 23 Gregoryen Ermeni ve 1 Müslüman olmak üzere toplam 95 öğrenci eğitim görmüştür. 1912 yılında okulun dersleri Fransız öğretim programına göre olup Türkçe dersi mecburidir.⁴⁴⁶

3.5.27. HAYDARPAŞA SAİNTE-EUPHÉMIE FRANSIZ OKULU

1895 yılında Oblates de l'Assomption rahibeleri tarafından açılan okul 1913 yılında tanınmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında kapanan okul 1918 yılından itibaren

⁴⁴⁴ Polvan, *a.g.e.*, s. 212-213.

⁴⁴⁵ Mutlu, *a.g.e.*, s. 124.

⁴⁴⁶ Povan, *a.g.e.*, s. 219-221.

eğitimine yeniden devam etmiştir. 1912 yılında 107 Müslüman olmak üzere 429 öğrencisi bulunan okul ilk ve orta kısımlardan oluşmaktadır.⁴⁴⁷

3.5.28. FENERBAHÇE SAINTE-IRENE FRANSIZ OKULU

1886 yılında Oblates de l'Assomption rahibeleri tarafından Sainte-Irene Kilisesi'nin yanında açılan ve ilkokul düzeyinde eğitim veren kız okuludur. 1913 yılında tanınan okul, Birinci Dünya Savaşı sırasında kapanmış, 1918 yılından itibaren yeniden açılarak eğitimine devam etmiştir. 1892 yılında 2 rahibe tarafından idare edilen okulda 12'si Latin diğerleri ise Katolik olmak üzere 22 öğrenci eğitim görmüştür.⁴⁴⁸

3.5.29. KUMKAPI ASSOMPTION FRANSIZ KOLEJİ

1883 yılında Peres Augustins de l'Assomption rahipleri tarafından açılan ve 1913 yılında tanınan okul, ilk ve orta kısımlarıyla beraber sekiz sınıflı erkek okulu olup ayrıca akşam kursları da bulunmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sırasında kapanan okul 1918 yılından itibaren yeniden açılarak eğitimine devam etmiştir. 1892 yılında 115 öğrencinin devam ettiği okulda, 1912 yılında 93'ü Müslüman olmak üzere 132 öğrenci eğitim görmüştür.⁴⁴⁹

3.5.30. KUMKAPI ASSOMPTION SEMİNERİ

1883 yılında Peres Augustins de l'Assomption rahipleri tarafından Kumkapı Assomption Erkek Koleji'nde Katolik Rumlar arasından rahip ve papaz yetiştirmek amacıyla ücretsiz ve yatılı olarak açılan ve Fransız ortaöğretim programı uygulayan seminer Birinci Dünya Savaşı sırasında kapanmıştır.⁴⁵⁰

3.5.31. FENERBAHÇE ASSOMPTION SEMİNERİ

1886 yılında Peres Augustins de l'Assomption rahipleri tarafından fakir çocuklarını eğiterek rahip ve papaz olarak yetiştirmek amacıyla ücretsiz ve yatılı

⁴⁴⁷ Polvan, *a.g.e.*, s. 221-222.

⁴⁴⁸ Polvan, *a.g.e.*, s. 222.

⁴⁴⁹ Polvan, *a.g.e.*, s. 222-224.

⁴⁵⁰ Polvan, *a.g.e.*, s. 224-225.

olarak kurulan seminer, Birinci Dünya Savaşı sırasında kapanmıştır. 1892 yılında seminerde 6 öğrenci eğitim görmektedir.⁴⁵¹

3.5.32. ÜSKÜDAR İMMACULÉE CONCEPTION FRANSIZ KOLEJİ

1894 yılında Frere Maristeler tarafından kurulan okul erkek koleji olarak 30 öğrenci ile eğitime başlamıştır. Kuruluş ruhsatı bulunan okul, 1913 yılında tanınmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında kapanmış, 1918 yılından itibaren yeniden açılarak eğitime devam etmiştir. 1912 yılındaki yapısına göre yatısız olarak genel anlamda Fransız ortaöğretim programını uygulayan okul, ilimlere ve dillere geniş yer verip Türkçe dersini zorunlu tutmuştur.⁴⁵²

3.5.33. BEBEK SAINT-GABRIEL FRANSIZ OKULU

1896 yılında Frere Maristeler tarafından kurulan ve 1913 yılında tanınan okul yatılı ve yatısız olarak öğrenci kabul eden, ilk ve orta kısımlardan oluşan erkek ortaokulu düzeyinde eğitim vermiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında kapanan okul 1918 yılından itibaren yeniden açılarak eğitimine devam etmiştir.⁴⁵³

3.5.34. BAKIRKÖY NOTRE DAME DU ROSAİRE FRANSIZ KOLEJİ

1909 yılında Frere Maristeler tarafından kurulan ve 1913 yılında tanınan okul, ilk ve orta kısımlardan oluşan 7 sınıflı bir erkek okuludur. Birinci Dünya Savaşı sırasında kapanan okul, 1918 yılından itibaren yeniden açılarak eğitimine devam etmiştir. Okulda küçükler için 2 şube, ilk kısım öğrencilerinin eğitim gördüğü 2 sınıf, orta kısım öğrencilerinin eğitim gördüğü 4 sınıf bulunmaktadır.⁴⁵⁴

⁴⁵¹ Polvan, *a.g.e.*, s. 225.

⁴⁵² Polvan, *a.g.e.*, s. 225-227.

⁴⁵³ Polvan, *a.g.e.*, s. 227-228.

⁴⁵⁴ Polvan, *a.g.e.*, s. 228-229.

3.5.35. IMMACULÉE CONCEPTION DE N. D. DE LOURDES FRANSIZ OKULU

1896 yılında N. D de Lourdes rahibeleri tarafından açılan ve 1913 yılında tanınan okul 3 sınıflı kız ilkokulu derecesinde eğitim vermiş olup, fakir kız çocuklarını kabul ederek el işleri eğitimi vermiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında kapanan okul, 1918 yılında yeniden açılarak eğitimine devam etmiştir.⁴⁵⁵

3.5.36. FRANSIZ OKULLARININ FAALİYETLERİ VE DENETİMİ

Fransız okulları tarafından sergilenen birtakım faaliyetlerle ilgili olarak arşiv belgelerinde geçen örneklere değinmeye de konumuz açısından faydalı bulduk. 1312 tarihinde Feriköy’de inşa edilecek Bugar mektebinin temel yerleri kilise bitişiğindeki Fransız mektebi rahiplerinden birkaç papaz ile 8 rahibe ve 4 hizmetçi tarafından gece toprakla doldurulmuş, Bulgar mektebi bekçisi tarafından fark edildiklerinde ve sebebi sorulduğunda “Biz böyle istiyoruz, bu yer bizimdir.” şeklindeki ifadeleri bekçi tarafından ihbar edilmiş, bölgeye memurlar gittiklerinde ise mekteplerine sığınmışlardır.⁴⁵⁶ Bir başka örnek ise 1304 tarihli belgede geçmektedir. Gedikpaşa’da bulunan Fransız papaz mektebinde Müslüman öğrenci olduğu, bu öğrencilerin de diğer Hıristiyan öğrenciler gibi giyindiği ve onlar gibi eğitim ve terbiye görüp kiliseye dahi götürüldükleri haberi alınmış, okul müdürü de olayı doğrularcasına tek bir tarzda eğitim yapıldığını ve bunun değiştirilmesinin mümkün olmadığını söylemiştir. Nezaret tarafından açıklama yapması için çağrılmasına rağmen gitmeyerek okullar hakkında tüm açıklamaların Fransız elçiliğinden talep edilmesini söylemiştir.⁴⁵⁷ 1314 yılında ise Fenerbahçe civarında bulunan Fransız mektebinin Gül Bayramına rastlayan pazartesi günü Kumkapı Bab-ı Ali Paşa yokuşunda bulunan Fransız Katolik mektebine, Fransız bandırası çekildiği ve Fransa Katolikleri Protestan kilisesinden kendi mekteplerini ayırmak için her pazar günü adı geçen mektebe Fransız bandırası çekileceği Osmanlı

⁴⁵⁵ Polvan, *a.g.e.*, s. 229.

⁴⁵⁶ BOA, BEO, 502/37649/1312R.

⁴⁵⁷ BOA, MF. MKT., 94/27/1304N.

yönetimi tarafından haber alınmış ve ilk defa görülen bu duruma karşı araştırma yapılarak gerekenin yapılması kararlaştırılmıştır.⁴⁵⁸

Fransız mektepleri çeşitli etkinlikler yoluyla da birtakım faaliyetler yürütmüşlerdir. 1317 yılında Yafa'da bulunan Fransız mektebinin ödül dağıtım töreninde kaza kaymakamı ile bazı hükümet memurları bulunduğu halde oynanan Arapça komedyanın şekil ve içerik itibariyle çirkin olup, hükümetle memurunu ve memleketin şeref ve haysiyetini yermesinden dolayı kaymakam tarafından mektebin yöneticileri ve Fransa vis konsolos vekiline tepki gösterilmiştir.⁴⁵⁹ Beyoğlu'nda bulunan ve Fransa elçiliğinin himayesinde olan Union Fransız Kulübü'nde de Rum mektebi öğrencileri tarafından sergilenen Rumca Efıyenıyas Antarıdıis isimli tiyatro oyunu genel yapısı ve içeriği itibariyle hoşnut olunmayacak şekilde olduğundan⁴⁶⁰ ayrıca piyesin onaysız olarak oynatılıp, bir önceki sene onay için sunulduğunda reddedilmiş olduğundan bu gibi piyeslerin engellenmesi konusunda Osmanlı yönetimince karar alınmıştır.⁴⁶¹

Fransız okulları ayrıca birtakım kitaplarla ilgilide faaliyetlerde bulunmuşlardır. 1318 tarihli bir belgede Fenarbahçe civarındaki Fransız mektebi rahipleri tarafından Eskişehir'e gönderilmek üzere Feneryolu İstasyonu'ndan trene yüklenmekte iken şüphe üzerine yapılan araştırmada "Annelere Müracaat, Doğu Mektep Müellifleri, Genel Tarih, Mukaddes Topraklar ve Yahudi Meselesi" isimlerindeki Fransızca kitapların ciddi anlamda zararlı olduğu anlaşılmış ve kitaplara el konulmuştur.⁴⁶² Yine Beyoğlu'nda bulunan "Marabet" isimli Fransız mektebinde okutulan "Etüd Primer" isimli kitabın içeriğinde tespit edilen zararlı maddeler sonucu gözden geçirilmesi için kitap teftiş komisyonuna ve inceleme dairesine gönderilmiş, yapılan incelemede Fransızca eserin dinen zararlı olduğu anlaşılaraq yasaklı kitaplar listesine alınması ve yayının yasaklanması konusunda karar çıkartılmıştır.⁴⁶³ Yine Kumkapı'da bulunan Fransız Cizvit mektebi rahiplerinden olan Yerslon tarafından Kumkapı'da Havuzlu isimli Rum kilisesinde içeriği Rum Katolikleriyle Rum Ortodokslarını birleştirmek

⁴⁵⁸ BOA, BEO, 807/60524/1314M.

⁴⁵⁹ BOA, MF. MKT., 477/27/1317B.

⁴⁶⁰ BOA, DH. MKT., 507/65/1320S.

⁴⁶¹ BOA, DH. MKT., 507/65/1320S.

⁴⁶² BOA, Y. PRK. ZB., 25/115/1318Ca.

⁴⁶³ BOA, MF. MKT., 565/37/1319Ra.

olan Rumca bir kitabı halka dağıttığı anlaşılmıştır.⁴⁶⁴ Bahsettiğimiz hareketin aynısının 1909 tarihli bir başka belgede ise yine Fransız Cizvit mektebi rahiplerinden Yerliva tarafından ortaya koyulduğuna rastlanmıştır.⁴⁶⁵

Fransız okullarının bazı faaliyetleri ise halkı fikir olarak etkilemenin veya Osmanlı'yı küçük düşürücü söylemlerin dışında halka rahatsızlık verme şeklinde olmuştur. Konuyla ilgili arşiv belgelerinden ulaştığımız 1319 tarihli belgede Papazköprüsü'nde bulunan Fransız Gürcü mektebinden 20'yi aşan öğrencilerin öğretmen kontrolünde bandoyla Hamalbaşı yoluyla Kalyoncu Kolluğu Caddesine çıkarak şarkılar eşliğinde Aya Kostantin Kilisesi önünden geçerek mekteplerine dönmüşlerdir. Bu durum tekrar tekrar devam etmiştir.⁴⁶⁶ Yine 1321 tarihli bir belgede ise Bebek'te bulunan Fransız mektebi tarafından düzenlenen eğlencede uçurulan balon 30 metre yükseklikte patlatılmış ve alevli olan yağlı bez parçaları etrafta bulunan evlerin damlarına düşmüştür.⁴⁶⁷

Osmanlı yönetimi ruhsatsız olarak yabancı okulların açılmasının engellenmesine ve açılanların tespit edilmesine hassasiyet göstermiştir. 1310 tarihli belgede Moda civarındaki İcadiye Caddesi'nde, Fransız tebaasından olan Mari Hatun adına olan evin genişletilmesine girişildiği ve mektep olup, erkek ve kız olmak üzere çeşitli mezhep ve milletlerden 130 kadar öğrenciye eğitim verdiği tespit edilmiştir.⁴⁶⁸ 1317 tarihli bir başka belgede ise Adalar kazasında yabancı okul olarak sadece Büyükkada'da bir Fransız mektebi olduğu ve ruhsatsız olarak faaliyet gösterdiği tespit edilmiş, mektep müdiresi Fransız tebaasından olduğu için ruhsat girişimlerine razı olmaması sonucu mektep ruhsatsız kalmıştır.⁴⁶⁹ 1317 tarihli bir belgede ise Kandilli'de Merhume Adile Sultan Hazretleri'nin köşkü civarında Fransa tarafından bir mektep inşa edildiğinin duyulması üzerine başlatılan incelemede, Kandilli'de Rum mezarlığı karşısında, Beyoğlu'nda tünel civarındaki Fransız kız mektebi müdiresi madam Devo tarafından 3 katlı bina olmak üzere başlatılan inşaat ruhsat alınmıştır. Ancak kendi ikametleri için yapıldığı beyan edilen binanın şekil ve bölümlerine bakıldığında ve gönderilen memurun ifadelerinden mektep olduğu anlaşılmış ve inşaatın durdurulması

⁴⁶⁴ BOA, ZB., 595/70/1323Ma.

⁴⁶⁵ BOA, HR. SYS., 1783/53/1907.

⁴⁶⁶ BOA, Y. PRK. ZB., 30/101/1319.

⁴⁶⁷ BOA, BEO, 2167/162453/1321C.

⁴⁶⁸ BOA, DH. MKT., 1996/35/1310S.

⁴⁶⁹ BOA, DH. MKT., 2267/51/1317B.

sözü geçen müdüriyete bildirilmiştir. İnşaatın devamı için yapılan başvuruda verilen haritayla da mektep olarak kullanacağı şüpheye yer bırakmamış müracaat sırasında yararlı bulunacak öğrencilerin orada eğitilmesinin beyan edilmesiyle binanın mektep olarak kullanılacağı itiraf edilmiştir.⁴⁷⁰ 1903 Eylül'ünde ilan edilmek istenen Saint Joseph Ticaret Mektebi hakkında müfettişlikçe yapılan incelemede bir kayda rastlanmadığından ruhsatı bulunmayan mektebin kabul edilmesi uygun görülmemiştir.⁴⁷¹ Konuyla ilgili olarak son bir örnek olarak Bebek'te mektep sokağında bulunan Saint-Benoit Mektebi içerisine Fransızlara ait bir mabet inşası hakkında ruhsat alınıp alınmadığı araştırılmış, ancak ruhsatlı Fransız kurumları listesinde ne mektebin nede mabedin kuruluşu ve yapılışı hakkında bir irade kaydına rastlanılmamıştır.⁴⁷²

3.6. AMERİKAN OKULLARI

Osmanlıların Amerikalılarla ilk temasları Amerikan tacirleri ve misyonerleri vasıtasıyla gerçekleşmiş ve bunu diplomatlar, konsoloslar izleyerek⁴⁷³ Osmanlı Devleti ile Amerika'nın teması artarak devam etmiştir. İlk Amerikan okulu, 1824 yılında Beyrut'ta açılmış ve bunu İstanbul, İzmir, Bursa ve Trabzon izleyerek devam etmiştir.⁴⁷⁴ Osmanlı Devleti içerisinde Protestan okullarının çoğu Amerikalılar tarafından kurulmakla birlikte⁴⁷⁵ özellikle Islahat Fermanı'ndan itibaren sayıları hızla artmaya başlamıştır.⁴⁷⁶ Amerikan okulları finansmanlarını Amerikan Board Teşkilatı'nın katkıları, yurtdışı bağışları, yerel Protestanlarca ödenen aidatlar, hediyeler ve satın alınan mülkler ile karşılamıştır.⁴⁷⁷ Okulların çoğu için müteveli heyeti belirlenip, bu heyetlerde misyonerlerin güvenini kazanan Hıristiyanlar yer almıştır. Okulların fiili yönetimleri ise yönetim kurulları tarafından üstlenilmekle beraber, yönetim kurulları okulun idaresini ve derslerin yürütülmesini düzenli bir şekilde sağlamakla görevlidir. Amerikan okullarında öğrencilerden gördükleri eğitim karşılığında belli bir miktar ücrette alınmaktadır. Her ne kadar Osmanlı Devleti

⁴⁷⁰ BOA, DH. MKT., 2241/56/1317R.

⁴⁷¹ BOA, MF. MKT., 787/52/1322R.

⁴⁷² BOA, DH. MUİ., 101/53/1327Ş.

⁴⁷³ Özbek, *a.g.e.*, s. 116.

⁴⁷⁴ Özbek, *a.g.e.*, s. 118.

⁴⁷⁵ Arıg, *a.g.e.*, s. 79.

⁴⁷⁶ Erkek, *a.g.e.*, s. 124.

⁴⁷⁷ Mustafa Numan Malkoç, *Günümüz Türkiyesinde Protestanlık*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Ana Bilim Dalı, Felsefe ve Din Bilimleri Dalı, İstanbul, 2006, s. 85.

içerisinde okullarının yeni yaygınlaşmaya başladığı zamanlar Hıristiyan halkın öğrencilerini okullara göndermeleri için fiyatlar cazip olsa da 1860 yılından itibaren bu ücretler artış göstermiştir.⁴⁷⁸ Osmanlı Devleti'nde sayı olarak her ne kadar Fransız okulları üstünlük sağlasa da saygın ve etkili öğretim kurumları olması bakımından halkın çocuklarını göndermede daha çok tercih ettiği Amerikan okulları olmuştur.⁴⁷⁹ 1824 yılından 1886 yılına kadar Amerikalılar tarafından çoğunluğu ruhsatsız olmak üzere 400'e yakın okul açılmakla birlikte 1900 yılında Anadolu'da toplam 417 okulda 17.556 öğrenci öğrenim görmüştür.⁴⁸⁰ 1903 yılında Amerikan sefaretine göre mahalle mektepleriyle birlikte faaliyet gösteren okulların sayısı 237'dir. 1910 yılında Amerikalılara ait 430 okulda 23.474 öğrenci öğrenim görmekle beraber⁴⁸¹ 395 anaokulu ve ilkokulda 19.243 öğrenci, 29 orta dereceli okulda 3.012 öğrenci ve 6 kolejde 1.219 öğrenci bulunmaktadır.⁴⁸² 1914 yılına gelindiğinde ise Amerika'nın Osmanlı Devleti toprakları içerisindeki 9 hastane ve 426 okul olmak üzere kurumlarında toplam 25.000 öğrenci öğrenim görmektedir.⁴⁸³ Yukarıda zikrettiğimiz rakamlar farklı kaynaklarda değişiklikler göstermektedir. Örneğin, Tuncer Günay'ın ve Gülbadı Alan'ın vermiş olduğu tabloya göre 1845-1904 yılları arasında Amerikan okullarının istatistik bilgileri aşağıdaki gibidir.⁴⁸⁴

Tablo 63. 1845-1904 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Bulunan Amerikan Okullarının ve Eğitim Gören Öğrencilerin Sayıları

Yıl	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı
1845	7	135
1850	7	112
1855	38	363
1860	71	2.742
1865	114	4.160
1870	205	5.489
1875	244	8.253
1880	331	13.095

⁴⁷⁸ Alan, *Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyoner Okulları*, s. 157, 163.

⁴⁷⁹ Ergün, *a.g.e.*, s. 392.

⁴⁸⁰ Vahapoğlu, *a.g.e.*, s. 110.

⁴⁸¹ Yıldız, *a.g.e.*, s. 102, 106.

⁴⁸² Erkek, *a.g.e.*, s. 125.

⁴⁸³ Arıç, *a.g.e.*, s. 80.

⁴⁸⁴ Günay, *a.g.e.*, s. 217, Alan, *Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyoner Okulları*, s. 179-180.

1885	390	13.791
1890	464	16.990
1895	449	20.604
1900	425	23.040
1904	465	22.867

Amerikan amaçlarına paralel olarak stratejik bölgelerde açılan ve etraflarında stratejik etki alanları oluşturan kolejler⁴⁸⁵ arasında özellikle 19.yüzyılın son yarısında kurulan Robert Koleji, İstanbul Kız Koleji ve Suriye Protestan Koleji, Amerika'nın Ortadoğu'daki politikalarının gerçekleşmesine yardımcı olacak elit milli liderliği oluşturmuşlardır.⁴⁸⁶ Amerikan okullarındaki Müslüman öğrenci oranı 1908 yılından itibaren artış göstermiş 1912 yılında İstanbul, İzmir ve Beyrut gibi kozmopolit şehirlerde ABCFM'den bağımsız Amerikan kolejlerinde bu oran %20'yi bulmuştur.⁴⁸⁷

Her ne kadar İstanbul Amerikan kolejleri özellikle mütareke yıllarında işgal ordularının, müttefiklerinin ve sözde hayır kurumlarının yardımcıları olsalar da⁴⁸⁸ yine Ermeni gizli örgütleri Amerikan okullarından mezun birçok üyeye sahiptir.⁴⁸⁹ dönemin şartları gereği 24 Temmuz 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın esaslarına uygun olarak 6 Ağustos 1923 tarihinde yapılan anlaşmayla Osmanlı Devleti üzerinde bulunan Amerika'nın kültürel ve dini kurumları Türkiye Cumhuriyeti tarafından tanınmıştır. Anlaşma ile faaliyetlerine devam eden İstanbul'daki Amerikan okulları Robert Koleji, Arnavutköy Kız Koleji, Gedikpaşa Karma Okulu ve Üsküdar Amerikan Kız Koleji'dir.⁴⁹⁰

1927 yılından itibaren Müslüman öğrencilerin çoğunluğu oluşturmaya başladığı Amerikan okullarından bilim adamları ve siyasetçiler de dahil olmak üzere pek çok Türk mezun olmuştur.⁴⁹¹ II. Abdülhamid döneminden günümüze kadar İstanbul'da

⁴⁸⁵ White, *a.g.e.*, s. 74.

⁴⁸⁶ Mehmet Can, *Ortadoğu'da Amerikan Politikası*, Birinci Basım, İstanbul: Bayrak Yayınları, 1993, s. 55.

⁴⁸⁷ Oymak, *a.g.e.*, s. 263.

⁴⁸⁸ Çavdar, *a.g.e.*, s. 103.

⁴⁸⁹ White, *a.g.e.*, s. 107.

⁴⁹⁰ Arıç, *a.g.e.*, s. 81-82.

⁴⁹¹ Malkoç, *Günümüz Türkiyesinde Protestanlık*, s. 86.

eğitime devam eden Amerikan okulları, Robert Koleji ve Üsküdar Amerikan Lisesi'dir.

3.6.1. ROBERT KOLEJİ

1859 yılından itibaren Cyrus Hamlin tarafından Osmanlı Devleti içerisinde kurulması planlanan kolej için yer bakılmaya başlanmış,⁴⁹² Boğaziçi'nde Rumelihisarı'nın yanındaki arazinin koleji destekleyenler tarafından onaylanmasına rağmen Paris'teki Türk Büyükelçisi Ahmed Vefik Efendi hiçbir fiyata araziyi satmamış⁴⁹³ ve ancak bakılan 24. arazi alınabilmiştir.⁴⁹⁴ Ancak kısa bir süre sonra ilk seçilen arsa Hamline uygun bir fiyatla teklif edilmiş ve Robert Koleji'nin inşa edileceği arazi Ahmed Vefik Efendi tarafından parasının koleji inşasına Osmanlı yönetiminden izin geldiğinde ödenmesi şartı kabul edilerek satılmıştır.⁴⁹⁵ Hatıratlarda geçen Robert Koleji'nin arazi meselesiyle ilgili olarak Erdal Açıkses, eserinde yaptıkları araştırmalar sonucunda kolejin arazisinin Ermeni asıllı Serpuhi'ye ait olduğunu, arazinin satın alınmayarak kiralandığını belirttiđini⁴⁹⁶ de eklemekte fayda görüyoruz. Kolej in bu arazi üzerine inşa edilmesine Ruslar ve Fransızlar hükümet nezdinde girişimlerde bulunarak güçlük çıkartmışlar,⁴⁹⁷ kolej in inşaat izni gecikince Hamlin, Osmanlı Devleti'nde adet adı verilen "belli bir süreliğine tesis edilmiş, insanlarca ve hükümetçe malum olan ve müdahale edilmemiş herhangi bir şey bulunduğu hal üzerine mevcudiyetini sürdürme hakkı kazanırdı" kaidesine göre Merzifona taşınan Bebek İlahiyat Okulu'nun binasında,⁴⁹⁸ Dr. H.G.O. Dwight'in oğulları Mr. James ve William tarafından 1857 yılında kolej açma fikrini önermeleri sonucu Fransa Rochelle kökenli Protestan aileden gelme New York'lu tüccar Mr. Christopher Rheinlender Robert tarafından⁴⁹⁹ 1863 yılında kurulmuştur. Kurulduğunda 4 öğrenciyle eğitime başlayan kolej ilk iki yılında çoğunluğu yabancı kökenli olan 30-

⁴⁹² Cyrus Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, Çev. Ayşe Aksu, Birinci Basım, İstanbul: Dergah Yayınları, 2012, s. 366.

⁴⁹³ George Washburn, *Cennetin Sonbaharı*, Çev. Z. Bilge Yenice, Birinci Basım, İstanbul: Atlantis Yayıncılık, 2002, s. 30.

⁴⁹⁴ Hamlin, *a.g.e.*, s. 366.

⁴⁹⁵ Hamlin, *a.g.e.*, s. 379.

⁴⁹⁶ Erdal Açıkses, *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, Birinci Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003, s. 53.

⁴⁹⁷ Erol Güngör, *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, İkinci Basım, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., 1999, s. 37.

⁴⁹⁸ Hamlin, *a.g.e.*, s. 381.

⁴⁹⁹ Washburn, *a.g.e.*, s. 23, 26.

35 öğrenciye ulaşmış, Bebek okulunda geçen eğitim yılları boyunca okulun kapasitesinin 72 öğrenci kaldırmasından ötürü çok sayıda öğrenci geri çevrilmiştir.⁵⁰⁰ Dolayısıyla ikinci öğretim yılından itibaren koleje Ermeni, Rum ve Bulgar çocukları alınmaya başlanmıştır.⁵⁰¹ 1869 yılında Osmanlı Devletince irade çıkartılmasıyla,⁵⁰² Amerika bakanlar kurulundan Mr. Joy Morris’inde yer aldığı gösterişli bir temel atma töreni gerçekleştirilmiş⁵⁰³ ve ilk binası yaklaşık 60.000 dolara mal olan⁵⁰⁴ Rumelihisarı’ndaki kolejin yapımında Hamlin, Rumeli Hisarı’nın inşasında kullanılan taşların aynısını seçmiş ve 1870 yılında tamamlanan kolejin yeni binasına nakli 1871 yılında gerçekleşmiştir.⁵⁰⁵ Konuyla ilgili olarak Necdet Sevinç eserinde kolejin ilk mezunlarından olan Bulgar ihtilalcisi Mateef’in Bulgarca Mir Gazatesi’nin 20.06.1936 tarihli sayısında Hamlin’in Müslümanlık nereden İstanbul’a girmişse, Hıristiyanlığında oradan İstanbul’a girmesi için Rumeli Hisarı’nın en yüksek kulesi üzerinde bir kolej açmak istediğini yazdığını aktarır.⁵⁰⁶ Hamlin hatıratında kolej açıldıktan sonra koleje tebdil kıyafetle geldiğinden emin olduğu bir görevlinin konuşmaları sırasında “Ah beyefendi! Girit’te o kanlı isyan çıkmamış olsaydı biz size kolejinizi inşa iznini asla vermezdik” dediğini nakleder.⁵⁰⁷

George Washburn’un Türk halkına Hıristiyan eğitimi vermek⁵⁰⁸ amacını ifade ettiği Robert Kolejinde 1872-1873 yılında Amerikalı öğretim kadrosunu Hamlin, Washburn, Albert L. Long ve Edvin A. Grosvenor’un oluşturduğu aynı zamanda yurtdışından 4, İstanbul’dan ise 8 okutmanın görev yaptığı kolejde 257 öğrenci öğrenim görmektedir.⁵⁰⁹ Kolejın ilk Türk mezunu ise 1903 yılında mezun olarak kolejın öğretim kadrosuna katılan Türkçe bölüm başkanı ve kolejın müdür yardımcılığı görevlerini yapan, Lozan Sulh Konferansına İsmet İnönü’nün yanında katip olarak giden ve Malatya mebusu olan Bektaşî dedesinin oğlu Hüseyin Beydir.⁵¹⁰ 1903-1904

⁵⁰⁰ Hamlin, *a.g.e.*, s. 383-384.

⁵⁰¹ Alan, *Osmanlı Devleti’nde Amerikan Misyoner Okulları*, s. 144.

⁵⁰² Güngör, *a.g.e.*, s. 38.

⁵⁰³ Süleyman Büyükkarcı, *Türkiye’de Amerikan Okulları*, İkinci Basım, Konya: Yelken Basım-Yayımlar, 2004, s. 436.

⁵⁰⁴ Mehmet Can, Hasan Korkut, *Osmanlı Mülkünde Amerikan Okulları*, Birinci Basım, İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2013, s. 67.

⁵⁰⁵ Erkek, *a.g.e.*, s. 131.

⁵⁰⁶ Sevinç, *Ajan Okulları*, s. 130.

⁵⁰⁷ Hamlin, *a.g.e.*, s. 410.

⁵⁰⁸ Erkek, *a.g.e.*, s. 132.

⁵⁰⁹ Can, Korkut, *a.g.e.*, s. 70.

⁵¹⁰ Can, Korkut, *a.g.e.*, s. 83.

döneminde kolejde 6 Müslüman öğrenci olup, 125 Rum, 110 Ermeni, 30 Bulgar, 50 yabancı tebaadan ve 4 İranlı olmak üzere toplam 325 öğrenci öğrenim görmektedir.⁵¹¹

1891 yılında birinci bina olan Hamlin binasından sonra 35.000 dolara mal olan ve ilerleyen yıllarda adının Albert Long Binası olarak değiştirilecek olan Fen Binası inşa edilmiş ve daha sonra bina bünyesine toplantı amacıyla kullanılmak üzere bir de kilise eklenmiştir. Bir başka bina olan Theodorus Hall ise New York'lu banker John Boulton Stokes'in kızı Olivia Eggleston Phelps Stokes tarafından verilen parayla hazırlık öğrencileri için 1902 yılında inşa edilmiştir. 1904 yılında ise bakır madenleri işleterek zengin olan William Earl Dodge ve 1909-1926 yılları arası kolejün mütevelli heyeti başkanı olan oğlu Cleveland Hoadley Dodge'nin yardımlarıyla Dodge Jimnastik Salonu inşa edilmiştir. 1895-1909 yılları arasında kolejün mütevelli heyetinde bulunan John Steward Kennedy'in bağışlarıyla kolej başkanının oturması için on odalı boğaz manzaralı Kennedy Lojman binası da Robert Koleji yapılarına eklenmiştir. Kennedy bu bağışa ek olarak profesörlerin ikameti için inşa edilecek 6 evin parasını vermiş, 1910-1912 yılları arasında inşa edilen mühendislik binası, adını 1869-1918 yılları arasında kolejde profesörlük yapan Hamlin'in damadının adını alan Anderson binası ve 1913 yılında inşa edilen dersane ve yatakhane binası için 1.500.000 dolar yardımda bulunmuştur. 1914 yılında ise okulun eski mütevellilerinden olan John Sloane'nin yine mütevelli olan oğlunun bağışlarıyla John Sloane Reviri hizmete girmiştir.⁵¹² 1929 yılında ise okula küçük bir jimnastikhane binası eklenmiştir.⁵¹³ Robert Koleji'nin binalarına ve açılış yıllarına değinecek olursak, 1871 yılında Hamlin Hall, 1892 yılında Albert Long Hall, 1902 yılında Theodorus Hall, 1904 yılında Dodge Hall, 1906 yılında Washburn Hall, 1913 yılında Anderson Hall, , 1914 yılında Social Hall, 1914 yılında John Sloane Hastane Binası, 1931 yılında Gates Hall ve 1932 yılında Van Millingen Hall binaları tamamlanarak açılmıştır.⁵¹⁴

1912 yılından itibaren açılan mühendislik okuluyla⁵¹⁵ birlikte Robert Koleji adını "Robert Akademisi" olarak değiştirmiş ve 4 yıllık lise eğitiminin Türk okullarındaki gibi 3 yıla indirmiştir. Ayrıca kolejde mühendislik, iş idaresi, fen ve

⁵¹¹ BOA, MF. MKT., 711/9/1321Ra.

⁵¹² Can, Korkut, *a.g.e.*, s. 76, 78, 86, 77, 87.

⁵¹³ Recep Ülke, *İstanbul Amerikan Kolejinin Tarihiçesi*, Birinci Basım, İstanbul: Yeni Matbaa, 1956, s.

16.

⁵¹⁴ Ülke, *a.g.e.*, s. 16-21.

⁵¹⁵ Can, Korkut, *a.g.e.*, s. 88.

yabancı dil okulu olmak üzere birbirine bağlı 3 eğitim bölümü oluşturulmuştur.⁵¹⁶ Gelirinin büyük bir kısmını Protestanlığı yayan Amerikalı cemiyet ve heyetlerden karşılamakta olan kolejin öğretim kadrosu ve idarecileri arasında misyonerler bulunmakta olup, kolej Amerikan Board veya benzeri bir misyoner örgütüne bağlı değildir.⁵¹⁷

Öğrencileri milli kiliselerinden ayırıp Protestan yapma amacı gütmeyen ve temel Hristiyanlık öğretilerini kazandırmaya çalışan⁵¹⁸ Robert Koleji'nde yatılı olarak öğrenim gören çocuklar çalışma salonunda ders çalışmakta, yemekhanede yemek yemekte, küçük avluda oyun oynayıp, küçük bir helada yada avluda açıkta yıkanmakta ve arada sırada da dışarıda yürüyüşe çıkmaktadırlar. Sabahları saat 06.30'da Dr. Hamlin'inin öğrencilere yaptırdığı duaya katılmayanlar kahvaltıdan mahrum kalmaktadırlar. Öğle yemeğinin 12.30'da, akşam yemeğininse 18.00'da yendiği ve özel izin olmadan binadan çıkmanın yasak olduğu yatılı bölümde öğleden sonra 2,5 saat akşam ise 1,5 saat ders çalışılmakta ve saat 22.00'da tüm ışıklar kapatılmaktadır. Ayrıca pazar günleri öğrencilerinde katıldığı ayin düzenlenmekte, İncil dersleriyse kolejde çalışmaların bir parçası olmaktadır. Büyük suçlar işlendiğinde Dr. Hamlin öğrencileri herkesin içerisinde kamçulamaktadır. Washburn eğitim ile ilgili bilgileri sunduğumuz bu hatıratında, binadan çıkması istenen bir Türk'ü yatakhaneye dalması sonucu merdivenlerden yuvarladığını da anlatmaktadır. Robert Koleji'ndeki dini eğitimden rahatsız olan Ermeniler, koleje taleplerini iletmışler, dini ayinlerden ve İncil sınıflarından muaf olmaları için okul yönetimine 1873 yılında ultimatoma vermişler ancak kolejden olumlu bir sonuç çıkmaması sonucu okuldan Ermeni öğrencilerin ayrılışları başlamış bir sonraki yıl 70 yatılı öğrenciden 32'si okulda kalmış, Ermeni gazeteleri bu olayı sayfalarına taşımış ve gelecek 3 sene boyunca okula Ermeni öğrencilerin gelişi ciddi anlamda düşmüştür. Tüm bu olaylarla birlikte Sadrazam dönemin Amerikan elçisi Mr. Broker'e İncil'in herhangi bir dilde dolaşımını yasaklama kararı aldıklarını ve kolejin yapmak istediği evlere izin verilmeyeceğini söylemiştir. Kolejde cebir, geometri, trigonometri, yer ölçmesi, analitik geometri, konik kesitler gibi matematik dersleri haftada 6 saat verilmektedir. Fen alanında ise, zooloji, fizik, fizyoloji, kimya, botanik, jeoloji ve mineraloji ve astronomi dersleriyse

⁵¹⁶ Yıldız, *a.g.e.*, s. 108-109.

⁵¹⁷ Arıç, *a.g.e.*, s. 89-90.

⁵¹⁸ Can, Korkut, *a.g.e.*, s. 50.

haftada ortalama 5 saattir. Haftada 3 saat de tarih, politik ekonomi, belagat ilmi, parlamenter hukuk, fiziki coğrafya, psikoloji, ahlak ilmi, felsefe tarihi, medeniyet tarihi dersleri verilmektedir. Haftada 5 veya 6 saat ise uluslararası hukuk dersleri verilmektedir. Seçmeli derslerin olmadığı öğretimde bazı öğrenciler bazı dallarda ilave çalışmalar yapabilmektedirler. Kolejin 20. yılında 06.30 da uyanma zili çalmakta, saat 07.00'da kahvaltı verilmekte ve ders saati başlangıcı olan 08.20 de ise tüm çocukların bulunması zorunlu olan dua yapılmaktadır. 12.30 da öğle yemeği arası verilmekte, 14.00-16.30 arası tekrar ders işlenmektedir. 18.00'da akşam yemeği yendikten sonra 19.30-21.00 arası tekrar ders çalışılmakta ve 22.00'da öğrenciler uyumaktadırlar. Çarşamba günleri 13.30'da hitabet dersi verilmekte, cumartesi öğleden sonralar çocuklar serbest bırakılmakta, pazar günleri ise saat 10.45'te dini vaaz yapılmaktadır. Yine öğleden sonra saat 14:30 da sınıflarda müdürün başkanlığında genel toplantı yapılmakta olup yatılı öğrencilerin tamamı bunların tümüne katılmak zorundadırlar. Havalar müsait olduğu zamanlarda oyunlar oynanıp, yürüyüşlerin yapıldığı, bir müzesi ve 5.000 kitaplık bir kütüphanesi bulunan okulda, öğrenciler haftada ortalama 25 saat derse girmektedirler. Robert Koleji öğrencileri tarafından 1891-1892 öğretim yılında "Genç Hıristiyanlar Cemiyeti" (The Young Men's Christian Association)'nin Robert Koleji kolu kurulmuştur. Her biri kendi dilini konuşan ve kendi aralarında ayda 3 kez toplanan cemiyet, Ermeni, Bulgar, Rum ve İngiliz olmak üzere 4 gruptan oluşmaktadır. Ayda bir defa tüm gruplar tarafından sadece İngilizcenin konuşulduğu bir toplantı yapılmakta ve genel kurul başkanlığını bir öğretmen yapmaktadır.⁵¹⁹

1911 yılında Dünya Hıristiyan Öğrencileri Federasyonu(World's Student Christian Federation)'nun 9. kongresi 40 milletten 250 delegenin katılımıyla Robert Koleji'nde gerçekleşmiştir.⁵²⁰ Robert Koleji'nde 1879 yılında itibaren "Field Day" adlı spor bayramı uygulanmaya başlamış, basketbol ve voleybol oyunlarının oynandığı gibi Cross Country⁵²¹ yarışının da Türkiye'ye getirilmesine kolej öncülük etmiş ve Türkiye'de ilk geniş çaplı atletizm müsabakası 1929 yılında kolejin spor sahasında yapılmıştır.⁵²² Bu bilgiye ek olarak Türkiye'de basketbol ilk kez 1904 yılında Robert

⁵¹⁹ Washburn, *a.g.e.*, s. 67-68, 70, 88, 111-116, 120, 132, 218-219, 274.

⁵²⁰ Emine Kocamanoğlu, *Yabancı Okullarda Din Eğitimi, Robert Kolej-Mekteb-i Sultani(Galatasaray Lisesi) Örneği*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Felsefe ve Din Bilimleri Dalı, İstanbul, 2003, s. 181.

⁵²¹ Bknz. Cross Country, en fazla mesafeyi katetmek üzere yarışılan yarışmalara verilen isimdir.

⁵²² Ülke, *a.g.e.*, s. 22.

Koleji'nde oynanmış, basketbola verilen özel önemden ötürü Türkiye'de birçok milli basketbolcu Robert Koleji'nden yetişmiştir.⁵²³

Kuruluşundan itibaren Robert Koleji'ndeki kayıtlı öğrencilerin sayıları aşağıdaki gibidir.⁵²⁴

Tablo 64. Kuruluşundan İtibaren Robert Kolej'inde Eğitim Gören Öğrencilerin Sayıları

YI L	KAYIT YAPTIRANL AR	YATILI ÖĞRENCİL ER	ERME Nİ	BULGA R	YUNA N	DİĞERLE Rİ
1	20	16	-	-	2	18
2	28	25	1	1	4	22
3	51	44	20	9	6	16
4	96	76	19	13	18	39
5	102	79	14	16	33	34
6	95	73	11	41	17	23
7	96	66	35	38	22	25
8	143	98	35	41	33	34
9	218	164	80	40	34	64
10	257	189	98	38	48	73
11	237	172	87	43	43	64
12	208	163	55	45	48	60
13	191	152	54	33	39	65
14	135	98	43	42	14	38
15	128	93	35	50	11	32
16	162	111	50	54	32	26
17	209	149	74	77	27	31
18	232	158	85	89	28	23
19	259	173	94	105	24	37
20	243	165	83	110	26	24

⁵²³ Odabaşı, *a.g.e.*, s. 148.

⁵²⁴ Mithat Aydın, *Bulgarlar ve Ermeniler Arasında Amerikan Misyonerleri*, Birinci Basım, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2008, s. 98-99.

21	215	142	82	91	29	13
22	173	115	63	71	28	11
23	182	120	64	71	37	10
24	182	130	53	70	36	23
25	170	113	55	60	33	22
26	158	104	43	52	33	30
27	162	104	47	45	41	31
28	159	104	59	41	39	20
29	194	130	70	52	47	25
30	203	143	73	60	46	24
31	200	123	68	44	65	23
32	205	116	63	36	80	26
33	221	132	69	37	92	23
34	200	130	61	38	77	24
35	250	145	87	49	88	26
36	292	173	105	45	108	34
37	297	176	108	39	112	38
38	311	182	108	34	127	42
39	308	181	98	29	131	61
40	318	190	101	28	145	45
41	320	188	94	23	168	35
42	342	222	97	34	171	40
43	373	157	88	37	195	53

Kuruluşundan itibaren Robert Koleji'nden mezun öğrencilerin sayısı aşağıdaki gibidir.⁵²⁵

Tablo 65. Kuruluşundan İtibaren Robert Kolej'inden Mezun Olan Öğrencilerin Sayıları

YIL	MEZUNLAR	ERMENİ	BULGAR	YUNAN	DİĞERLERİ
1	-	-	-	-	-
2	-	-	-	-	-

⁵²⁵ Aydın, a.g.e., s. 98-99.

3	-	-	-	-	-
4	-	-	-	-	-
5	2	1	1	-	-
6	6	-	5	-	1
7	1	1	-	-	-
8	5	-	5	-	-
9	8	-	6	1	1
10	1	-	1	-	-
11	5	-	5	-	-
12	11	3	7	1	-
13	15	7	7	1	-
14	14	6	5	2	1
15	8	3	3	1	1
16	11	5	6	-	-
17	7	3	4	-	-
18	12	2	9	1	-
19	9	4	5	-	-
20	10	4	5	1	-
21	22	7	14	1	-
22	15	4	9	1	1
23	20	8	12	-	-
24	26	10	13	3	-
25	28	12	15	1	-
26	11	3	3	4	1
27	8	4	3	1	-
28	5	4	1	-	-
29	8	4	3	1	-
30	13	3	6	3	1
31	21	8	6	4	3
32	15	5	6	3	1
33	6	2	3	1	-
34	14	4	5	4	1

35	14	2	6	4	2
36	13	4	3	5	1
37	18	8	2	5	3
38	11	1	4	5	1
39	13	6	2	4	1
40	19	6	7	5	1
41	17	6	1	9	1
42	10	5	1	4	-
43	12	-	6	-	-

Yukarıdaki tabloya ek olarak, 1868-1938 yılları arasındaki kolejden mezun olan öğrencilerin milliyetlerine göre dağılımına değinecek olursak, 691 Yunan/Rum, 668 Ermeni, 599 Bulgar, 288 Türk, 85 Yahudi, 51 Rus, 36 Arnavut, 32 İngiliz, 28 Suriyeli, 16 İranlı, 10 Amerikan, 9 Alman, 5 Roman, 4 Polonyalı, 4 İsviçreli, 3 Arap, 2 Avusturyalı, 2 Bohemyalı, 2 Çerkes, 2 Hırvat, 2 Fransız, 2 Macar, 2 Karayim, 2 İskoç, 2 Sırp, 1 Kafkasyalı, 1 Dalmaçyalı, 1 İtalyan⁵²⁶ olmak üzere toplam 2550 öğrencidir.

Millas'ın verdiği bilgilere göre Robert Koleji'nde ilk Türk öğrenciye 1903 yılında ikincisine ise 1911 yılında rastlanmaktadır.⁵²⁷ Ancak Mehmet Can eserinde 1899-1900 yılında kaydedilen 297 öğrenciden %5'ten az olarak Türk öğrencilerden bahsetmektedir.⁵²⁸ Yine Ayten Sezer Arığ ise Meşrutiyetten önce Türk öğrenci oranını %3 veya %5 olarak vermekte, 1913 yılında ise bu sayının %15'lere ulaştığını belirtmektedir.⁵²⁹ Yine Bayram Küçüköğlü ise 1902-1903 yılında 17 Türk çocuğunun kolejde öğrenim gördüğünü belirtmektedir.⁵³⁰ 1903-1904 yılında ise kolejde 325 öğrenci öğrenim görüp 6 Müslüman öğrenci bulunmaktadır.⁵³¹ Osmanlı Devleti konu bağlamında sözünü ettiğimiz üzere Müslüman çocuklarının yabancı okullara gitmemeleri için ciddi anlamda hassasiyet göstermiştir. 1321 tarihli belgeye göre mektebe devam ettiği ihbar edilen ve yapılan araştırmaya göre bu öğrenciler, Gümrük emaneti muhasebe kalemi katiplerinden Feridun Bey'in kardeşi Riyaz, Rumeli

⁵²⁶ Herkül Millas, "Robert Kolej Öğrencileri ve Etnik Kimlikleri 1863-1938", *Bir Geleceğin Anatomisi: Robert Kolej'in 150 Yılı*, Birinci Basım, İstanbul: İstanbul Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2013, s. 156.

⁵²⁷ Millas, *a.g.e.*, s. 157.

⁵²⁸ Can, *a.g.e.*, s. 56.

⁵²⁹ Arığ, *a.g.e.*, s. 91.

⁵³⁰ Küçüköğlü, *a.g.e.*, s. 115.

⁵³¹ BOA, MF. MKT., 711/9/1321Ra, BOA, Y. RPK. UM., 67/29/1321Ş.

Hisarı'nda ikamet eden Balmumcuzadelerden Agah Bey'in oğlu Rıza, Şamdancı Ali Bey'in damadı, Musika-ı Hümayun teğmenlerinden Mehmet Bey'in oğulları Hüseyin, Mehmet ve Mahmud, Galata gümrüğü muhasebe kalemi katiplerinden Ahmet Bey'in oğlu Ruhi Bey'dir. Ayrıca mevcut belgede Müslüman öğrenci sayısı 6 olarak belirtilmiş, araştırmaları incelediğimizde Şamdancı Ali Bey'in oğlu Ruhi adındaki kişinin okuldan kaydı alındığına veya okula gitmediğine dair bir bilgi bulunamadığından 7 öğrenci ismi tesbit edilmiştir.⁵³²

Washburn, Robert ve Hamlin'in koleji siyaset dışında tutması uyarılarına rağmen⁵³³ tabiat bilimleri profesörü olarak kolejde görev yapan Long ile siyasi faaliyetlerde bulunmuş,⁵³⁴ Bulgaristan olaylarının Avrupa kamuoyuna ulaştırılması bakımından çaba göstermiştir.⁵³⁵ Dolayısıyla Robert Koleji'nden mezun olan ve bağımsız Bulgaristan Devleti'nin kuruluşunu hazırlayan birçok Bulgar öğrenci bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmını örnek olarak verecek olursak, 1875 yılı Eski Zağra Bölgesi ayaklanmasının öncülerinden ve 1876 Nisan Ayaklanması'nın liderlerinden olan Stefan Stambolov, Bulgar kurtuluş örgütlenmesinin en önemli kişilerinden biri olan Petar Dimitrov, Filibe İhtilal Komitesi baş üyesi ve 1876 Nisan Ayaklanması'nın yöneticilerinden olan Konstantin Kalçev başta olmak üzere, İbrahim Erkek eserinde 1875-1876 yılının ikinci yarısında son sınıf öğrencilerinin hepsinin 1876 Nisan Ayaklanması'na katılmak için izinli olarak okuldan ayrıldıklarını da belirtmektedir. Robert Koleji'nden mezun olan Bulgar öğrenciler Bulgaristan'ın kuruluşu ve gelişiminde de önemli görevler üstlenmişlerdir. 1878 Berlin Antlaşması'yla kurulan Bulgar Prensliği'nin anayasasını hazırlamak ve Bulgar prensini seçmek için 1879 yılında Tırnova'da toplanan kurucu mecliste gücü elinde bulunduranlar ve parlamento hukukunu bilenler yine Robert Koleji mezunlarıdır. Bulgaristan'da önemli görevlere gelen mezunlara değinecek olursak, Konstantin Stoilov ve Stefan Stambolov başbakan, İvan S. Geşov devlet başkan yardımcısı, İvan Slaveikoff eğitim bakanı, Lazar Payakov ise maliye bakanlığı yapmıştır. Ayrıca 1879 yılı Tırnova toplantısında Bulgaristan'ın bağımsızlığı ve yükselişi için çalışmaları nedeniyle Robert Koleji müdürü G. Washburn ve öğretim üyesi A. Long'a şükranlarını

⁵³² BOA, MF. MKT., 711/9/1321Ra.

⁵³³ Aydın, *a.g.e.*, s. 127.

⁵³⁴ Can, Korkut, *a.g.e.*, s. 71-72.

⁵³⁵ Aydın, *a.g.e.*, s. 125.

bildiren bir karar da alınmıştır.⁵³⁶ Yukarıda verdiğimiz bilgilere ek olarak, Aydın'ın eserinde geçen Robert Koleji'nden mezun olan Bulgar öğrencilerin tespit edilen mesleklerine değinecek olursak, 1 başbakan, 3 bakan, 25 üst düzey devlet yöneticisi, 9 diplomat, 26 hukukçu, 37 öğretmen, 17 doktor, 17 tüccar, 7 işadamı, 1 banker, 1 edebiyatçı, 1 editör, 1 kütüphaneci, 1 mühendis ve 11 asker ve askeri yetkilidir.⁵³⁷

Kuruluşundan 1958 yılında ACG Child Study Center'in kurulması ve Robert Koleji'yle mütevelli heyetlerinin birleşmesine kadarki Robert Koleji'ne müdürlük yapanlar ve hizmet süreleri, 1863-1877 yılları arasında Cyrus Hamlin, 1877-1903 yılları arasında George Washburn, 1903-1932 yılları arasında Caleb Gates, 1932-1935 yılları arasında Paul Monroe, 1935-1944 yılları arasında Walter Livingston, 1944-1955 yılları arasında Floyd Black ve 1955 yılında Duncan Ballantine'dir.⁵³⁸

1971 yılında Anayasa Mahkemesi kararı ile yüksek kısmı "Boğaziçi Üniversitesi" adıyla devlet üniversitesine dönüştürülen Robert Koleji'nin orta kısmı ise Arnavutköy Kız Koleji ile birleştirilerek Özel Amerikan Robert Lisesi adıyla⁵³⁹ karma olarak⁵⁴⁰ eğitime devam etmektedir.

3.6.2. İSTANBUL AMERİKAN KIZ KOLEJİ

1867 yılında Hamlin, Osmanlı Devleti'nde genç kadınlar için kolej ihtiyacını gündeme getirmiştir.⁵⁴¹ Ayrıca Mr. Nathaniel G. Clarke ve eşinin Amerikan misyon faaliyetleri için 1871-1872 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'na gerçekleştirdikleri seyahat sırasında erkekler için kurulan birçok okul görmelerine rağmen kızlara dair eğitim gereğini fark ederek çalışma başlatmışlardır. Amerika'ya döndüklerinde 6 kadın Clarkelerin fikrine inanmış, okulun kuruluşu için bütçe oluşturulması adına 500'er dolar bağış yapmışlardır.⁵⁴²

⁵³⁶ Erkek, *a.g.e.*, s. 134, 136-137.

⁵³⁷ Aydın, *a.g.e.*, s. 108.

⁵³⁸ Cem Aktaş, *Bir Geleceğin Anatomisi: Robert Koleji'nin 150 Yılı*, Birinci Basım, İstanbul: İstanbul Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2013, s. 451-453, 455.

⁵³⁹ Mustafa Numan Malkoç, "Türkiye'de Protestan Misyonerliği", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, Birinci Basım, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005, s. 181.

⁵⁴⁰ Yıldız, *a.g.e.*, s. 111.

⁵⁴¹ Alan, *Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyoner Okulları*, s. 118.

⁵⁴² Hester Donaldson Jenkins, *Robert Kolejinin Kızları*, Çev. Ayşe Aksu, Birinci Basım, İstanbul: Dergah Yayınları, 2008, s. 41.

1871 yılının Ekim ayında Robert Koleji bünyesinde Dr. Hamlin'in çalışmalarıyla Gedikpaşa'da kiralanan bir evde Miss Julia A. Rappleye'nin idaresinde en küçüğü 6 yaşında olan 3 öğrenciyle okul eğitime başlamıştır.⁵⁴³ Gedikpaşa bir Ermeni mahallesi olduğundan ötürü başlangıçta okul müfredatında Ermenice kullanılmış ancak Üsküdar'daki binalarına geçildiğinde temel dersler İngilizce verilmeye başlanmıştır.⁵⁴⁴ 1873 yılına gelindiğinde ise okul Anadolu yakasına yapımı süren kampüslerinin yakınlarında kiralanan bir evde eğitimine devam etmiştir. 1876 yılında ise 50.000 dolara satın alınan Üsküdar sırtlarındaki arazi üzerine inşa edilen⁵⁴⁵ ve ismini kız okulu fikrine destek veren "Kadın Misyonerler Teşkilatı'nın" ilk başkanı bayan Albert Bowker'den alan Bowker Binası isimli yeni binasına taşınmıştır. Okulun Üsküdar'a taşınmasından sonra ilk başkan Clara Catherine Pond Williams olmuştur. Daha sonra William Chapin tarafından bağışlanan 20.000 dolarla adını Chapin'in karısı Sarah Barton'dan alan Barton binası 1882 yılında inşa edilmiştir. Hem ilkokul hem de ortaokul seviyesinde yatılı ve gündüzlü olarak eğitim veren okul hızla genişlemiştir.⁵⁴⁶ Kolejde 1873 yılında 40,⁵⁴⁷ 1892 yılında 137, 1893 yılında 147, 1895 yılında 161⁵⁴⁸ ve 1899 yılında ise 70'i yatılı olmak üzere 170 öğrenci öğrenim görmüştür.⁵⁴⁹

1892 yılında kolejde öğrenim gören öğrencilerin 51'i Ermeni, 29'u Bulgar, 22'si Rum, 14'ü İngiliz, 10'u Amerikan, 6'sı Yahudi, 4'ü Türk ve 1'i de Fransız'dır.⁵⁵⁰ 1895 yılında ise kolejde öğrenim gören öğrencilerin 88'i Ermeni, 19'u Rum, 18'i Bulgar, 15'i İngiliz, 7'si Alman, 6'sı Amerikan, 1'i İtalyan, 1'i Rus, 1'i Yahudi ve 1'i de Türk'tür.⁵⁵¹

1903 yılına kadar 25.000 öğrenciye eğitim veren kolejnin mezun ettiği 435 öğrencinin 195'i Bulgar, 144'ü Ermeni, 76'sı Rum, 14'ü İngiliz ve Amerikan, 3'ü Alman, 2'si Yahudi ve 1'i de Türk'tür.⁵⁵² 1903-1904 yılına dair bir belgede ise

⁵⁴³ Alan, *Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyoner Okulları*, s. 118.

⁵⁴⁴ Frank A. Stone, *Sömürgeciliğin Hasat Mevsimi*, Çev. Ayşe Aksu, Birinci Basım, İstanbul: Dergah Yayınları, 2011, s. 147.

⁵⁴⁵ Alan, *Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyoner Okulları*, s. 119.

⁵⁴⁶ Can, Korkut, *a.g.e.*, s. 122-123.

⁵⁴⁷ Yıldız, *a.g.e.*, s. 113

⁵⁴⁸ Alan, *Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyoner Okulları*, s. 121.

⁵⁴⁹ İpek Çalışlar, *Halide Edib*, Birinci Basım, İstanbul: Everest Yayınları, 2010, s. 29.

⁵⁵⁰ Alan, *Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyoner Okulları*, s. 121.

⁵⁵¹ Yıldız, *a.g.e.*, s. 114.

⁵⁵² Yıldız, *a.g.e.*, s. 116.

mektebin içerisinde çeşitli mezheplere mensup 200'den fazla kız öğrenci bulunduğu ve bunlardan 2 tanesinin de Müslüman öğrenci olduğu belirtilmiştir.⁵⁵³

Okul, 1875 yılında okula gelen ve New Englandlı bir sülalenden olan⁵⁵⁴ kadın erkek eşitliği, ırkların eşitliği ve kadınlar için yüksek öğretim hakkı ideallerine sahip olan⁵⁵⁵ ve kız kolejinde din öğretiminin güçlü ve doğrudan olması ve Hıristiyanlık ideolojisinin öğrencilerde okuldan sonraki hayatlarında da etkili olması gerektiğini belirten,⁵⁵⁶ Mary Mills Patrick'in çalışmalarıyla ABD'de bulunan Sarah L. Bowker, Caroline Borden, Pauline Durant gibi hatırlı arkadaşlarının yardımlarıyla 1890 yılında bakalorya diploması veren yüksek öğretim kurumuna(kolej) dönüşmüştür.⁵⁵⁷ 1883-1924 yılları arasında kolejde müdirelik yapan⁵⁵⁸ Mary Mills Patrick, hatıratında okula geldiğinde bazı ders kitaplarının çok ileri düzeyde olduğunu ve verilen birçok ders arasında cebir ve fizik derslerinin de bulunduğunu yazmıştır.⁵⁵⁹

1894 yılında Osmanlı Devleti'nde öğretim yapabilme iradesi alan⁵⁶⁰ kolejde 15 Aralık 1905 yılında çıkan yangınla Barton Hall binası tamamen yanmıştır. Kolejin taşınması için 52.800 dolar olan Arnavutköy'deki arazi için ilk yardım edenlerden biri John H. Converse bir diğeri ise koleje 100.000 dolardan fazla mali destek veren John W. Frothingom'dur. Osmanlı Devleti ile Amerika arasındaki mevcut şartlara göre her ne kadar Amerikan vatandaşları Osmanlı topraklarında mülk sahibi olabilseler de satış izni gerçekleşmemiş ve Sultan II. Abdülhamid ilgili mülkü kızlarından birine çeyiz olarak verme niyetinde olduğunu bildirmiştir.⁵⁶¹ Arnavutköy'deki arazinin tapu meselesi 1908 yılında Jön Türk ihtilaliyle halledilmiş,⁵⁶² ayrıca aynı yıl Kadın Misyonerler Teşkilatı ile bağlarını kopararak bağımsız hale gelmiştir.⁵⁶³ Türk memurların, kiliseden yüksek mevki sahibi kişilerin, Avrupa'nın farklı bölgelerinden diplomatik temsilcilerin, diğer eğitim kurumlarının yöneticilerinin ve öğrenci

⁵⁵³ BOA, Y. PRK. UM., 67/29/1321Ş.

⁵⁵⁴ Can, Korkut, *a.g.e.*, s. 124.

⁵⁵⁵ Alan, *Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyoner Okulları*, s. 120.

⁵⁵⁶ Yıldız, *a.g.e.*, s. 112.

⁵⁵⁷ Can, Korkut, *a.g.e.*, s. 124.

⁵⁵⁸ Büyükkarcı, *Türkiye'de Amerikan Okulları*, *a.g.e.*, s. 205.

⁵⁵⁹ Mary Mills Patrick, *Bir Boğaziçi Macerası, İstanbul Kız Koleji(1871-1924)*, Çev. Şeyma Akın, Birinci Basım, İstanbul: Tez Yayınları, 2001, s. 34-35.

⁵⁶⁰ Can, Korkut, *a.g.e.*, s. 125.

⁵⁶¹ Patrick, *a.g.e.*, s. 72-73, 84-85.

⁵⁶² Jenkins, *a.g.e.*, s. 129.

⁵⁶³ Can, Korkut, *a.g.e.*, s. 129.

akrabalarının katıldığı törenle 3 Haziran 1914 yılında kolej Arnavutköy'deki açılışını yapmıştır.⁵⁶⁴

Ayrıca 1321 tarihli bir belgede de mektebin içerisinde, mektep binalarından ayrılmış bir daireden oluşan ve içerisinde Müslüman çocuğu olmayıp, yine kız çocuklarına özel Ermeni ve Protestan mezheplerine mensup öğrencilerin olduğu bir mektep daha bulunduğu geçmektedir.⁵⁶⁵

Kolej statüsü aldıktan sonraki döneminde İngilizceyle yönetilen okulda kız öğrencilere kahvaltıları kahve ve ekmek ile yaptırılmakta, masaların her birinde en az bir öğretmen oturmakta ve servisleri de üç kız yapmaktadır. Öğle ve akşam yemekleri de kız öğrencilerle yenmektedir. Kolejde eğitim gören öğrencilerin her biri mensubu oldukları milletlerin yerel dillerini öğrenmek zorundadır. Dolayısıyla kolejde eski ve modern Grekçe, eski ve modern Ermenice, arka planında Arapça ve Farsçanın bulunduğu Türkçe, eski Slavcanın beraberinde Bulgarca dersleri verilemekte bunların yanında müfredatta ağır Fransızca ve Almanca dersleri ve biraz da Latince bulunmaktadır. Yıl sonu sınavları ise yerel dilde veya Fransızca da özel bir konu yoksa İngilizcedir. Kolej kızlara kendi mensubu oldukları kiliselerinin oruç ve bayramlarını icra etmelerine, elverişli zamanlarda ayinlerine katılma fırsatı vermiş ancak uzun yıllar boyunca kolejde pazar ayinleri ve İncil dersleriyle beraber günlük Şapel ibadetleri uygulanmaya devam edilmiştir. Ayrıca kolej, Genç Kadınlar Hristiyan Birliği'nin (Young Women's Christian Association) bir şubesidir. Yine kolejde Amerika'da bulunan Bryn Mawr Koleji ile bağlantılı hareket eden, başkanı öğrenciler tarafından seçilen ve öğrencilere kendi kendilerini yönetme fikrine eriştiren ve yine öğrencilerin yönetiminde yer aldığı "Öğrenci Yönetimi Birliği" kurulmuştur.⁵⁶⁶ Ayrıca kolejde derslerin dışında resitaller düzenlenmekte, konserler, konferanslar ve tiyatro etkinlikleri, açık hava sporları ve jimnastik yaptırılmaktadır.⁵⁶⁷

Kolejde diğer Amerikan kolejlerinden daha fazla dil dersleri mecburi tutulmakta, müfredatında matematik, fizik, kimya, biyoloji, jeoloji ve astronomi gibi genel konular ile mantık, bibliyografya, tarih, sosyoloji, psikoloji ve felsefe, İncil, ahlak, sanat ve arkeoloji dersleri de bulunmaktadır. Ayrıca piyano kısmı, genel koro

⁵⁶⁴ Patrick, *a.g.e.*, s. 100.

⁵⁶⁵ BOA, Y. PRK. UM., 67/29/1321Ş.

⁵⁶⁶ Jenkins, *a.g.e.*, s. 47, 117, 118-119, 168, 179-180.

⁵⁶⁷ Çalışlar, *a.g.e.*, s. 29-30.

çalışması ve kolej korosu için özel temrinler ile özel viyolonsel ve org dersleri içeren müzik bölümü bulunmaktadır. Bu bölüme 1909 yılında harmoni ve kompozisyon, müzik tarihi ve müzik formları dersleri eklenmiş, birçok öğrenci enstrümantal müzik çalışmasını seçmiştir. Yine kolejde yemek pişirme, bebek bakımı ve ev temizliği dersleri verilmekte olup, 1912 yılında haftada bir saat olmak üzere müfredata ev idaresi dersi de eklenmiştir. 1919 yılında ise pratik sanatlar bölümü açılarak, ziraat, ev idaresine başlangıç, çizim ve boyama, daktilo, stenografi, ticari matematik ve muhasebe gibi dersler verilmiştir. 1912 yılında ise jimnastik öğrenmek isteyen kızlara yönelik 3 yıllık jimnastik dersleri verilmeye başlanmıştır. 1914 yılında kolej hemşirelerinin eğitimini verdiği sağlık bilgisi dersi müfredata eklenmiştir.⁵⁶⁸ 1918 yılında kolejde ilk defa bir yaz okulu açılmıştır. 7 Mart 1922 yılında ise Yakın Doğu Birliği'ne katılmıştır. Ayrıca Kızıl Hac işbirliği ile kolej, hastane yapılmak üzere eski bir konak kiralamış ve 1920 yılında Amerikan Hastanesi olarak açılmıştır. 1920-1921 yılının başında da tıp dersleri başlatılmıştır. 1923 yılında ise büyüyüp gelişen Amerikan Hastanesi, Alman Hastanesi'nin boş olan eski binasına taşınmıştır. 1924 yılına gelindiğinde ise kolejde tıbbi çalışmalar için fon yetersiz kalmış, Türk Hükümeti'nin tıp eğitiminin artık sadece devlet kurumlarında yapılacağını duyurması üzerine tıp eğitimi bitirilmiştir.⁵⁶⁹ Ayrıca kolej İngilizce bölümünde gazetecilik dersleri vermiş, haftalık veya on beş günlük bir yayın çıkartmıştır.⁵⁷⁰ 1956 yılında okulun kütüphanesinde çeşitli dillerde 22.000 kitap bulunmaktadır.⁵⁷¹ Ayrıca kolej, Üsküdar'daki yıllarından itibaren Review of Reviews'un İngiliz kurucusu E. J. Dillon, İstanbul'dan Sir Adam Block, Boston'da Güzel Sanatlar Müzesi Müdürü Bay Morris Carter, Oxford Üniversitesi'nden profesör Archibald H. Sayce, Labradordan Dr. ve Bayan Grenfell, Johns Hopkins Üniversitesi'nden Dr. Basil L. Gildersleeve, Columbia'dan Dr. John Bates Clark, Harvard'dan Dr. Albert Bushnell Hart, ve Dr. George A. Plimpton gibi başka ülkelere birçok konuşmacı ağırlamıştır.⁵⁷²

Kolej birçok yerden destekte görmüştür. Mrs. LeBoutillier'in 1903 yılında koleje gerçekleştirdiği ziyaret sırasında, LeBoutillier'in annesi Mrs. Henry Woods kolej için acil ihtiyaçları için 62.000 dolar bağışlamış daha sonra bu bağışa 8.000 dolar

⁵⁶⁸ Jenkins, *a.g.e.*, s. 191-194, 196.

⁵⁶⁹ Patrick, *a.g.e.*, s. 125, 130, 134-135, 136.

⁵⁷⁰ Jenkins, *a.g.e.*, s. 198.

⁵⁷¹ Büyükkarcı, *Türkiye'de Amerikan Okulları*, s. 206.

⁵⁷² Patrick, *a.g.e.*, s. 96.

daha ilave etmiştir. Bu paralar kolejin 2 binasının ısınma, aydınlanma ve su ihtiyacını karşılayacak olan çelik buhar kazanının kurulması için kullanılmıştır.⁵⁷³ Yine kolejin binalarından olan Gould Hall binası için 200.000 dolar veren (25.000 doları Henry Woods binası için verilen miktara ilave edilmesi içindir) Bayan Shepard'ın yardımlarıyla, Russell Sage binası 100.000 dolardan fazla veren Bayan Russell Sage'in yardımlarıyla yapılmıştır.⁵⁷⁴ Goule binası 25.000 dolar yardımda bulunan yukarıda belirttiğimiz Helen Goule Shepard'ın yardımlarıyla, Mitchell binası inşaatı için 100.000 dolar veren Bayan Olivia E. Phelps Stokes'in yardımlarıyla, Henry Woods binası, 58.000 dolar veren Henry Woods ve 25.000 dolar veren Bayan Helen Gould Shepard'ın yardımlarıyla,⁵⁷⁵ Bingham binası, William Bingham'ın yardımlarıyla,⁵⁷⁶ Üsküdar'daki kolej emlakının alınabilmesi içinde altın olarak 50.000 dolar veren Bayan Carolibe Borden'in yardımlarıyla alınmıştır.⁵⁷⁷ Ayrıca Arnavutköy arazisi için ısı, ışık ve su sağlayacak olan elektrik santrali için John D. Rockefeller 150.000 dolarlık yardımda bulunmuştur.⁵⁷⁸

Jenkins, eserinde kolejde bulunan öğrencileri tanımlamaktadır. İngilizce kompozisyon dersinde en zekice ve mizahi yazıları Rumların, en hareketli hikayeleri Bulgarların, en sürükleyici ve hayal gücü yüksek olan yazılarıysa Ermenilerin yazdığını belirtir. Ermenilerin zeka seviyelerini ortalamanın üstünde olarak belirtmekte, kolej ve kilise korosunda çok sayıda Ermeni kızının bulunduğu ve resimde kendilerini çok iyi göstermekte olup, drama kabiliyetlerinin yüksek olduğundan, aşırı derecede sezgili ve duygusal olup, en sade ve mütevazî olarak tanımlayıp tipik bir kendini beğenmişlik edalarının olduğundan ve mezunlarının çoğunun öğretmenlik mesleğini seçtiklerinden söz eder. Kolejdeki Rumların ise başlangıçta çok az olduğunu ve 1916 yılında sayılarının 112'ye ulaştığını belirtir. Rum kızlarını genel olarak iyi öğrenciler olarak niteleyen Jenkins, ailelerinin sırf moda diye veya toplumdakilere uyararak gönderdiği, dikkatsiz ve niteliksiz işler yapan pek çok Rum kızının okulda bulunduğunu, buna rağmen en parlak ve zeki kızların bazılarının Rum olduğunu, çok azının enerjik ve atletik olduğunu ve Rum kızlarında güçlü kalımsal bir duyarlılığın mevcut olup, birbirlerini ve öğretmenlerini tutkuyla

⁵⁷³ Jenkins, *a.g.e.*, s. 124.

⁵⁷⁴ Patrick, *a.g.e.*, s. 76-77.

⁵⁷⁵ Can, Korkut, *a.g.e.*, s. 132-133.

⁵⁷⁶ Ülke, *a.g.e.*, s. 9.

⁵⁷⁷ Can, Korkut, *a.g.e.*, s. 133.

⁵⁷⁸ Patrick, *a.g.e.*, s. 77.

sevdiğinden ve aşırı duygusal davranmaktan büyük zevk aldıklarını, mezunlarının ise çoğunun öğretmen olduğunu ve artan oranlarda hemşireliği seçtiklerini belirtir. Bulgar öğrencilerin kolejin başlangıcından itibaren koleje gelmeye başladıklarını belirterek kolejdeki en iyiler arasında nitelendirmekte, dil yetenekleri, modern gelişmelerle yakından ilgilenmeleri, köklü bir geçmiş anlayışına sahip olmaları bakımından tarih öğrencilerinin en heveslileri arasında olduklarından, sayılarının 1912 yılına kadar artış göstermekte olup, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bulgaristan'ın yaşadığı ekonomik sebeplerle sayının 1923 yılında 23'e kadar düştüğünden söz eder. Ayrıca Bulgar öğrencilerinin kolej veya kilise korosunun geniş bir grubunu oluşturduklarını belirtir. Jenkins, Türk kızlarıyla ilgili olarak, II. Abdülhamid döneminde okulda sayılarının çok az olduğundan, okula gelmeye çok özen gösterdiklerinden söz ederek, ilk Amerikan okulu diplomasını almaya hak kazanan öğrencinin 1890 yılında Gülistan Hanım olduğunu belirtir. Ayrıca Halide Hanım'ında(Halide Edip Adıvar) okulun en gözde öğrencilerinden biri olduğunu ve 1901 yılı sınıfında olan BA derecesinde olan lisansüstü eğitimini alan ilk Türk kızı olarak belirtir. Ayrıca Jenkins birde 1908 yılında Osmanlı yönetimi tarafından okuldan uzaklaştırılan ve sınav kağıtlarının evine gönderilerek sınav yapılan, ihtilalden sonra koleje gelişi mümkün olan ve 1910 yılında diplomasını alan Nazlı Halid'den söz etmektedir. Jenkins ayrıca İngiliz öğrencilerin öğrenci mevcudu içerisinde fazla mevcut oluşturmadıklarından, ancak kolej dilini bilme avantajına sahip olduklarından, kendilerini yönetmeye alışık olduklarından ve her zaman her yerde etkin olduklarından bahseder. Koleje Arap kızları ise 1922 yılından itibaren gelmeye başlamışlardır. Kolejde ve hazırlık okulunda 1921-1922 yılında öğrenim gören öğrenciler, Arnavut, Bulgar, Gürcü, İtalyan, Roman, Tatar, Amerikan, Çerkez, Alman, Macar, Rus, Türk, Ermeni, Kıyımlı, Rum, Kürt, Sırp, Arap, İngiliz, Yahudi, İranlı ve Suriyelidir.⁵⁷⁹ Daha sonraki yıllarda koleje Fransız, İskoç, Çeko-Slovakyalı ve Avusturyalı öğrencilerde eklenmiştir.⁵⁸⁰

Jenkins, özel bir koruma altına alınmadığında Osmanlı Devleti ve İslamiyet'ten bahseden kitapların hiçbirinin ülkeye sokulmadığından, ihtilal hikayesi anlattığı için Milton'a ve fizik bölümü için getirilen dinamoların, dinamitle kelime benzerliğinden ötürü gümrüklerden geçirilmediğinden söz etmektedir. Bununla beraber Jenkins, düzenlenen konferansların Osmanlı yönetimi tarafından denetlendiğini ve

⁵⁷⁹ Jenkins, *a.g.e.*, s. 50-51, 58, 72, 76-77, 82, 101-103, 109, 134-135, 149, 181-182, 227-228.

⁵⁸⁰ Jenkins, *a.g.e.*, s. 228.

cezalandırmalar olduğunu, ayrıca Osmanlı yönetiminin istihbarat elemanlarının her yerde olduğundan hatta öğrencilerin ailelerinin arasında bile bulunduğundan söz etmektedir.⁵⁸¹ Kolej müdürü Patrick hatıratında, II. Abdülhamid'in tahta gelmesiyle sıkı bir denetimin başladığından, kendilerini gözleyen muhbirlerin bulunduğundan ve bir keresinde resmi bir emir ile koleji detaylı incelemek için çok sayıda görevli geldiğinden söz eder. Ancak Patrick, denetimcilerin zaman zaman Türk öğrencilerinin olduğunu bildikleri halde derinlemesine bakmak istemediklerini de ifade etmektedir.⁵⁸²

Kuruluşundan itibaren İstanbul Amerikan Kız Koleji'nin yöneticileri 1890-1924 yılları arasında Mary Mills Patrick, 1924-1931 yılları arasında Katheryn Nevell Adams, 1931-1932 yılında Marion Talbot, 1932-1935 yılları arasında Paul Monroe, 1935-1944 yılları arasında Valter Livingston Wright, 1944-1955 yılları arasında Floyd H. Black, 1955 yılında Duncan Ballantine'dir.⁵⁸³

Kolej 1971 yılında dört yıllık eğitimi üç yıla indirilerek, ortaokul ve lise kısımlarının 2 yıllık hazırlık sınıfları da bir yıla indirilerek Robert Koleji ile birleşmiş ve Robert Lisesi adı altında Arnavutköy'de eğitime devam etmiştir. Bu birleşmeden sonra Hisar Eğitim Vakfı ve Okul Aile Birliği de kurulmuştur.⁵⁸⁴

3.6.3. KUMKAPI AMERİKAN MEKTEBİ

Okul hakkında detaylı bir bilgi bulunamamakla birlikte 1321 tarihli belgede adı geçmektedir. Sürgün olarak Sivas'ta bulunan Kudüslü Cebrail Gargor tarafından 30 sene önce inşa ederek oturduğu evden ibaret olan hane, 20 sene önce Amerikalılar tarafından kiralanarak mektep yapılmış, erkeklere özel olan mektepte belirtilen tarihli belgede 300'ü aşkın öğrencisi olduğu ve 7 tanede Müslüman öğrencisi bulunduğu belirtilmiştir.⁵⁸⁵

3.6.4. AMERİKAN OKULLARININ FAALİYETLERİ VE DENETİMİ

Osmanlı yönetimi tarafından Amerikan okullarının müdürlerine şüpheli şahısların çocuklarının okula kabul edilmemesi için kesin emir verilmiş, ancak bu

⁵⁸¹ Jenkins, *a.g.e.*, s. 115-116.

⁵⁸² Patrick, *a.g.e.*, s. 60.

⁵⁸³ Ülke, *a.g.e.*, s. 10.

⁵⁸⁴ Can, Korkut, *a.g.e.*, s. 139-141.

⁵⁸⁵ BOA, Y. PRK. UM., 67/29/1321Ş.

emirlerin uygulanmasına dikkat etmeyen müdürler hakkında Bab-ı Ali'ye gerekli bilgilerin verilmesi konusunda Dersaadet Amerikan elçisinin iltimas geçtiği anlaşılmış ve Osmanlı yönetimi tarafından maarif nezareti ve vilayetlerle mutasarrıflıklara emirlere muhalif hareket edenler hakkında gereğinin yapılması bildirilmiştir.⁵⁸⁶ Ayrıca Amerikalı misyonerlerin Harput'ta kurdukları mekteplerde Ermeni çocuklarını zararlı fikirlerle doldurdukları ihbarı alınmıştır.⁵⁸⁷

Yukarıdaki bilgilerle birlikte Osmanlı yönetiminin Amerikan mekteplerinin de faaliyetlerini yakından izlediğini ifade etmek yanlış olmaz. Örneğin, Robert Kolejinde Bulgar Salkanyat ve Doktor Odli adındaki öğretmenler tarafından Bulgar ve Ermeni öğrencilere askeri talimler yaptırılmakta olduğu ihbar edilmiş,⁵⁸⁸ ihbar üzerine detaylı bir inceleme yapılmış, mektepte Salkanyat isimli bir öğretmen olmadığı, Salka Benhif isimli bir öğretmen olup, onunda bir süre jimnastik dersi verip, artık Bulgar dilini öğretmekte olduğu, jimnastik derslerini Amerika tebasından mösyö Galad adındaki bir öğretmen tarafından verildiği, Odli'nin ise mektebin temizlik ve tertibine ayrıca öğrencilerin sağlığına ve jimnastik derslerine bakmak üzere geçen sene mektebin doktorluğuna tayin edildiği anlaşılmış olup, askeri talimlerle ilgili olarak mektepte özel bir yer bulunmamasından dolayı meydana öğrencilerin bahçe içerisinde toplaştırılmasından ileri geldiği kayıtlardan ve müdürün ifadesinden anlaşılmıştır.⁵⁸⁹

Osmanlı yönetimi ayrıca Amerikan okullarından mezun olan öğrencilerle ilgili çeşitli önlemlerde almıştır. Örneğin, Antep'te, Amerikan misyonerleri tarafından idare edilen kolejden mezun olan Ermeni öğrencilerin kendi mekteplerinde öğretim yapmak için başvuruda bulunmaları durumunda başvurunun kabul edilmeyip geçiştirilmesi konusunda irade beyan etmiştir.⁵⁹⁰ Bir başka örnek ise, Amerikan misyonerleri tarafından idare edilen mekteplerden mezun olanların eğitim vermeleri için diploma tasdikleri konusunda başvuru yapılması durumunda bir anda başvuranların diploma tasdikleri kabul edilmeyip, daha sonra bir öğretmenliğe tayin isteyecek olanların

⁵⁸⁶ BOA, A. MKT. MHM., 701/2/1312.

⁵⁸⁷ BOA, DH. TMIK. M., 5/38/1313Z.

⁵⁸⁸ BOA, MF. MKT., 711/9/1321Ra.

⁵⁸⁹ BOA, MF. MKT., 711 9 1321Ra.

⁵⁹⁰ BOA, MV., 115/4/1325M.

araştırılarak gereğine göre değerlendirildikten sonra diplomalarının tasdiklenmesi konusunda karar alınmıştır.⁵⁹¹

3.7. İTALYAN OKULLARI

1850 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nde eğitim ve siyasi faaliyetleri yürütmek amacıyla, İtalyan Cemiyet ve Teşkilatları kurulmuştur.⁵⁹² Daha açık bir ifadeyle İtalyanların Osmanlı Devleti'ndeki ilk eğitim hareketleri 1863 yılında Hatay'da kurdukları Karmelitan Cemiyeti çatısı altında açtıkları İtalyan özel okulu gibi kurdukları dernekler vasıtasıyla gerçekleşmiştir. 19. yüzyılın ortalarında İtalyan birliği kuruluncaya kadar çocuklarının Fransız himayesindeki okullara gittiği⁵⁹³ İtalyanlar, misyonerler yoluyla başta İstanbul olmak üzere Hatay, Beyrut, Selanik, Bingazi, Derne, Humus ve Trablusgarp gibi Osmanlı topraklarının çeşitli bölgelerinde okullar açmışlardır. Özellikle İtalyan Cizvitleri ve İtalyan soyundan gelen Ivrea rahibeleri tarafından, İtalyancayı öğretmek ve kendi kültürlerinde nesiller yetiştirmek amacıyla ilk ve ortaöğretim seviyesinde okullar açılmıştır.⁵⁹⁴ Özellikle kolonilerinin çoğunlukta yaşadığı veya ekonomik, siyasi ve dini yönden kendileri için önem arz eden yerlerde okullaşma yoluna gitmiştir.⁵⁹⁵ 1863 yılından itibaren sayıları 20'yi geçmeyen İtalyan okulları genellikle anaokulu ve ilkokul seviyesinde açılmışlar, ancak sanayi ve ticaret eğitimine büyük bir önem vermişlerdir.⁵⁹⁶ Özellikle Dominicaineler, Conventüel rahipleri ve Ivrea rahipleri tarafından 1870'li yıllardan itibaren önemli sayıda İtalyanca eğitim yapan okullar açılmıştır.⁵⁹⁷ 1932-1933 yıllarında İstanbul'da 8, Türkiye genelinde ise 14 okulu olan İtalya'nın 1937-1938 yıllarında sayısı 6'ya düşmüştür.⁵⁹⁸

II. Abdülhamid döneminin sonuna kadar İstanbul'da açılan İtalyan okulları aşağıdaki gibidir.⁵⁹⁹

⁵⁹¹ BOA, MV., 115/4/1325M.

⁵⁹² Ertuğrul, *a.g.e.*, s. 188.

⁵⁹³ Özbek, *a.g.e.*, s. 124.

⁵⁹⁴ Arıç, *a.g.e.*, s. 126.

⁵⁹⁵ Özbek, *a.g.e.*, s. 125.

⁵⁹⁶ Haydaroğlu, *a.g.e.*, s. 150.

⁵⁹⁷ Tekeli, İlkin, *a.g.e.*, s. 121.

⁵⁹⁸ Küçüköğlü, *a.g.e.*, s. 153.

⁵⁹⁹ Ertuğrul, *a.g.e.*, s. 189.

Tablo 66. Başlangıcından 1909 Yılına Kadar İstanbul'da Açılan İtalyan Okulları

1861	İtalyan Erkek Okulu
1870	İtalyan Kız Okulu(Ağahamamı)
1880	İtalyan Okulu(Büyükdere)
1881	Bakırköy İtalyan Okulu
1884	İtalyan Okulu(Yedikule)
1885	İtalyan Erkek Okulu(Beyoğlu)
1889	Beykoz İtalyan Okulu
1890	St. Marie Kilise Okulu
1893	Sacre Cour İtalyan Kız Okulu(Yeşilköy)
1902	İtalyan Erkek Okulu(Büyükdere)
1903	Guistiniani Okulu(Feriköy)
1906	San-Pietro İtalyan Kız Okulu(Galata)

Örgün eğitim yapan okulları dışında İstanbul'da İtalyan kolonisinin kurduğu çeşitli dernekler de İtalyanca öğretmek amacıyla gündüz ve gece kursları düzenlemiştir. İtalya'nın kurmuş olduğu okulların en tanınmışları İtalyan Lisesi, İtalyan Ticaret Lisesi ve Giustiniani Okulu'dur.⁶⁰⁰ II. Abdülhamid döneminden günümüze kadar İstanbul'da eğitime devam eden İtalyan okulları, İtalyan Lisesi ve Galileo Galilei İtalyan Lisesi'dir.

3.7.1. BEYOĞLU ST. ANTOİNE İTALYAN OKULU

Başlangıcında Mineurs Conveniuels rahipleri tarafından Beyoğlu'nda kurulan St-Antoine de Padoue Manastır ve Kisesinde St-Antoine çocukları adıyla kimsesiz ve fakir çocukları barındırılmış, aynı zamanda onlara rahipler tarafından okuma, yazma ve hesap öğretilmiş ve Hıristiyanlık akidelerine dair basit bilgiler verilmiştir. 1885 yılına gelindiğinde ise okul yeniden teşkilatlandırılmıştır. İlk dereceli eğitim veren okulun öğrencileri fakir olmakla birlikte ders kitapları ve öğle yemeği ücretsizdir. Eğitim süresinin 3-4 yıl olduğu okulda öğrenci sayısı aynı yıl 40-60 arasındadır. Okul 1907 yılından itibaren Fransız himayesinden İtalyanların himayesine geçmiştir. Birinci

⁶⁰⁰ Ertuğrul, a.g.e., s. 190, 193.

Dünya Savaşı sebebiyle kapanan okul 1918 mütarekesinden sonra yeniden açılıp eğitime devam etmiştir.⁶⁰¹

3.7.2. BÜYÜKDERE İTALYAN ERKEK OKULU

Başlangıcında Conventuel misyonerleri tarafından dini hizmetlerde bulunmak üzere kurulan küçük bir kilise ve misyon eviyle beraber 1808 yılında bu misyon ruhani bir daireye çevrilmiş, misyon evinin yanında da rahipler ve bir yaşlı öğretmen tarafından Hıristiyan akidelerinin ve birkaç dilin okutulduğu ruhani daire okulu kurulmuştur. 1874 yılında okulun müdürü olan Pere Caratelli, Büyükdere'de bulunan Avusturya okulunun başına geçmiş ve yeniden teşkilatlandırılan 4 sınıflı ilkokul olarak eğitim veren okula fakir çocuklar kabul edilmiştir. Okula gelmek için vapur ve kayık kullanan öğrencilerin ulaşım ücretlerini okul karşılamış ve başlangıç yıllarında öğrenci sayısı 100'ü bulmuştur. 1898 yılında köyde çıkan yangın sonrasında okulun inşasıyla Avusturya Konsolosluğu ya da Avusturya Hayır Cemiyeti ilgilenmemiş, okula başrahip Pene Caneve tarafından masrafı misyon tarafından karşılanmak suretiyle yeni bir bina yaptırılmış ve okul İtalyan Hükümeti'nin himayesinde 1902 yılında 40 öğrenciyle eğitime başlamıştır. Okul, 1906 yılında Osmanlı Hükümetince tanınmıştır.⁶⁰²

3.7.3. BEYKOZ İTALYAN OKULU

Conventuel misyonerleri tarafından 1889 yılında Beykoz'da cam fabrikası Katolik çalışanları için kurulan kiliseyle beraber bir rahip tarafından başlangıçta 12 çocuğa eğitim vermeye başlanmış ve 1907 yılına kadar Fransızların himayesinde bulunan okul, bu tarihten itibaren İtalyan himayesine geçmiştir. Birinci Dünya Savaşı sebebiyle kapanan okul 1918 mütarekesinden sonra yeniden açılmamıştır.⁶⁰³

⁶⁰¹ Polvan, *a.g.e.*, s. 132-133.

⁶⁰² Polvan, *a.g.e.*, s. 133-134.

⁶⁰³ Polvan, *a.g.e.*, s. 134.

3.7.4. PAŞABAHÇE İTALYAN OKULU

Conventuel rahipleri tarafından açılan kiliseyle beraber Katolik ailelerin 45 kadar çocuklarının da okutulduğu okul 1891-1894 yılları arasında eğitim vermiştir.⁶⁰⁴

3.7.5. BEYOĞLU SAINTE-MARİE İTALYAN OKULU

Açılış ve kapanış tarihleri tam olarak bilinmemekle birlikte 19. yüzyılda Ste-Marie Drapéris Kilisesi'ne bitişik bir binada eğitim veren ilkokul derecesinde öğretim ve dini eğitim veren okul Riformati rahibi tarafından idare edilmektedir. Eğitim dili İtalyanca olan okulda 1892 yılında 30 kadar öğrenci eğitim görmüştür.⁶⁰⁵

3.7.6. YEŞİLÖY İTALYAN KIZ OKULU

1893 yılında Sacré Cour rahiplerince Yeşilköy'de İtalyan İnas Mektebi adıyla açılan okul, gündüzlü ve yatılı olmak üzere ilk ve orta kısımlardan oluşmaktadır. Fransız himayesinde olan okul Birinci Dünya Savaşı sebebiyle kapanmış, 1918 mütarekesinden sonra yeniden açılarak eğitime devam etmiştir.⁶⁰⁶

3.7.7. GALATA SAN-PIETRO İTALYAN KIZ OKULU

San-Pietro Kilisesi eklentisinde 1906 yılında İtalyan soyundan gelen Dominicaine rahibesi Clotilde Boglione tarafından açılan okul, ana kısmıyla beraber 5 sınıftan oluşmaktadır. İlkokul derecesinde eğitim veren okulun 1915 yılına kadar öğrenci sayısı ortalama 100 kadardır.⁶⁰⁷ Birinci Dünya Savaşı sebebiyle kapanan okul 1924 yılında⁶⁰⁸ 3 sınıflı bir okul olarak yeniden açılarak eğitime devam etmiştir.⁶⁰⁹

3.7.8. YEDİKULE İTALYAN KIZ OKULU

1884 yılında Dominicaine rahibeleri tarafından kurulan okul, karma olan ana ve kızlara özel olan ilk kısımlardan oluşmaktadır. Öğretim dilinin İtalyanca olduğu

⁶⁰⁴ Polvan, *a.g.e.*, s. 135.

⁶⁰⁵ Polvan, *a.g.e.*, s. 135.

⁶⁰⁶ Polvan, *a.g.e.*, s. 135.

⁶⁰⁷ Polvan, *a.g.e.*, s. 140-141.

⁶⁰⁸ Ertuğrul, *a.g.e.*, s. 192.

⁶⁰⁹ Polvan, *a.g.e.*, s. 141.

okulda, Fransızca ve Almanca dersleri de okutulmakta, nazari derslerle birlikte kız öğrencilere ev idaresi, dikiş-biçki gibi pratik bilgilerle beraber din dersleri de Dominicaine rahibeleri tarafından verilmektedir. 1892 yılında okulda 77 Latin, 19 Ortodoks Rum, 2 Gregoryen Ermeni, 8 Protestan ve 1 Yahudi olmak üzere, 73 kız, 34 erkek öğrenci bulunmaktadır. Ayrıca 1909 yılında okula ilave olarak bir bina daha yaptırılmak üzere irade alınmıştır. Başlangıcında Fransız himayesinde olan okul 1907 yılından itibaren İtalyan himayesine geçmiştir.⁶¹⁰

3.7.9. BAKIRKÖY İTALYAN OKULU

1881 yılında Dominicain rahipleri tarafından Bakırköy Dominicain Ruhani Dairesinde oturan Katolik ailelerin çocukları için açılmıştır. 1882 yılında İtalya'dan gelen aynı tarikata mensup rahibelerin idaresine bırakılan okul, daha sonra başka din ve mezhebe mensup ailelerin çocuklarını da kabul etmiştir. Ana kısmıyla beraber 5 sınıftan oluşan okulun 1892 yılında 20 erkek 58 kız olmak üzere 78 öğrencisi bulunmaktadır. Öğrenci sayısı ilerleyen zamanlarda 150'yi bulan okul Fransız himayesindeyken 1907 yılından itibaren İtalyan himayesine geçmiştir. Birinci Dünya Savaşı sebebiyle kapanan okul 1918 mütarekesinden sonra okul binasını kiralayan Francisaine rahibeleri tarafından 4 sınıflı kız ilkokulu olarak yeniden açılmıştır.⁶¹¹

3.7.10. BEYOĞLU AĞAHAMAMI İTALYAN OKULU

1870 yılında Ivrea rahibeleri adına Luicia Kanegrati tarafından İtalya'nın maddi yardımıyla kurulan okul, kurulduğunda biri anasınıfı biri birinci sınıf olmak üzere 2 sınıftan oluşmaktadır. Her sene yeni bir sınıfın eklendiği okul binası yetersiz kalınca yeni binaya geçilmiş ve açılışından itibaren İtalyan okullarının müfredat programını, terbiye ve tedris usullerini uygulamıştır. Daha sonra yönetimine Pere Caratelli'nin geldiği okul, 1892 yılında yatılı ve yatısız kısımlarıyla kimsesiz çocuklara özel yurdu bulunan ve yatılı 35, yatısız 140 öğrenciyle beraber kimsesiz çocuklar yurdunda 95 çocuk bulunduran bir okul haline gelmiştir. Okulun 1914 yılında kapanmadan önceki yapısı, 4-7 yaş aralığındaki çocukların kabul edildiği ana sınıfı, 5 sınıftan oluşan ilk kısmı, başka okullardan nakil olarak gelen öğrencilere okulun

⁶¹⁰ Polvan, *a.g.e.*, s. 141-142.

⁶¹¹ Polvan, *a.g.e.*, s. 143-144.

öğretim dili olan İtalyancanın öğretildiği hazırlık sınıfı, 3 sınıftan oluşan orta kısmı ve iki sınıftan oluşup, ortaokul derslerinin genişletilerek okutulduğu ikmal sınıfları şeklindedir. Okulda İtalyanca, Latince, Türkçe, matematik, fizik, kimya, botanik, zooloji, tarih, coğrafya, ticari muhasebe, defter tutma usulü, istenografi, Fransızca, İngilizce, resim, müzik, güzel yazı, jimnastik, ev idaresi ve dikiş-biçki dersleri okutulmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sebebiyle kapanan okul 1918 mütarekesiyle yeniden açılarak eğitimine devam etmiştir.⁶¹²

3.7.11. BÜYÜKDERE SANTA-MARİA İTALYAN OKULU

1880 yılında İvrea rahibeleri tarafından açılan ve bir ana sınıfı ile 5 sınıflı ilk kısımdan oluşan okul yatısız ve karma olmakla beraber birde kimsesiz çocuklar için bulunan yurdu bulunmaktadır. 1892 yılında 90 Katolik olmak üzere 120'yi bulan öğrencisi bulunan okulun,⁶¹³ 1900 yılı itibariyle 17'si İtalyan olmak üzere 85 öğrencisi bulunmaktadır.⁶¹⁴ Öğretim dili İtalyanca olmak üzere çeşitli yabancı dillerde eğitim veren okul, Birinci Dünya Savaşı sebebiyle kapanmış, 1918 mütarekesiyle yeniden açılarak eğitimine devam etmiştir.⁶¹⁵

3.7.12. FERİKÖY GIUSTİNİANI İTALYAN OKULU

1903 yılında Salésien rahipleri tarafından kiralık bir evde 3 sınıflı olarak 20 öğrenciyle eğitime başlayan okul 1904 yılında Beyoğlu'nda yeni bir binaya taşınmış, sınıf sayısı 5'e çıkartılmış ve okula terzilik ve kunduracılık dersleri eklenerek, binayı bağışlayanın adı (Bartolome Giustiniani Enstitüsü) verilmiştir. 1910 yılında Feriköy'e, Salésien rahipleri tarafından yaptırılan yeni binasına taşınmıştır. Öğrenci sayısı 70'e çıkan okulda 55 öğrenci ilkokulda, 20 öğrenci ise terzilik ve kunduracılık atölyelerinde eğitim görmektedir. 1911 yılında ilkokula 3 sınıflık bir teknik kısım dahil edilmiştir. Trablus Savaşı sırasında kapanan okul 1912 yılında yeniden açılmış ancak Birinci Dünya Savaşı sebebiyle yeniden kapanmıştır. Savaş sırasında Osmanlı askeri makamlarınca, 1918 mütarekesinden 1920 yılına kadar İstanbul'da bulunan İtalyan

⁶¹² Polvan, *a.g.e.*, s. 215-217.

⁶¹³ Polvan, *a.g.e.*, s. 218.

⁶¹⁴ Ertuğrul, *a.g.e.*, s. 190.

⁶¹⁵ Polvan, *a.g.e.*, s. 218.

garnizonu tarafından kullanılan okul 1920 yılında yeniden açılmıştır. Okulda okuyan öğrenci sayıları aşağıdaki gibidir.⁶¹⁶

Tablo 67. 1903-1914 Yılları Arasında Feriköy Giustiniani İtalyan Okulu'nda Öğrenim Gören Öğrencilerin Sayıları

DERS YILI	KAYITLI	DEVAMLILIK	İTALYAN	YABANCI	YATILI	YATISIZ
1903-1904	20	20	18	2		
1904-1905	31	31	25	6	21	10
1905-1906	45	45	40	5	40	5
1906-1907	70	70	61	9	45	25
1908-1909	75	75	60	10	65	10
1909-1910	75	75	60	15	55	20
1910-1911	82	80	60	22	65	15
1912-1913	90	90	70	20	70	20
1913-1914	120	115	100	15	85	25

3.7.13. İTALYAN OKULLARININ FAALİYETLERİ VE DENETİMİ

Dersaadet'te bulunan İtalyan mektebinin eski müdürü tarafından getirilen sandığa gümrük idaresince el konulmuş ve içerisinde yok edilecek kadar zararlı ve yasaklı kitapların olduğu anlaşıl原因 olarak diğer zararlı kitaplarla birlikte yok edilmiştir. Daha sonraysa elçilik sandığın iadesi veya değeri olan 1000 frangın sahibine ödenmesi

⁶¹⁶ Polvan, *a.g.e.*, s. 230-231.

konusunda nota vermiş, Nezareti Celile tarafından kendilerine sadece kitapların geldiğini, mektebe ait olduğu söylenen eşyaların gümrükte kalmış olabileceği cevabı verilmiştir.⁶¹⁷ Yine Mösyö J. Forlani tarafından Feriköy’de İtalya Hükümeti Mektebi olmak üzere inşa ettirdiği bina belediye tarafından İtalya General Konsoloslugu’nun müdahalesine bakılmayarak durdurulmuş, kraliyet elçiliği belediyenin uyguladığı tedbirin hemen kaldırılması için gereken ruhsatın düzenlenerek Forlaniye verilmesi için gereken emrin verilmesini Bab-ı Ali’den rica etmiştir.⁶¹⁸

3.8. ALMAN OKULLARI

Alman kültürünü empoze etmek ve Hıristiyanları kendi denetimlerindeki mezheplere çekmek amacı güden⁶¹⁹ ve bazı okulları Alman Hükümeti’nden bağımsız olarak hareket eden⁶²⁰ Almanların, Osmanlı Devleti’ne gelişleri 19. yüzyılın sonlarında gerçekleşmiştir. Başta İstanbul olmak üzere İzmir, Beyrut, Selanik gibi bölgelerde ilk ve ortaokul seviyesinde okullar kurmuşlardır. Almanya’nın siyasi ve ekonomik etkisini yaymasının beklendiği okullar, zamanla Maraş ve Filistin’i de içine alacak şekilde genişlemiştir. Yetimhane ve okulların sayılarını artıran Almanlar, Avrupa ülkeleri kadar yaygın ve etkili olamamışlardır.⁶²¹ Osmanlı Devleti içerisindeki okullarını ilk olarak demiryolları üzerlerindeki yerleşme bölgelerinde açan Almanlar⁶²² daha çok Mezopotamya ve Filistin üzerinde etkili olmak istemişlerdir.⁶²³

Almanlar tarafından oluşturulan ve başlıcalarını Werte des Tomples, Verein Vom Heiligien Grabe, Commuzaute Eangelique, Jarusalem Verein, Das Hailigie Land Zions Veren, versin von der unkefleckten, Deutscher Palastin Verein gibi kuruluşların oluşturduğu dini örgütler, dini gazetler ve kitaplar dağıtmışlar, başta Kudüs ve Beyrut olmak üzere jeo-stratejik önemi olan yerlerde faaliyetler göstermişlerdir.⁶²⁴ Osmanlı Devleti içerisinde özellikle 2. Meşrutiyet’ten sonra büyük gelişme gösteren Alman okulları, 1899 yılında başladıkları yabancı ülkelerdeki okullaşma faaliyetleriyle

⁶¹⁷ BOA, MF. MKT., 100/139/1305Z.

⁶¹⁸ BOA, HR. TO., 281/40/1891.

⁶¹⁹ Günay, *a.g.e.*, s. 219.

⁶²⁰ Kılıç, *a.g.e.*, s. 118.

⁶²¹ Arıç, *a.g.e.*, s. 136.

⁶²² Ergün, *a.g.e.*, s. 394.

⁶²³ Tekeli, İlkin, *a.g.e.*, s. 121.

⁶²⁴ Günay, *a.g.e.*, s. 219.

beraber Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı sırada Osmanlı Devleti toprakları üzerinde 23 sayısına ulaşmış,⁶²⁵ bu sayı savaş sonrasında 140'ı bulmuştur.⁶²⁶

Birinci Dünya Savaşı başladığında her ne kadar Osmanlı Devleti'nde bulunan yabancı okullarının büyük kısmı kapatılmış olsa da Almanya ve Avusturya devletlerinin ve bazı diğer devletlerin okulları kapatılmamıştır.⁶²⁷ Dolayısıyla 1914 yılından sonra İstanbul'da, Beyoğlu Alman Okulu, Boğaziçi Bebek Alman Okulu, Yedikule Alman Okulu ve Haydarpaşa Alman Okulu faaliyet göstermektedir.⁶²⁸ II. Abdülhamid döneminden günümüze kadar İstanbul'da eğitime devam eden Alman okulu, İstanbul'da Alman Lisesi'dir.

3.8.1. ALMAN MEKTEB-İ KEBİRİ

1868 yılında Dr. Ursula Maxeiner tarafından Beyoğlu'nda kurulan, orta ve lise seviyesinde eğitim yapan,⁶²⁹ kurulduğunda 2 öğretmen ve 23⁶³⁰ veya 24 öğrenci ile eğitime başlayan okul,⁶³¹ Alman Mektebi İdare Cemiyeti'ne bağlıdır.⁶³² Okul müdürü Mühlmann tarafından, 1879 yılında açılan hazırlık kurslarıyla birlikte Almanca bilmeyen öğrencilerde alınmaya başlanmış, 1883 yılında da açılan kreş ile faaliyetlerini genişletmiştir.⁶³³ Ayrıca okulda zanaatçı ve tüccar çocukları için bir de ticaret bölümü bulunmaktadır. 1882 yılında okulda, Deutsche Sprache und literatur, Französisch, Englisch, Rechnen, Mathematik, Anschauungsunterricht, Geographie, Geschichte, Naturbeschreibung, Naturlehre, Schreiben, Zeichnen, Gesang, Turnen, Weibliche Handarbeit, Religionskenntnisse dersleri okutulmaktadır. Müdire Schwatlo zamanında Alman, İsviçre, Avusturya uyruklu öğrencilerle beraber, Türk, Rumen, İngiliz, Fransız, Grek, Rus öğrencilerin bulunduğu okulun 1893-1903 yılları arasında öğrenci sayısı 600'e çıkmıştır.⁶³⁴ Okulun ilk bölümü olan birinci kısmı yüksek mimar Kapp von Gülstein ve Osmanlı Bankası müdürü Wilfing'in destekleriyle 1887 yılında

⁶²⁵ Ergün, *a.g.e.*, s. 394.

⁶²⁶ Erkek, *a.g.e.*, s. 155.

⁶²⁷ Kılıç, *a.g.e.*, s. 96.

⁶²⁸ Günay, *a.g.e.*, s. 220, Haydaroğlu, *a.g.e.*, s. 152, Kılıç, *a.g.e.*, s. 96.

⁶²⁹ Köstekli, *a.g.e.*, s. 30.

⁶³⁰ Mutlu, *a.g.e.*, s. 95, Süleyman Büyükkarcı, *İstanbul Alman Lisesi*, Birinci Basım, Konya: Selçuk Üniversitesi Vakfı Yayınları, 1998, s. 59.

⁶³¹ Köstekli, *a.g.e.*, s. 30.

⁶³² Büyükkarcı, *İstanbul Alman Lisesi*, s. 59.

⁶³³ Kılıç, *a.g.e.*, s. 102.

⁶³⁴ Büyükkarcı, *İstanbul Alman Lisesi*, s. 59-60, 134.

yapılmıştır.⁶³⁵ 1894 yılındaki İstanbul depremine kadar eğitim veren okulun deprem sırasında kullanılamaz hale gelen binası yeniden inşa edilmiş ve 1897 yılında okul eğitim faaliyetine devam etmiştir. 1905 yılında 24 öğretmenin görev yaptığı okulda öğrenci sayısı 626'ya ulaşmıştır.⁶³⁶ 1911 yılında programı geliştirilerek Osmanlı idadileri düzeyine çıkartılan okul aynı yıl diploma vermeye başlamış, 1915 yılından itibaren Hoca Ali Sokağı'nda kiralanın 5 katlı bir binada okulun şubesi olarak eğitime başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonunda kapanan okul 1924 yılında Polonya Sokak'ta kiralık bir binada eğitime yeniden başlamış, 1925 yılında ise bugünkü binasına taşınmıştır. Ortaokul ve lise eğitimi veren ve eğitim dili Almanca olan okulda diğer öğretilen yabancı diller İngilizce, Fransızca ve Latince'dir.⁶³⁷

3.8.2. YEDİKULE ALMAN MEKTEBİ

1875 yılında Yedikule ve Samatya arasında Rumeli Demiryolları çalışanlarının çocuklarına hizmet vermek için Mühendis Teres tarafından açılan okul, 1905 yılında iptidai ve rüşdi seviyesinde 3 sınıf ve 90 öğrenciye sahiptir.⁶³⁸

3.8.3. HAYDARPAŞA ALMAN MEKTEBİ

1894 yılında kurulan, kurulduğunda 16 öğrenciyle eğitime başlayan⁶³⁹ ve Anadolu Demiryolları çalışanlarının çocukları için açılan okul,⁶⁴⁰ 1902 yılında Alman Lisesi'ne devredilerek, Alman Lisesi'nin bir şubesi gibi faaliyet göstermiş,⁶⁴¹ 1903 yılında çocukların Alman Mekteb-i Kebiri'ne gidip gelmelerini önlemek için Haydarpaşa Demiryolları Müdürü Fransız Edgar Hugen adına kayıtlı arsalar üzerine inşa edilmiştir.⁶⁴² 1905-1906 yılında çoğunluğu Türklerden oluşan 126 öğrenciye eğitim veren okul Birinci Dünya Savaşının sonunda kapanmış ve 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'ne devredilmiştir.⁶⁴³

⁶³⁵ Kılıç, *a.g.e.*, s. 102.

⁶³⁶ Mutlu, *a.g.e.*, s. 95.

⁶³⁷ Kılıç, *a.g.e.*, s. 102.

⁶³⁸ Mutlu, *a.g.e.*, s. 95.

⁶³⁹ Kılıç, *a.g.e.*, s. 103.

⁶⁴⁰ Mutlu, *a.g.e.*, s. 95.

⁶⁴¹ Kılıç, *a.g.e.*, s. 103.

⁶⁴² Mutlu, *a.g.e.*, s. 95-96.

⁶⁴³ Kılıç, *a.g.e.*, s. 103.

3.8.4. BEBEK ALMAN MEKTEBİ

Alman dilini yaymak üzere 1896 yılında Doktor Brokes tarafından kurulan okul, Bebek'te bulunan yetimhane içinde gece eğitimi vermiştir. 1905 yılında 15 öğrencisi bulunan okul 1906 yılında öğrenci azlığından dolayı Mamuratülaziz'e nakledilmiş⁶⁴⁴ ve burada Ermeni yetimleri için faaliyet göstermeye devam etmiştir.⁶⁴⁵ Konuya örnek olması bakımından 1315 tarihli belgelerde, mektepte eğitim görmek üzere Harput'tan 25 Ermeni çocuğu Samsun'dan vapura binerek hareket etmiştir. Yine sayıları 40-50'yi geçen 7-10 yaş aralığındaki Ermeni kız çocuklarının Elazığ vilayetinden gelmesinin beklendiği ve bunlardan 3'ünün mektebe geldiği mektep öğretmeni Ermeni milletinden Leo tarafından bildirilmiştir. Yine Elazığ vilayetinden toplanmakta olan Ermeni kız çocuklarından bir sandal içerisinde 15 kız çocuğunun yola çıktığını ve Bebek İskelesi'nde inerek Alman mektebine gittikleri bildirilmiştir.⁶⁴⁶

3.8.5. ALMAN OKULLARININ FAALİYETLERİ VE DENETİMİ

Beyoğlu'nda mevlevi dergahı arkasında bulunan Burgeşul isimli Alman mektebine devam eden Türk öğrenciler Hz. Muhammed'in doğum günü sebebiyle mektebe gitmeyeceklerini ve izinli sayılmalarını müdüre söylemişler, mektep müdürü ise Hıristiyanlara özel Noel yortularını tanıdığı cevabını vermiş, bir Fransız öğretmen ise "Siz Türkler hep böyle devamsızsınız", "Yalandan şenlikler yapıyorsunuz" şeklindeki sözleri Siret isimindeki bir kız öğrenciye söylediğinin duyulması üzerine Osmanlı yönetimi tarafından soruşturma başlatılmıştır.⁶⁴⁷

Mirahor İlyas Bey Mahallesi Samatya Caddesinde bulunan arsalar üzerine bir bölüm Alman Mektebi'nin inşaatı ruhsatı olmadığı sebebiyle belediye tarafından durdurulmuş, ruhsat verilene kadar inşaatın devam etmesine izin verilmeyeceği Osmanlı yönetimince kararlaştırılmıştır.⁶⁴⁸ Beyoğlu Alman Mektebi'nin idadi mektep olarak tanınmasını talep eden Alman Elçiliği'nin ilgili talebi üzerine sözü edilen mektebin 1909 senesinde gerçekten onaylanıp onaylanmadığının incelenmesi ve bu konudaki şartların Divan-ı Hümayun'dan sorulması ve elçiliğin talebine itirazda

⁶⁴⁴ Mutlu, *a.g.e.*, s. 96.

⁶⁴⁵ Kılıç, *a.g.e.*, s. 103.

⁶⁴⁶ BOA, DH. TMİK. M., 39/8/1315R.

⁶⁴⁷ BOA, MF. MKT., 1213/74/1334Ra.

⁶⁴⁸ BOA, DH. MKT., 2160/13/1616N.

bulunup bulunulmayacağıın maarif nezaretinden açıklanması istenmiştir.⁶⁴⁹ Almanya tebaasıyla Anadolu Demiryolları çalışanlarının çocuklarına ait olmak üzere Kadıköy Osmanağa Mahallesi Rıhtım İskelesi Caddesi'nde demiryolu müdürü Mösyö Hagent sorumluluğunda bulunan arsaya inşa edilen mektebin ruhsatsız olduğu anlaşılmış, yapılan haberleşmelerle mektep ruhsata bağlanmıştır.⁶⁵⁰

Almanya Devleti tebaasından olan ve Beyoğlu Alman Mektebi öğretmenlerinden olup bazı ilmi incelemeler için sancak içerisinde seyredecek olan Mösyö Oswald Müller ile İslayfa'ta kolaylık gösterilmesi konusunda Almanya Elçiliği'nden istenen kolaylığın gösterilmesi izni verilmiş,⁶⁵¹ ancak bölgede buldukları zaman diliminde hal ve hareketleri gözetlenerek sakıncalı halleri görüldüğü takdirde şifre ile haber verilmesi istenmiştir.⁶⁵² 1297 tarihli bir belgeye göre, Alman Mektebi çocukları her sene bir kere Anadolu yakasında bulunan Sultaniye isimli yere gezintiye çıkartılırken bu defa, Padişah tarafından Alman İmparatoruna hediye edilen ancak teslim emri henüz çıkmamış olan Tarabya Bahçesi'ne gezinti için izin istenmiştir.⁶⁵³

3.9. AVUSTURYA OKULLARI

Diğer devletlere göre Osmanlı Devleti'ndeki etkinlikleri fazla olmayan ve siyasi faaliyetleri sınırlı kalan Avusturya'nın, resmi belgelerde Sankt Georg Avusturya Lisesi ve Sankt Georg Avusturya Kız Lisesi adında 2 okulu bulunmakla birlikte bunun dışında 5 okulları daha bulunmaktadır.⁶⁵⁴ Amerikan arşivlerinde bulunan belgeye göre Avusturya'nın İstanbul'da bulunan okulları Lazarist Kardeşler(Lazarist Brothers) ile Yardımsever Kardeşler(Sisters of Charity) tarafından yönetilmektedir.⁶⁵⁵ Günümüzde İstanbul'da Sankt Georg Avusturya Lisesi ve Ticaret Okulu eğitime devam etmektedir.

⁶⁴⁹ BOA, HR. H.MŞ. İŞO., 84/46/1327Te.

⁶⁵⁰ BOA, BEO, 2627/196971/1323Ca.

⁶⁵¹ BOA, DH. MKT., 2471/92/1318Z.

⁶⁵² BOA, DH. MKT., 2471/114/1318Z.

⁶⁵³ BOA, Y. PRK. EŞA., 2/19/1297C.

⁶⁵⁴ Ertuğrul, *a.g.e.*, s. 194-195.

⁶⁵⁵ Arıç, *a.g.e.*, s. 143.

3.9.1. SANKT GEORG AVUSTURYA LİSESİ

1882 yılında Almanlar tarafından öksüz ve kimsesiz çocuklar için öksüz yurdu ve ilkokulu olarak kurulan okul 1891 yılında Avusturyalılar tarafından satın alınarak Lazarist rahiplerinin idaresinde gimnazyuma çevrilerek öğretime başlamıştır. 1897 yılında ise okulun yapısı değiştirilerek lise ve ticaret okulu haline gelmiştir. 1892 yılında 6 sınıflı olan okulun öksüz ve fakir çocuklara özel birde yurdu bulunmaktadır. Yatılı öğrenci sayısı 56, 30'u Ortodoks Rum olan yatısızların ise 45'tir.⁶⁵⁶ 1900 yılında 96 yetim olmak üzere toplam 174 erkek ve 231 kız öğrencisi bulunan okulun bir de çocuk yuvası bulunmaktadır. Ayrıca okulda elişlerini öğreten bir sınıf ve bir de ticaret okulu açılmıştır.⁶⁵⁷ Okulun 1919 yılından önceki sınıf teşkilatı ise; 5 sınıflı bir ilk kısım, nakil olarak gelen öğrenciler için Almanca hazırlık sınıfı, Matematik ve Edebiyat şubeleriyle 7 sınıflı Real kısmı ve okulun orta kısmını bitirenleri kabul eden 4 yıllık bir ticaret kısmı şeklindedir.⁶⁵⁸ 1916 yılında resmen tanınan okul, 1919 yılında kapanmış, 1923 yılında yeniden açılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avusturya vatandaşlarının azalma göstermesi üzerine okulun boş kalan kontenjanlarına Türk çocuklarını almıştır.⁶⁵⁹

3.9.2. SANKT GEORG AVUSTURYA KIZ LİSESİ

Avusturya uyruklu birkaç hayırsever kadının 1872 yılında aralarında birleşerek fakir çocuklara yardım etmek ve onları barındırmak amacıyla olmalarıyla okulun temelleri atılmıştır. 1873 yılında 47 çocuğun eğitimi için Avusturya'dan 3 soeur getirilmiş daha sonra küçük bir eve kurum nakledilmiştir. 1892 yılında ise başrahibe Kolberg tarafından Galata'da Avusturya-Macaristan hastane ve hapishanesine ait olan St. Georg Kilisesi satın alınmış ve okul bu binada eğitime devam etmiştir. 1891 yılında okulun idaresi Avusturya'da bulunan Schwester vom hl. Vinzenz von Paul merkezine devredilmiştir. 5 sınıflı olan ve 300'ü bulan öğrenci sayısı ile okul uygun bir ücretle her milletten yatılı olarak öğrenci kabul etmektedir. 100 çocuk bulunan yetimhanesiyle birlikte ayrıca okulun bir de ücretli yatılı kısmı da bulunmaktadır. 1907 yılında ise okulda 3 sınıf daha açılarak, Avusturya'da bulunan Bürgerschule tipinde bir ortaokul

⁶⁵⁶ Polvan, *a.g.e.*, s. 167-168.

⁶⁵⁷ Haydaroğlu, *a.g.e.*, s. 153.

⁶⁵⁸ Polvan, *a.g.e.*, s. 168.

⁶⁵⁹ Haydaroğlu, *a.g.e.*, s. 153-154.

haline getirilmiş, 2 hazırlık sınıfı ile beraber bir de ticaret kursu açılmıştır. 1892 yılında 13 rahibenin görev yaptığı okulun öksüz yurdunda 43 kız, 30 erkek, kız yatılı okulunda ise 45'i yatılı 40'i yatısız olmak üzere toplam 158 çocuk bulunmaktadır. 1918 yılında kapanan okul 1923 yılında eski yerinde yeniden açılarak eğitime devam etmiştir.⁶⁶⁰

3.9.3. AVUSTURYA OKULLARININ FAALİYETLERİ VE DENETİMİ

1335 tarihli bir belge de İstanbul vilayeti maarif müfettişi Mehmed Ali Bey tarafından hazırlanan raporun içeriğine değinmek istiyoruz. Rapora göre Osmanlı memleketlerindeki kurumlarını kaybetmiş olan Katolik ruhbanı yıllardır sarf etmiş oldukları çalışmaların sonuçlarını elde etmek amacıyla kaybedilen kurumlarını eski şekil ve yapısıyla olmasa bile geri almak için papalık vasıtasıyla önlemler almaya başvurmuşlar ve gerek dışarıdan ve gerekse Osmanlı memleketi içerisinde bu önlemleri uygulamaya koydukları Sankt Georg Schule isimli Avusturya mektebi içerisindeki memurun ifadelerinden anlaşılmıştır. Papalık amaçlarını sağlamlaştırmayı kolaylaştıracak siyasi zorlamaları da önemseyerek girişimlerini papalığın merkezi Avrupa devletleri içerisindeki Katolikliğin en önemli ve kuvvetli amili olan Münih Katolik psikopos Morasifer Haritman'a bırakmıştır. Kendi sermayeleriyle Kredi Anştalet'i, Bayer Rişelender Bankı ve Roma ile İsviçre'de diğer iki bankayı idare etmekte olan Katolik Misyoner Teşkilatı Umumiyesi Osmanlı memleketleri içerisindeki kaybedilen kurumların yerinde yenilerini canlandırmak için Katolik muhitlerden yardım toplanmasına başlayarak şimdiye kadar 4,5 milyon markı geçen para topladıkları beyan edilmektedir.

Osmanlı Devleti'nin misyoner tarikat ve faaliyetlerinin en önemli merkezlerinden biri olduğu belirtilen raporda Katolik Savaştan sonra ciddi ve fiili şekil alacak bu girişimlerin bugün hayata geçirildiği bildirilmiş ve Sankt Georg Mektebi, Osmanlı memleketlerindeki merkez kabul edilmiştir. Avusturya, Almanya ve İsviçre'den gönderilen ruhbanın sivil kıyafetle Sankt Georg Mektebi'ne gelerek burada gereken talimatları aldıktan sonra çeşitli şekillerde Suriye ve diğer Katolik bölgelerine gönderilmekte olduğu bilgisini belirtmiştir. Ayrıca Suriye'ye askerlik hizmetlerini yapmak için Alman askeri heyetince gönderilen askerlerin, tahminen askerlikten

⁶⁶⁰ Polvan, *a.g.e.*, s. 180-181.

çıkartılarak oradaki ruhani kurumlara birer sıfatla yerleştirildikleri ve bu sebeple eskiden Fransız tabiiyeti altında bulunan ruhban ve kurumların şimdi Avusturya ve Almanya tabiiyet ve kisvesine dönüştürülmeye çalışıldığının bildirildiğini ifade etmiştir. Muninç piskoposu 240'lık nezdinde fevkalade nüfusa sahip olduğu için belirtilen girişimleri papalığın Dersaadet vekili Dolçi'nin dahi Haritman'ın talimatına tabi bırakıldığına bakarak girişimlerin yaver İskavik tarafından idare edildiğinin anlaşıldığını belirtmiş, dünya savaşının başlangıcından biraz sonra papalık ile Avusturya-Almanya ruhban teşkilatı arasında tesis ettiği ilan edilen, saygı ve önemle düzenlenen bu teşkilatın ciddiyetine delil olacağı sunulmuştur.⁶⁶¹

3.10. İNGİLİZ OKULLARI

19. yüzyıldan itibaren çoğunlukla Mezopotamya ve Ege yöresinde yoğun olarak görülen İngiliz okulları İstanbul, Antakya, Harput, Ankara, İzmir, Erzurum, Bursa ve Antep gibi şehirlerde açılmıştır.⁶⁶² World's Missions'un 1914 yılı istatistiklerine göre İngiliz Misyoner Cemiyetlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nda 178 okulu ve 12.800 öğrencisi bulunmaktadır. 1917 tarihinde İstanbul'da 83 İngiliz kurumu bulunmaktadır. Ayrıca 1899-1903 yılları arasında Bağdat'ta 4, Beyrut'ta 26, Kudüs'de 2, Halep'te 1 ve Suriye'de ise 3 tane kurumları bulunmaktadır.⁶⁶³ Verdiğimiz bilgi bir başka kaynakta ise 1903 yılında Bağdat'ta 1, Beyrut'ta 24, Kudüs'te 2, Suriye'de 3 okul bulunduğu şeklindedir.⁶⁶⁴ Bir başka kaynakta ise aynı yıl Suriye'deki okul sayısı 4 olarak gösterilmektedir.⁶⁶⁵ Yine 1919 yılına ait bir başka rapora göreyse İngiltere'nin Anadolu coğrafyasında 23 misyoneri, 1 çocuk yuvası, 7 ilkokul ve 5 ortaokulu ile 86'sı çocuk yuvasında, 740'ı ilkokullarda, 1.364'ü ise ortaokullarda olmak üzere toplam 2.190 öğrencisi bulunmaktadır.⁶⁶⁶ Ayrıca "The London Society for Promoting Christianity Amongst Jews" isimli kuruluş Protestan misyonerleri vasıtasıyla Yahudiler arasında Protestanlığı yaymak amacıyla 1829

⁶⁶¹ BOA, DH. EUM. 5. Şb., 30/38/1335M.

⁶⁶² Arığ, *a.g.e.*, s. 134.

⁶⁶³ Ertuğrul, *a.g.e.*, s. 187.

⁶⁶⁴ Özbek, *a.g.e.*, s. 122.

⁶⁶⁵ Günay, *a.g.e.*, s. 199.

⁶⁶⁶ Arığ, *a.g.e.*, s. 134.

yılında İzmir’de, 1855 yılında İstanbul’da Ortaköy ve Balat’ta, 1864 yılında da Hasköy’de okullar açmıştır.⁶⁶⁷

İstanbul’da açılan ilk İngiliz okulu ise 1842 yılında Galata’da açılan “Free Church Scotland Mission” a ait Leh Musevi çocuklarının devam ettiği karma okuldur. 1905 yılında okula devam eden öğrenci sayısı 380’i kız 120’si erkek olmak üzere 500’dür. Ayrıca Hasköy’de de 1845 yılında açılan “London Jews Society” e ait ve 1859 yılında açılan “Free Church Scotland Mission” a ait 2 tane okul bulunmaktadır. Kumkapı’da ise İngilizlere ait bir yetimhane okulu mevcuttur. Ayrıca 1848 yılında Beyoğlu’nda “English Height School” adıyla şahıs yada misyoner örgütleri aracılığı olmaksızın direk İngiliz elçiliği tarafından bir okul kurulmuştur.⁶⁶⁸ Yine 1905 yılında N. Birlesh tarafından açılan İngiliz Erkek Lisesi ve 1957 yılında E. D. Thompson tarafında açılan İngiliz Kız Ortaokulu Cumhuriyet’ten itibaren varlığını sürdüren İngiliz okullarıdır.⁶⁶⁹

İngilizler Arap milliyetçiliğini arttırmak ve Arapları Osmanlı Devleti’ne karşı kışkırtmak suretiyle Arapları yanlarına çekerek Osmanlı Devleti’ni bölmek ve Ortadoğu petrollerini ele geçirmek amacıyla okul açma politikasında ağırlıklı olarak Ortadoğu’da faaliyet göstermiştir.⁶⁷⁰ Aynı şekilde İngilizlerin Suriye’de ve Lübnan’da açtıkları okulların birçoğu da yerel çatışmaların odakları haline geldikleri için Osmanlı Devleti tarafından kapatılmıştır.⁶⁷¹ Konu bağlamında 1311 tarihli belgede İslam ve hükümet aleyhinde birtakım haset ve düşmanlık içeren cümleleri barındıran ve Londra’da basılan “Jaruzelem Illustrand” isimli risalenin yazarı olan ve Kudüs’teki İngiliz misyoner mektebi müdürü olan Liner isimli şahıs İngiliz konsolosluğu vasıtasıyla görüşmeler yapılarak, Kudüs’ten uzaklaştırılmış ise de, Kudüs’te ikamet eden ailesini almak bahanesiyle geri dönmeyi düşündüğü ve memuriyetinin iadesini de düşünmüş olduğu maarif müdürlüğünden bildirilmesi üzerine, yabancı mekteplerin ruhsata bağlanması konusu Bab-ı Ali ile elçiler arasındaki görüşmelerin henüz bir sonuca bağlanmamasından dolayı, adı geçen müdürün mektepten tamamen ihraç edilmesi girişimleri sonuçsuz kalacağından ve böyle zararlı yayınlarda bulunan bir yabancıнын Kudüs gibi bir yerde kalması uygun olmadığından gerekenin yapılması

⁶⁶⁷ Ertuğrul, *a.g.e.*, s. 186, Özbek, *a.g.e.*, s. 122, Tekeli, İlkin, *a.g.e.*, s. 118.

⁶⁶⁸ Mutlu, *a.g.e.*, s. 233.

⁶⁶⁹ Köstekli, *a.g.e.*, s. 32.

⁶⁷⁰ Ertuğrul, *a.g.e.*, s. 187.

⁶⁷¹ Günay, *a.g.e.*, s. 200.

Dahiliye Nezaretine bildirilmiştir.⁶⁷² Verdiğimiz bilgilerin yanında 1307 tarihli bir belgede ise Beyoğlu'nda bulunan İngiliz mektebi müdiresi Matmazel Porte'ye 3. rütbeden şefkat nişanı verildiği karşımıza çıkmıştır.⁶⁷³

1964 yılından itibaren İstanbul'da bulunan Nişantaşı İngiliz Erkek Lisesi ile Beyoğlu İngiliz Kız Ortaokulu Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmiştir.⁶⁷⁴ Bu devir 1962 yılında 2843 sayılı kanun uyarınca iki okulun Milli Eğitim Bakanlığı'na 19.700.000 lira karşılığında satılarak gerçekleşmiştir.⁶⁷⁵ Günümüzde II. Abdülhamid döneminden bugüne İstanbul'da varlığını sürdüren İngiliz okulu bulunmamaktadır.

3.11. RUS OKULLARI

Osmanlı Devleti içerisinde 100'ün üzerinde okulu bulunan Rusya'nın bu okullarının 90'dan fazlası Filistin-Rum Ortodoks Cemiyeti'nin idaresinde bulunmaktadır.⁶⁷⁶ Özellikle Ermeni okullarında geniş etkileri olan Ruslar,⁶⁷⁷ 1903 yılında Suriye ve Filistin'de 155 okulda Rusça eğitim yapmışlardır.⁶⁷⁸ Ayrıca 1910 yılında Beyrut'ta 44 Rus okulu olduğu bildirilmektedir.⁶⁷⁹ Bunların dışında Bursa'da 1899 yılında Sıbyan Bahçesi adında bir Rus ilkokulu kurulmuştur. Bu okul 1903 yılında rüştiye ve idadi derecesinde eğitim vermektedir.⁶⁸⁰ Okulun 1899 yılında 5 erkek 35 kız olmak üzere 40 öğrencisi, 1901 yılında 50 erkek ve 40 kız olmak üzere 90 öğrencisi, 1903 yılında ise 51 erkek ve 27 kız olmak üzere toplam 78 öğrencisi bulunmaktadır.⁶⁸¹ Ayrıca Ruslar, 1893 yılında İstanbul Terkos civarında Rumların boşalttıkları okul binasına bir okul açmışlar,⁶⁸² 1911 yılında da İstanbul Beyoğlu'nda Rus Ticaret Mektebi açmışlardır.⁶⁸³ Şamil Mutlu'nun eserinde zikrettiği İstanbul'da bulunan Rus okulları ise, Beyoğlu Humbaracı yokuşu Topçu Çıkmaz Sokağı'nda Rus Mektebi, Beyoğlu Tercüman Sokağı'nda Rus Mektebi ve Beyoğlu Kulekapısı Hoca

⁶⁷² BOA, Y. PRK. MF., 3/15/1311Ş.

⁶⁷³ BOA, İ. DH., 1165/91059/1307Ca.

⁶⁷⁴ Günay, *a.g.e.*, s. 200.

⁶⁷⁵ Küçüköğlü, *a.g.e.*, s. 153.

⁶⁷⁶ Ergün, *a.g.e.*, s. 393.

⁶⁷⁷ Kösetekli, *a.g.e.*, s. 33.

⁶⁷⁸ Tekeli, İlkin, *a.g.e.*, s. 121.

⁶⁷⁹ Haydaröğlü, *a.g.e.*, s.156.

⁶⁸⁰ Tekeli, İlkin, *a.g.e.*, s. 121.

⁶⁸¹ Haydaröğlü, *a.g.e.*, s. 155.

⁶⁸² Haydaröğlü, *a.g.e.*, s. 155, Tekeli, İlkin, *a.g.e.*, s. 121, Ertuğrul, *a.g.e.*, s. 196.

⁶⁸³ Ergün, *a.g.e.*, s. 393.

Ali Mahallesi'nde Rus Papaz Mektebi'dir.⁶⁸⁴ Günümüzde II. Abdülhamid döneminden bugüne İstanbul'da varlığını sürdüren Rus okulu bulunmamaktadır.

⁶⁸⁴ Mutlu, *a.g.e.*, s. 74.

SONUÇ

Fatih Sultan Mehmed'in, İstanbul'daki Katolik Latinlerinin Papa ile bağlarını zayıflatabilmek amacıyla bağımsız kiliseler kurmalarına, dışarıdaki merkezlerini İstanbul'a getirmelerine ve kendi cemaatlerinin işlerine bakacak bir teşkilat kurmalarına izin vermesiyle ve Latinler'in bu serbestliklerini kullanarak din adamlarını yetiştirmek amacıyla cemaat içi okullar açmalarıyla başlayan süreç, Fatih'in diğer Hıristiyan cemaatlerine de dini serbestlikler ve haklar tanınmasıyla devam etmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı okullaşmanın temeli oluşmuştur. İlerleyen süreçte Osmanlı Devleti'nin 1535 yılında Fransızlara tanıdığı kapitülasyonla, ilk kez bir Hıristiyan kral, padişaha eşit bir taraf muamelesi görmekle birlikte, 1583 yılında Fransız elçisi ve Papa'nın temsilcisinin isteğinin kabul edilerek, kendi halkı sayılan azınlıkların bir başka devletin göndereceği öğretmenler tarafından eğitilmesi Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmiştir. Bu tarihten itibaren artık Osmanlı coğrafyasında yüzlerce misyoner okulu, kilisesi, yetimhane vb. merkezlerin açılmasının önü açılmıştır. Bu faaliyetleri ise yabancı devletlere bağlı misyonerler gerçekleştirmiştir. Yazarları, ressamı, sinema ve tiyatro sanatçıları, gazetecileri, fikir ve siyaset adamlarını ve iş adamlarını kendi fikirleri ve amaçları doğrultusunda eğitip, halk nezdinde aydın olarak kabul gören kişiler olarak yetiştirerek bu kişiler aracılığıyla halkı ve yönetimleri istekleri doğrultusunda yönlendirmeyi ve yönetmeyi hedefleyen misyonerler ilk olarak Müslümanlara yönelik faaliyetlerde bulunma eğiliminde olmuşlar ancak başarılı olamayınca Osmanlı Devleti içerisindeki diğer dinlere mensup olan milletlere yönelmişlerdir.

Dini misyonlar, eğitim kurumları ve hayır cemiyetlerine sahip olan yabancı devletler ve onların sahada faaliyet gösteren misyonerleri azınlıkların kültürlerinin korunması ve milli şuurlarının uyandırılması için yabancı okulların ve çeşitli sosyal kurumların büyük bir kısmını azınlıkların yoğun olarak buldukları bölgelerde açmışlardır. Özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda misyonerlik sadece Hıristiyanlığın yayılması gibi masum bir amaca sahip olmamakta, Batılı devletlerin çıkarlarının odaklandığı bölgelerde faaliyetlerini ağırlıklı olarak yürütmektedir. Nitekim 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu başta İngiltere, Fransa, Almanya ve Amerika olmak üzere birçok ülkenin kültürel etkisine açık bir ortam görünümünde olmakla beraber, Balkan ülkelerinde Rusya, Arap ülkelerinde İngiltere,

Ermenilerin yaşadığı bölgelerde Amerika, Kuzey Afrika ülkelerinde ise Fransa olmak üzere, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde misyonerler, bağlı buldukları devletlerin önem verdikleri bölgelerde yoğun olarak faaliyet göstermişlerdir.

Kanuni döneminden itibaren başlayan Osmanlı'nın devlet kurumlarındaki bozulmalar ilmiye teşkilatında da sıçramış, Osmanlı Devleti'ndeki eğitimin kalitesinin düşmesiyle, Müslüman öğrencilerde olanakları yüksek olan yabancı okullara rağbet göstermeye başlamıştır. II. Abdülhamid ise eğitim sistemindeki bozukluğu gidermek ve Müslüman öğrencilerin yabancı okullara gitmelerini önlemek için ciddi önlemler almış ve eğitim sisteminde birçok yeniliği uygulamaya koymuştur. 1900 yılında 30 bini aşan ilkokullarla birlikte 1878 yılında 300 olan ortaokul sayısı 695'e çıkmış ve buna ek olarak yeni 109 lise açılmıştır. Çoğu 1880-1900 yılları arasında eğitime başlayan, vilayetler ve sancak merkezlerinde açılan bu kurumlar arasında en önemlisi bugünkü eğitim kurumlarına benzeyen, idadiler içerisinde toplu eğitim yapılan ve bunun için içerisinde sıra, kara tahta, harita vb. ders araç-gereçlerine uygun boyutlarda bulunan derslikler içeren okullardır. 1892-1893 yılına gelindiğinde ise çoğu ilköğretim seviyesinde olan, eski usulle eğitim veren okul sayısı 18.938 iken yeni usul ile eğitim veren okul sayısı ise 3.057'dir.

Osmanlı Devleti'nde Amerika, Fransa, İngiltere, İtalya, Avusturya, Almanya, Rusya, Bulgaristan ve İran tarafından yabancı okullar açılmıştır. Yabancı okulların Osmanlı Devleti içerisinde batılı anlamda okulların açılmasının zeminini hazırlamakla beraber, toplumda yabancı dil bilenlerin sayısının artması, kızların eğitime katkı sağlamaları gibi olumlu gösterilebilecek faaliyetleri olsa da genellikle azınlıkların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde açılan bu okullar, Hıristiyanların bağımsızlık fikirlerini desteklemesi sonucu Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını hızlandırmış, zamanla Türklerin de yabancı okullara ilgi duyarak çocuklarını bu okullara göndermeleri sonucu, her okulun mensup olduğu devletin yabancı dilini yayması ve misyonerlerce kurulup yönetildiği için dini boyutları da olması sebebiyle çeşitli yönlerden gerçekleşen kültürel etkilenme sonucu özellikle Tanzimat döneminde Türk öğrenciler de dahil olmak üzere öğrencilerin bir kısmının Batı hayranı olarak yetişmesine sebep olmuştur. Sonuç olarak, II. Abdülhamid döneminde yetişen kuşak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olmuş ancak devlet okulları, millet okulları ve

yabancı okullar olmak üzere 3 farklı kaynaktan beslenen okullar öğrencilere farklı düşünme yolları vermiştir.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

BOA, A. MKT. MHM., 701/2/1312.

BOA, A. MKT. MHM., 702/33/1315R.

BOA, A. MTZ. (04), 122/71/1322Ş.

BOA, A. TŞF., 26/99/1273Za.

BOA, BEO, 502/37649/1312R.

BOA, BEO, 807/60524/1314M.

BOA, BEO, 12318/91309/1316C.

BOA, BEO, 2167/162453/1321C.

BOA, BEO, 2627/196971/1323Ca.

BOA, BEO, 3232/242352/1325Z.

BOA, DH. EUM. 5. Şb, 30/38/1335M.

BOA, DH. MKT., 1797/94/1308Ca.

BOA, DH. MKT., 1996/35/1310S.

BOA, DH. MKT., 2150/4/1316Ş.

BOA, DH. MKT., 2160/13/1616N.

BOA, DH. MKT., 2177/77/1316Za.

BOA, DH. MKT., 2241/56/1317R.

BOA, DH. MKT., 2267/51/1317B.

BOA, DH. MKT., 2471/92/1318Z.

BOA, DH. MKT., 2471/114/1318Z.

BOA, DH. MKT., 507/65/1320S.
BOA, DH. MKT., 848/91/1322S.
BOA, DH. MUİ., 101/53/1327Ş.
BOA, DH. TMIK. M., 5/38/1313Z.
BOA, DH. TMIK. M., 39/8/1315R.
BOA, DH. TMIK. M., 244/2/1325R.
BOA, HR. HMŞ. İŞO., 84/46/1327Te.
BOA, HR. SYS., 1783/53/1907.
BOA, HR. TO., 281/40/1891.
BOA, İ. DH., 1165/91059/1307Ca.
BOA, MF. MKT., 94/27/1304N.
BOA, MF. MKT., 100/139/1305Z.
BOA, MF. MKT., 477/27/1317B.
BOA, MF. MKT., 565/37/1319Ra.
BOA, MF. MKT., 633/54/1320Ra.
BOA, MF. MKT., 711/9/1321Ra.
BOA, MF. MKT., 787/52/1322R.
BOA, MF. MKT., 788/14/1322R.
BOA, MF. MKT., 1213/74/1334Ra.
BOA, MV., 115/4/1325M.
BOA, MV., 211/74/1336Ca.
BOA, Y. PRK. EŞA., 2/19/1297C.

BOA, Y. PRK. MF., 2/90/1310Z.

BOA, Y. PRK. MF., 3/15/1311Ş.

BOA, Y. PRK. MF., 3/41/1312Za.

BOA, Y. PRK. ŞH., 4/48/1310Z.

BOA, Y. RPK. UM., 67/29/1321Ş.

BOA, Y. PRK. ZB., 25/115/1318Ca.

BOA, Y. PRK. ZB., 30/101/1319C.

BOA, Y. PRK. NMH., 10/108/1326Z.

BOA, ZB., 29/33/1322Ks.

BOA, ZB., 29/49/1323N.

BOA, ZB., 595/70/1323Ma.

KİTAPLAR VE MAKALELER

Açıkses, Erdal, *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, Birinci Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.

Aktaş, Cem, *Bir Geleceğin Anatomisi: Robert Kolej'in 150 Yılı*, Birinci Basım, İstanbul: İstanbul Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2013.

Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, On üçüncü Basım, Ankara: Pegem Akademi, 2008.

Alan, Gülbadi, *Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyoner Okullarının Ermenilere Bakışı(1820-1914)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1997.

Alan, Gülbadi, "Sultan 2. Abdülhamid'in Hristiyan Misyonerleri ve Kurumlarının Denetleme Gerekçeleri ve Maruz Kalınan Tepkiler", *Devri Hamid*, Birinci Basım, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, c. 2, 2011, s. 179-211.

Alan, Gülbadi, "Sultan II. Abdülhamid'in Hristiyan Misyonerlerine ve Kurumlarına Karşı Takip Ettiği Politikalar", *Devr-i Hamid*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, c. 2, 2011, s. 213-255.

Alkan, Mehmet O., “Modernleşme ve Eğitim”, 2. *Abdülhamid*, Ed. Coşkun Yılmaz, Birinci Basım, İstanbul: ATM LTD. ŞTİ., 2010, s. 299-319.

Arığ, Ayten Sezer, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar(1923-1938)*, İkinci Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Atik, Vahdettin, *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri(1839-1895)*, Birinci Basım, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı, c. 1, 2007.

Aydın, Mithat, *Bulgarlar ve Ermeniler Arasında Amerikan Misyonerleri*, Birinci Basım, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2008.

Balcı, Sezai, *Osmanlı Devleti'nde Engelliler ve Engelli Eğitimi Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi*, Birinci Basım, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2013.

Balcı, Sezai, “Sultan 2. Abdülhamid Devrinde Engelli Eğitimi(1889-1909): Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi”, 2. *Abdülhamid Sempozyumu*, Birinci Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, c. 2, 2014, s. 285-324.

Başak, Tolga, *İngiltere'nin Ermeni Politikası(1830-1923)*, Birinci Basım, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.

Bozdemir, İbrahim, *Osmanlı Sıbyân Mekteplerinde Eğitim ve Öğretim*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Medeniyeti ve Sosyal Bilimler Bölümü, İstanbul, 1991.

Büyükkarcı, Süleyman, *İstanbul Alman Lisesi*, Birinci Basım, Konya: Selçuk Üniversitesi Vakfı Yayınları, 1998.

Büyükkarcı, Süleyman, *İstanbul Sankt Georg Avusturya Lisesi*, Birinci Basım, Konya: Damla Ofset Matbaacılık ve Tic. A. Ş., 1995.

Büyükkarcı, Süleyman, *Türkiye'de Amerikan Okulları*, İkinci Basım, Konya: Yelken Basım-Yayım-Dağıtım, 2004.

Can, Mehmet, *Ortadoğu'da Amerikan Politikası*, Birinci Basım, İstanbul: Bayrak Yayınları, 1993.

Can, Mehmet, Korkut, Hasan, *Osmanlı Mülkünde Amerikan Okulları*, Birinci Basım, İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2013.

Cihan, Ahmet, *Osmanlı'da Eğitim*, Birinci Basım, İstanbul: Akademik Kitaplar, 2014.

Cilacı, Osman, *Hristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri*, Altıncı Basım, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005.

Cox, Samuel S., *Bir Amerikan Diplomatın İstanbul Anıları*, Çev. Gül Çağalı Güven, Birinci Basım, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

Çalışlar, İpek, *Halide Edib*, Birinci Basım, İstanbul: Everest Yayınları, 2010.

Çavdar, Tefik, *Osmanlıların Yarı-Sömürge Oluşu*, Birinci Basım, İstanbul: ANT Yayınları, 1970.

Dabağyan, Levon Panos, *Sultan Abdülhamid ve Ermeniler*, Birinci Basım, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2001.

Demirtaş, Ceyhun, *Haç'lı Emperyalizm*, Birinci Basım, İstanbul: Habora Kitabevi, 1967.

Dilan, Hasan Berke, *Türk-Fransız İlişkilerinde Saint-Benoit Lisesinin Misyonu*, Birinci Basım, Trakya: Trakya üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, ty.

Duymaz, A. Şevki, "II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Yapıları", *Devr-i Hamid*, Birinci Basım, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, c. 5, 2011, s. 167-187.

Eraslan, Cezmi, *Doğruları ve Yanlışlarıyla Sultan 2. Abdülhamid*, Birinci Basım, İstanbul: Yeni Asya Yayınları A.Ş., 1996.

Erdoğan, Aynur, *Osmanlı'da Yurtdışı Eğitim ve Modernleşme*, Birinci Basım, İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2016.

Ergün, Mustafa, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri(1908-1914)*, Birinci Basım, Ankara: Ocak Yayınları, 1996.

- Erkek, İbrahim, *Batı'nın Öncü Gücü Misyonerler*, Birinci Basım, Ankara: Öncü Kitap, 2013.
- Ertuğrul, Halit, *Kültürümüzü Etkileyen Okullar*, Birinci Basım, İstanbul: Nesil Yayınları, 2002.
- Günay, Tuncer, *Misyoner Örgütleri ve Misyoner Faaliyetleri*, Birinci Basım, Ankara: Ankara Ticaret Odası, 2004.
- Gündüz, Şinasi, *Misyonerlik*, Birinci Basım, Ankara: Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, 2005.
- Güngör, Erol, *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, İkinci Basım, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., 1999.
- Gürbüz, Kemal, *Yirmi Birinci Yüzyılın Başında Türk Eğitim Sistemi*, Birinci Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008.
- Güven, İsmail, *Türk Eğitim Tarihi*, Birinci Basım, Ankara: Naturel Yayıncılık, 2010.
- Hamlin, Cyrus, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, Çev. Ayşe Aksu, Birinci Basım, İstanbul: Dergah Yayınları, 2012.
- Haydaroğlu, İlknur Polat, *Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar*, Birinci Basım, Ankara: Ocak Yayınları, 1993.
- İrtem, Süleyman Kâni, *Abdülmecid Devrinde Saray ve Bâb-ı Âli*, Birinci Basım, İstanbul: Temel Yayınları, 2007.
- Jenkins, Hester Donaldson, *Robert Kolejinin Kızları*, Çev. Ayşe Aksu, Birinci Basım, İstanbul: Dergah Yayınları, 2008.
- Kazıcı, Ziya, *Osmanlı'da Eğitim-Öğretim*, Birinci Basım, İstanbul: Bilge Yayınları, 2004.
- Kılıç, Sezen, *Türk-Alman İlişkileri ve Türkiye'deki Alman Okulları(1852'den 1945'e kadar)*, Birinci Basım, Ankara: Divan Yayıncılık LTD ŞTİ, ty.

Kocamanoğlu, Emine, *Yabancı Okullarda Din Eğitimi, Robert Kolej-Mekteb-i Sultani(Galatasaray Lisesi) Örneği*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Felsefe ve Din Bilimleri Dalı, İstanbul, 2003.

Kodaman, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Birinci Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.

Kodaman, Bayram, “II. Abdülhamid ve Aşiret Mektebi”, *Devri Hamid*, Birinci Basım, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, c. 1, 2011, s. 323-337.

Kozan, Tuba Arıcı, *Türkiye’de Misyonerlerin Hedef Kitleleri ve Faaliyetleri*, Birinci Basım, İstanbul: İrfan Yayıncılık ve Tanıtım Limited Şirketi, 2010.

Köstekli, Salih, *Türk Milli Eğitiminde Yabancı Devletlerin Açtığı Okullar*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1979.

Keçeci Kurt, Songül, *Osmanlı Devleti’nde Kadınların Eğitimi(1839-1920)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Erzurum, 2008.

Küçüköğlu, Bayram, *Türk Dünyasında Misyoner Faaliyetleri(Dünü Bugünü ve Yarını)*, İstanbul: IQ Kültürsanat Yayıncılık, 2003.

Malkoç, Mustafa Numan, *Günümüz Türkiyesinde Protestanlık*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Ana Bilim Dalı, Felsefe ve Din Bilimleri Dalı, İstanbul, 2006.

Malkoç, Mustafa Numan, “Türkiye’de Protestan Misyonerliği”, *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri*, Birinci Basım, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005, s. 161-193.

Michel, Frère Ange, *Saint Joseph’in Öyküsü 1*, Çev. Demir Alp Serezli, Birinci Basım, İstanbul: Apa Ofset Basım Hizmetleri, 2002.

Millas, Herkül, “Robert Kolej Öğrencileri ve Etnik Kimlikleri 1863-1938”, *Bir Geleceğin Anatomisi: Robert Kolej’in 150 Yılı*, Birinci Basım, İstanbul: İstanbul Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2013, s. 154-170.

Mutlu, Şamil, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 1999.

- Müftüoğlu, Mustafa, *Her Yöniyle Sultan İkinci Abdülhamid*, Birinci Basım, İstanbul: Çile Yayınları, 1985.
- Odabaşı, Harun, *Her Okuldan Adam Çıkmaz*, İkinci Basım, İstanbul: Zaman Kitap, 2003.
- Ortaylı, İlber, *Türkiye İdare Tarihi*, Birinci Basım, Ankara: Doğan Basımevi, 1979.
- Oymak, İskender, *Metot ve Çalışma Alanları Açısından Türkiyede Misyonerlik Faaliyetleri*, Birinci Basım, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010.
- Özal, Mustafa, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, Birinci Basım, İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2011.
- Özbek, Nimet, *Türkiye'deki Yabancıların Öğrenim ve Öğretim Özgürlüğü*, Birinci Basım, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 2000.
- Özen, Saadet, *Yüz Elli Yılın Tanığı Notre Dame de Sion*, Birinci Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Öztürk, Ayhan, Yıldız, Özgür, *Amerikan Protestan Misyonerlerinin Türkiyedeki Faaliyetleri(1820-1938)*, Birinci Basım, Kayseri: Arka Oda Yayınları, 2007.
- Patrick, Mary Mills, *Bir Boğaziçi Macerası, İstanbul Kız Koleji(1871-1924)*, Çev. Şeyma Akın, Birinci Basım, İstanbul: Tez Yayınları, 2001.
- Polvan, Nurettin, *Türkiye'de Yabancı Öğretim*, Birinci Basım, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1952.
- Sevinç, Necdet, *Ajan Okulları*, Üçüncü Basım, İstanbul: Oymak Yayınları, 1989.
- Sevinç, Necdet, *Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetler*, Beşinci Basım, İstanbul: Bilgeoğuz Yayıncılık, 2007.
- Shaw, Stanford J, Shaw, Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev. Mehmet Harmancı, Birinci Basım, İstanbul: E Yayınlar A.Ş., c. 2, 1983.
- Sırma, İhsan Süreyya, *Belgelerle 2. Abdülhamid Dönemi*, Birinci Basım, İstanbul: Beyan Yayınları, 2000.

Somel, Selçuk Akşin, “Abdülhamid Devri Eğitim Sistemine Genel Bir Bakış”, *Sultan 2. Abdülhamid ve Dönemi*, Ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul: Sultanbeyli Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Kültür Yayınları, 2012, s. 147-152.

Stone, Frank A., *Sömürgeciliğin Hasat Mevsimi*, Çev. Ayşe Aksu, Birinci Basım, İstanbul: Dergah Yayınları, 2011.

Şanal, Mustafa, “II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim, Ortaöğretim ve Yükseköğretim Uygulamaları”, *Devr-i Hamid*, Birinci Basım, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, c. 3, 2011, s. 373-403.

Şanal, Mustafa, “II. Abdülhamid Döneminde Öğretmen Yetiştirme Uygulamaları” *Devr-i Hamid*, Birinci Basım, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, c. 3, 2011, s. 405-441.

Tekeli, İlhan, İlkin, Selim, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Birinci Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993.

Tosun, Mehmet, *Osmanoğulları ve Aydınların Anlatımıyla İmparatorluğun Yüzük Taşı 2. Abdülhamid*, Birinci Basım, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2009.

Tozlu, Necmettin, *Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar*, Birinci Basım, Ankara: Akçağ Yayınları, 1991.

Ülke, Recep, *İstanbul Amerikan Kolejinin Tarihçesi*, Birinci Basım, İstanbul: Yeni Matbaa, 1956.

Vahapoğlu, M. Hidayet, *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*, Birinci Basım, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.

Yavuz, Bige, “Türk Kurtuluş Savaşı Sırasında Fransa'nın Anadolu'daki Çıkarları ve Ermeniler”, *Sömürgecilik Hareketlerinde Fransa ve Anadolu'da Fransız-Ermeni İşbirliği*, Ed. Orhan Kılıç-Mehmet Çevik, Birinci Basım, Elazığ: Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Yayınları/Tarih Şubesi Yayınları, 2003, s. 135-150.

Yıldırım, Mehmet Ali, “Abdülhamid Devrinde Mesleki-Teknik Eğitimin Gelişimi: Vilayet Sanayi Mektepleri”, 2. *Abdülhamid Sempozyumu*, Birinci Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, c. 2, 2014, s. 217-234.

Yıldırım, Uğur, *Türkiye’de Misyonerlik*, Birinci Basım, İstanbul: Otopsi Yayınları, 2005.

Yıldız, Özgür, *Anadolu’da Amerikan Misyonerleri*, Birinci Basım, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015.

Yılmaz, Ömer Faruk, *Belgelerle Sultan İkinci Abdülhamid Han*, İkinci Basım, İstanbul: Osmanlı Yayınevi, 2000.

Washburn, George, *Cennetin Sonbaharı*, Çev. Z. Bilge Yenice, Birinci Basım, İstanbul: Atlantis Yayıncılık, 2002.

White, George E., *Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları*, Çev. Cem Tarık Yüksel, Birinci Basım, İstanbul: Enderun Yayınları, 1995.

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Katolik Misyonerlerin Anadolu'ya Geliş Sıraları	20
Tablo 2. Osmanlı Devleti İçerisinde Bulunan Misyoner Eğitim Kurumları.....	21
Tablo 3. 1911 Yılı Rakamlarına Göre Misyonerlerin Eğitim Kurumları Ve Öğrenci Sayıları	23
Tablo 4. 1913 Yılında Osmanlı Devleti'nde Yayımlanan Yabancı Dildeki Gazete ve Dergiler	30
Tablo 5. 1920 Yılında İstanbul'da Yayımlanan Gazetelerin Dillere Göre Dağılımı	31
Tablo 6. Birinci Dünya Savaşı Öncesi Osmanlı Devleti'nde Bulunan Fransa'nın Resmi Temsilcilikleri.....	32
Tablo 7. Fransa'ya Bağlı Yetimhaneler ve Bağlı Oldukları Kurumlar.....	33
Tablo 8. Amerikan Board Teşkilatı'nın Anadolu'daki Misyon Bölgeleri.....	39
Tablo 9. ABD'nin Osmanlı Devleti İçerisindeki Resmi Temsilcilikleri	40
Tablo 10. Amerikan Board Teşkilatı'nın Anadolu'daki Misyon Okulları ve Öğrenci Sayıları	41
Tablo 11. Osmanlı Devleti'nde Faaliyet Gösteren Amerikan Dernekleri ve Örgütleri	41
Tablo 12. Osmanlı Devleti'nde Faaliyet Gösteren Amerikan Dernekleri ve Örgütlerine Dair İstatistikler	42
Tablo 13. Osmanlı Devleti'nde Faaliyet Gösteren Amerikan Dernekleri ve Örgütlerine Dair İstatistikler	44
Tablo 14. 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Devleti'nde Bulunan Alman Resmi Temsilcilikleri.....	45
Tablo 15. Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı Devleti'nde Bulunan İngiliz Resmi Temsilcilikleri.....	46
Tablo 16. Osmanlı Devleti'nde Faaliyet Gösteren Başlıca İngiliz Sağlık Kurumları ..	47
Tablo 17. Osmanlı Devleti'ndeki Rus Resmi Temsilcilikleri.....	49
Tablo 18. II. Abdülhamid Döneminde Eğitim Veren Okulların Yıllara Göre Sayıları	56
Tablo 19. 1891 Yılı 3 Yıl Öğrenim Süresi Olan İptidailerin Ders Programları	61
Tablo 20. 1891 Yılı 4 Yıl Öğrenim Süresi Olan İptidai Mekteplerin Ders Programları	61
Tablo 21. 1902 Yılı Köy İptidai Mekteplerinin Ders Programları	62
Tablo 22. 1902 Yılı Kasaba İptidai Mekteplerinin Ders Programları	62
Tablo 23. 1904 Yılında Maarif Nazırı Haşim Paşa Tarafından Tüm İptidai Mektepler İçin Hazırlanan Ders Programı	63
Tablo 24. 1899 Yılı İstanbul'da Bulunan Zükür ve İnas Mekâtib-i İbtidâîyyesi'nin Ders Programı	63
Tablo 25. 1892 Yılı Vilayet Merkezlerinde Açılan 7 Yıllık İdadilerin Ders Programları	65
Tablo 26. 1892 Yılı Sancak Merkezlerinde Açılan 5 Yıllık İdadilerin Ders Programları	66
Tablo 27. 1898-1899 Yılı 7 Yıllık İdadilerin Ders Programları	67

Tablo 28. 1898-1899 Yılı Askeri İdadilerin Ders Programları.....	68
Tablo 29. 1877-1909 Yılları Arasında İstanbul'da Bulunan Rüştîyelerin ve Öğrencilerin Sayısı	70
Tablo 30. 1891 Yılı Rüştîyelerin Ders Programları.....	70
Tablo 31. 1892 Yılı Rüştîyelerin Ders Programları.....	71
Tablo 32. 1899 Yılı İptidailer İle Birlikte 6 Senelik Kız Rüştîyelerinin Ders Programları	72
Tablo 33. 1900 Yılı Darulmuallimin-i Aliye'nin Rüştîye Şubesi'nin Ders Programı..	74
Tablo 34. 1900 Yılı Darulmuallimin-i Aliye'nin İbtidaiye Şubesi'nin Ders Programı	75
Tablo 35. 1877-1878 Yılı Darulmuallimat'ın Ders Programı	76
Tablo 36. 1895 Yılı Darulmuallimat'ın İptidai ve Rüştîye Sınıfları İçin Hazırlanan Ortak Ders Programı.....	77
Tablo 37. 1892 Yılı Aşiret Mektebi'nin Ders Programı	78
Tablo 38. 1895 Yılı Aşiret Mektebi'nin Ders Programı	78
Tablo 39. 1892 Yılı Kız Sanayi Mektebinin Ders Programı	81
Tablo 40. 1900 Yılı Darülfünun-i Şahane'nin Ders Programı.....	84
Tablo 41. 1891 Yılında Mihran Boyacıyan Tarafından Hazırlanan Rapora Göre Beyrut'ta Bulunan Yabancı Okullara Bağlı Buldukları Devletler Tarafından Yapılan Yardım Miktarları	86
Tablo 42. 1870-1890 Yılları Arasında Tespit Edilen Yabancı Okulların Sayıları	88
Tablo 43. 1897 Yılı Tespit Edilen Yabancı Okulların Sayıları	88
Tablo 44. Birinci Dünya Savaşı Öncesi Tespit Edilen Yabancı Okulların Sayıları	89
Tablo 45. Birinci Dünya Savaşı Sırasında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Yabancı Okullar	90
Tablo 46. 1876-1904 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Bulunan Yabancı Okulların Sayısı	101
Tablo 47. Fransız Katolik Teşkilatlarının 1909 Yılına Kadar İstanbul'da Açtıkları Okullar	102
Tablo 48. 1909 Yılı Galata Saint-Benoit Fransız Okulu'nun İlk Kısmının Ders Programı.....	106
Tablo 49. 1909 Yılı Galata Saint-Benoit Fransız Okulu'nun Orta Kısmının Ders Programı.....	106
Tablo 50. 1909 Yılı Galata Saint-Benoit Fransız Okulu'nun Lise Kısmının Ders Programı.....	107
Tablo 51. 1914 Yılı Kadıköy Saint-Joseph Fransız Koleji'nin İlk ve Orta Kısmının Ders Programı	118
Tablo 52. 1914 Yılı Kadıköy Saint-Joseph Fransız Koleji'nin Lise Kısmının Ders Programı.....	118
Tablo 53. 1914 Yılı Kadıköy Saint-Joseph Fransız Koleji'nin Filozofi ve Matematik Sınıflarının Ders Programı.....	119
Tablo 54. 1914 Yılında Kadıköy Saint-Joseph Fransız Koleji'nde 1874-1899 Yılları Arasında Öğrenim Gören Öğrencilerin Sayıları	119

Tablo 55. 1913-1914 Yılı Beyoğlu Saint-Michel Fransız Okulu'nun İlk Kısmının Ders Programı.....	122
Tablo 56. 1913-1914 Yılı Beyoğlu Saint-Michel Fransız Okulu'nun Orta Kısmının Ders Programı	123
Tablo 57. 1913-1914 Yılı Beyoğlu Saint-Michel Fransız Okulu'nun Ticaret Kısmının Ders Programı	124
Tablo 58. 1918 Yılı Pangaltı Notre Dame De Sion Fransız Kız Lisesi'nin Hazırlık Kısmının Ders Programı	125
Tablo 59. 1918 Yılı Pangaltı Notre Dame De Sion Fransız Kız Lisesi'nin İlk Kısmının Ders Programı	126
Tablo 60. 1918 Yılı Pangaltı Notre Dame De Sion Fransız Kız Lisesi'nin Orta Kısmının Ders Programı	126
Tablo 61. 1918 Yılı Pangaltı Notre Dame De Sion Fransız Kız Lisesi'nin Lise Kısmının Ders Programı	127
Tablo 62. 1918 Yılı Pangaltı Notre Dame De Sion Fransız Kız Lisesi'nin Türkçe Eğitimi Ders Programı	127
Tablo 63. 1845-1904 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Bulunan Amerikan Okullarının ve Eğitim Gören Öğrencilerin Sayıları.....	136
Tablo 64. Kuruluşundan İtibaren Robert Kolej'inde Eğitim Gören Öğrencilerin Sayıları	143
Tablo 65. Kuruluşundan İtibaren Robert Kolej'inden Mezun Olan Öğrencilerin Sayıları.....	144
Tablo 66. Başlangıcından 1909 Yılına Kadar İstanbul'da Açılan İtalyan Okulları....	158
Tablo 67. 1903-1914 Yılları Arasında Feriköy Giustiniani İtalyan Okulu'nda Öğrenim Gören Öğrencilerin Sayıları.....	163

ÖZGEÇMİŞ

Enes GÖKSAL 16.07.1990 yılında İstanbul ili Bakırköy ilçesinde doğdu. İlköğrenimini Esenler Fatih İlköğretim okulunda, ortaöğrenimini Güngören Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde tamamladı. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2013 yılında mezun oldu. 2015 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak atandı.

